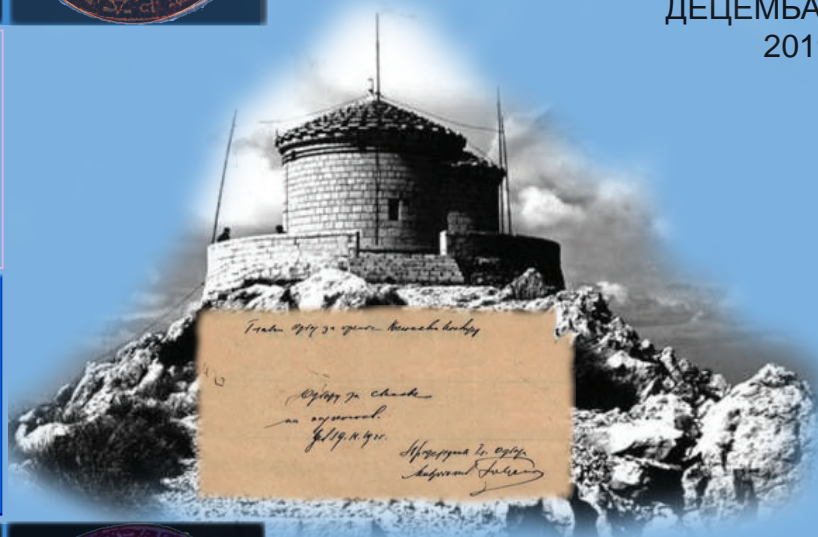

СЛОБО

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ГОДИНА XVI
БРОЈ
57
ДЕЦЕМБАР
2019.

СЛОВО
НИКШИЋ,
ДЕЦЕМБАР, 2019.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: <i>Његошове моштии групи иуи на Ловћену</i>	4
--	---

ЈЕЗИК

Јелица Стојановић: <i>Употреба лексичких јединица Косово, Црна Гора и Срб(и)ја у Горском вијенцу – линвокултуролошки аспекти</i>	13
Радоје Фемић: <i>Дијалектизми у драмама Жарка Команина</i>	36

ДАТУМИ

Архивска грађа Главног одбора за пренос Његошевих кости на Ловћен, 1925.	49
Станислав Краков: <i>Преко Високих Дечана и Ловћена у Приморје</i>	116

БЕЛЕТРИСТИКА

Ранко Јововић: поезија	141
Илија Лакушић: поезија	149
Милан Мицић: поезија	165
Сава Радуловић: поезија	174
Григорије Божовић: <i>Необичан мученик</i>	177
Борис Јовановић: <i>Старац без мора</i>	183
Миомир Ђуришић: <i>Последње иуиовање Балше III</i>	189

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Игор Александрович Јелисејев	191
------------------------------	-----

САДРЖАЈ

ИСТРАЖИВАЊА

Ратко Р. Марковић Риђанин:

Љубомир Стојановић као државник и историчар
(1860-1930) 199

Немања Ђ. Миловановић: *Епиграф Хвочанину* 215

Радован Фемић: *Однос кнежевине Србије према*
српској Војводини током 1848/49. 221

Васко Костић: *Како се Бока 1945. нашла у*
саставу Црне Горе 235

СТАВ

Весна Тодоровић: *Истина је цјелина* 245

КЊИГА СЛОВА

Милутин Мићовић: *Црногорски идентитет (2)* 253

ФОТОГРАФИЈЕ

Љубомир Дурковић Јакшић, *Њеџиш и Ловћен,*
Светигора, Подгорица, 2006.

Веселин МАТОВИЋ

ЊЕГОШЕВЕ МОШТИ ДРУГИ ПУТ НА ЛОВЋЕНУ

Обиљежавајући деведесетпетогодишњицу обнове Његошеве Капеле на Ловћену, 1925. године, догађаја који би, по својој вишеслојној симболици и значају, требало да је један од најважнијих државних празника Црне Горе, **Слово**, у овом броју, доноси, између осталог, обимну архивску грађу тадашњег **Главног одбора за пренос Његошевих кости на Ловћен**, а која се чува у Архиву Митрополије Црногорско-приморске (КН, 1925, дј. бр. 2226), и сада се, колико нам је познато, први пут презентује јавности.

Грађа обилује мноштвом података, почевши од Програма (*Церемонијала*) са свим детаљима тока четвородневних свечаности, па до спискова учесника и гостију, у којима се налазе стотине имена познатих личности тога времена, из свих крајева Краљевине СХС. Поред краља Александра и краљице Марије, ту су и патријарх Српски Димитрије са свим владикама, великодостојници из других конфесија, ратници са Граховца, Вучјег Дола, Фундине, са Скадра, Мојковца и Кајмакчалане, војводе из куће Петровића, министри, генерали, академици, књижевници, ректори, декани и професори универзитета... Никада се у Црној Гори није скупило на једном мјесту толико значајних личности, различитих звања и професија, националности и вјера, као тим поводом и никада Цетиње није било веће и комотније него тих дана.

Треба имати на уму да се свечаност одржава непуну годину након смиривања Божићне побуне и братоубилачког огња, који је више од пет година харао Црном Гором. Па ипак, у овим списима налазимо имена (и међу организаторима и међу учесницима) припадника и једне и друге сукобљене стране (између осталих, ту су и тројица војвода Петровића: Божо, Ђуро и Марко), што значи да се тада над Његошевим моштима помирила Црна Гора, као, некада, немањихка Србија над моштима Св. Симеона, па је, како аутор запажа, „шеф федералист-

тичке партије секретар одбора за прославу Његоша“. (Председник Одбора био је митрополит Гаврило Дожић.) Зато је ова документација од непроцјенљиве важности. У њој нам је садржана поука и порука – да исто тако и данашњу, распуклу по свим шавовима Црну Гору која је, у некаквом свом херостратском растројству и самољубљу, развалила свој завјетни ковчег, погазила знамен свих својих историјских тежњи и свих својих племенитих надахнућа и кренула за некаквим другим оријентирима и путоказима, могу опет помирити и саставити васкрсла на Језерском врху Његошева завјетна Капела и у њој ослобођене из маузолејске тамнице Свете Његошеве мошти.

Као допуноу овој драгоцјеној документацији, **Слово** доноси и опширан и нарасве занимљив извјештај, под насловом *Преко Високих Дечана и Ловћена у Приморје*, познатог српског књижевника и новинара Станислава Кракова, који је, као сарадник листа **Време**, пратио посјету краља Александра Црној Гори и Приморју и присуствовао свечаностима поводом Другог преноса Његошевих моштију са Цетиња у обновљену Капелу на Ловћену 1925. године. Текст је објављен у **Алманаху Јадранска Стража**, 1926. године¹, али га, зачудо, досадашња наша историографија и публицистика нијесу запазиле, иако се ради о незаобилазном свједочанству, у коме налазимо низ веома говорљивих детаља о тадашњем расположењу народа у Црној Гори и према питању уједињења са Србијом, и према националном и конфесионалном питању, али и о томе са каквим је одушевљењем Црна Гора дочекала, како аутор каже, „Владара своје крви, својих традиција и своје државе“. Ту су дирљиви сусрети са старим ратницима, сердарима, бригадирима и војводама, који „преко старих рана са Вучјег Дола и Грахова носе древне токе од сребра“, сиједим старинама, којима су, при сусрету са Краљем, „можда први пут очи засузиле“. Ту је антички лик 85-годишњег попа Николе Симоновић из Подгорице, који је пратио сина јединца, Јакшу, учитеља и народног посланика, када су га Аустријанци повели на стријељање, и соколећи га, говорио: „Држи се, Јоле, соколе, није то тешко“, али ни сузу није пустио. Ту су и дојучерашњи одметници који „грабе узбуђено руку Краљеву да је целивају“, и „ђенерал Вешовић који води коло пред Краљем занет од радости“, итд.

¹ Станислав Краков, *Преко Високих Дечана и Ловћена у Приморје*, АЛМАНАХ ЈАДРАНСКА СТРАЖА, Београд, 1926, стр. 57-143.

Ипак, „најсвечанији дан Краљевог пута – како каже аутор – био је 21. септембар, дан апотеозе Његоша“, „прослављача Бога и витештва“ (како је, том приликом, у својој бесједи, најљепшој оди која је икада испјевана Црној Гори, казао владика Николај Велимировић). Био је то дан када је Црна Гора славила остварење свог вјековног сна и свих својих великих прегнућа – слободарских, ујединитељских, Његошевих. Никада се, прије ни послје, у Црној Гори није догодило нешто тако чисто, тако знаковито и тако узвишено. То је био празник из *Горској вијенца*, који ниједан други не може засјенити. Може само он самога себе. Када се, и ако се, једнога дана понови.

У обиљу података које Краков биљежи о том догађају (на који је, педесет година касније, похулила расколничка црногорска власт а та хула, „хула на свештени ћивот“, ни данас не престаје), посебно су занимљиви детаљи који се односе на чин полагања ћивота са Његошевим моштима у Капелу на Ловћену, а којих нема ни у једном другом досад објављеном свједочанству, па ни у опширном извјештају Ж. Милићевића, *Краљ на Цетињу*, објављеном у **Политици** од 23. септембра 1925. године.

Уобичајено је мишљење да је Његош шест пута сахрањиван: први пут 1851, на Цетињу, у гробу Св. Петра Цетињског, други пут, 1854, у његовој задужбини на Језерском врху, на Ловћену, трећи пут, 1916, поново у Цетињском манастиру, четврти пут, 1925, поново на Језерском врху, у обновљеној капели, пети пут, 1972, привремено (за вријеме рушења Капеле), у некој „специјалној просторији, испод светог гроба“, у којој је остао око годину и по дана, такође на Ловћену², и шести пут, 1974, у крипти новоподигнутог маузолеја. Изврсну књигу о „седам Његошевих сахрана“, објавили су 2013, новинари Слободан Кљакић и Ратко Пековић, с „надом да ће у години Његошевог јубилеја (200-годишњице његовог рођења) бити отворен пут за поновно подизање Владичине задужбине на Ловћену и да ће његови земни остаци по седми пут бити сахрањени на мјесту које је сам изабрао“³.

² По свједочењу Васа Чавора, извор: Слободан Кљакић, Ратко Пековић, *Седам Његошевих сахрана*, Јасен, Београд, 213. стр. 325.

³ Слободан Кљакић, Ратко Пековић, *Седам Његошевих сахрана*, Јасен, Београд, 2013.

Међутим, описујући дешавања на Ловћену тога 21. септембра 1925. године, Краков билијежи да су „Његошеве мошти“, по уношењу у Капелу, положене у „тешки саркофаг од храстовог дрвета“ са бравом и кључем за његово отварање, што упућује на закључак да је то био, без икакве сумње, свештени ћивот, направљен да се, када за то дође вријеме, отвара вјерницима, ради поклоњења и цјеливања светих моштију у њему. Ко би и зашто друго уграђивао браву на мртвачком ковчегу?

Кључ је краљ Александар Карађорђевић, дао на чување митрополиту Гаврилу Дожићу.

„Када је Митрополит закључао саркофаг – каже се даље у тексту – пружио је кључ Краљу, а Краљ је кључ вратио Митрополиту са ријечима:

„Вама га предајем!“

На истом мјесту, Краков ће забиљежити још два неочична, али врло значајна Краљева геста у тренутку спуштања Његошевих мошти у саркофаг:

„У том тренутку Краљ прилази саркофагу, откида са својих груди албанску споменицу и овај знак највећег мучеништва и највеће славе нашег народа спушта у саркофаг крај Његошевих моштију. Овај узбудљиви и дивни Краљев гест био је потпуно неочекиван“.

И даље:

„По том је спуштен тешки поклопац и митрополит г. Дожић са маршалом Двора ђенералом г. Јешом Дамњановићем запечаћује саркофаг печатом Краљевине и Митрополије. Краљ полаже на саркофаг велику палмову грану од сребра и опет неочекивано откачује своју сабљу са тешким балчаком од злата, у коме сја изнад Краљевог монограма Краљева Круна, Краљ полаже своју сабљу на саркофаг и оставља је да ту, над моштима његовог претка, преноћи.“

Очигледно – све што се тога дана дешавало на Ловћену, и сви ти неочекивани Краљеви поступци били су у знаку прослављења Његошевих моштију. Посебно, то остављање сабље да преноћи на Његошевом ћивоту (да би се на њу, у додиру са светим моштима, пренијела благодат Духа Светога, јер су оне, како се богословским језиком каже – „освједочени храмови, или сасуди Његови“), био је такав знак. И одликовање Албанском споменицом, орденом мученика, такође. (Тим су, симболично, облагодатаћене и све остале споменице, и сви њихови носиоци и заслужници.) Уосталом, све је то учињено

пред цијелим Сабором СПЦ, на челу са патријархом Димитријем, тако да се то може, с правом, разумјети као Краљева најјавна почетка Његошеве званичне канонизације.

Уочљиво је да Краков досљедно користи синтагму „Његошеве мошти“, умјесто „Његошеве кости“, како је стојало у имену тадашњег **Главног одбора за пренос Његошевих кости на Ловћен**, као и у имену **Покретачког одбора за пренос костију Владике Рада**, из 1920. године (који, такође, доносимо у овом броју **Слова**).

Због свега овога, логично је, макар нама, лаицима, да се запитамо: Да ли је данас упутно говорити о шест Његошевих сахрана? Односно, да ли је Други пренос Његошевих моштију са Цетиња на Ловћен, 1925, и полагање у саркофаг, предвиђен за отварање и поклоњење вјерницима, био чин Његошеве сахране или његовог прослављења? И, када се једног дана Његошеве мошти ослободе из маузолејске тамнице и положе у његову обновљену Капелу (што ће се неминовно, упркос порукама данашњег црногорског режима да би то била „политичка смрт Црне Горе, кад-тад догодити), да ли ће то бити његова седма сахрана? (Наравно, у питању је употреба ријечи „сахрана“ у значењу укопа почившег или погребца, спуштања у гроб, у којем се она у свим овим случајевима употребљава.)

Није ли, отуда, посебно узимајући у обзир чињеницу да се Његош, данас, у Митрополији Црногорско-приморској прославља као светитељ, Ловћенски Тајновидац (написани су му је Житије, Служба и Акатист⁴, и икона унесена у Цетињски манастир), правије рећи да су, умјесто шест сахрана, била два преноса Његошевих моштију 1854. и 1925, и три њихова скрнављења. Прво од стране аустроугарске војске, 1916, а друга два од стране комунистичких власти, 1972 и 1974, године, а сахране двије; она која је обављена трећи дан након његовог упокојења, уз чинодејствовање преко 100 свештеника и у присуству преко 4000 људи, на Цетињу 1851. године, и она, богохулна, која је, након разваљивања његовог ћивота и рушења Капеле 1972, обављена у тајности, у крипти паганског храма на Ловћену, 1974, којој, по свему судећи, није присуствовало ниједно свештено лице? Али ни то није била Његошева сахра-

⁴ Митрополит Црногорско-приморски Амфилохије, *Свети Митрополији Пејшар Други Цетињски Пусишњак и Ловћенски Тајновидац*, Светигора, Цетиње, 2017.

на. То је био сатанистички ритуал (адвентиста, Јеховиних свједока, сатаниста, јакобинаца, комуниста и других с Богом завађеника) над светим моштима Његошевим.

Свете мошти Кнеза Лазара, Св. Арсенија Сремца, Св. Симона, тј, Стефана Првовјенчаног, и многих других светаца, пренешене су више пута, полагаане су, скриване и пребивале на различитим мјестима, и по више деценија, па нико та њихова сељења не зове сахранама. По чему би се случај са Његошевим моштима разликовао?

Како данас да именујемо бројна сељење Његошевих мошти, можда није најважније, али, свакако, није ни безначајно питање. Како нешто именујемо тако га и разумијевамо и тако се према томе и односимо. Није исто када кажемо „Његошев гроб“ и „Његошев ћивот“, „Његошева сахрана“ и „пренос Његошевих моштију“ (на примјер), „Његошеве кости“ и „Његошеве мошти“.

Када би могли да појме ту разлику, данашњи црногорски властодршци не би поручивали да је захтјев за обнову Његошеве Капеле исто што и „позив за војну окупацију Црне Горе“. Можда, ни њихови претходници и, по злу, учитељи не би, 1972, насрнули маљевима на ловћенске светиње да су могли то да разумију. И, можда, Црна Гора данас не би била земља која се одриче свога имена, имена свога језика и свога писма, и Христова имена, земља „оцрњена страшћу и издајом“.

Ништа, па ни братоубилачки рат, није тако дубоко подијелило Црну Гору као оно што су тада ти „злом опијеници“, учинили на Ловћену. Рушење Божје куће и скрнављење ћивота, заслужило је, наравно, најтежу казну. Не каже се случајно у народу: „Да сам цркве рушио, не би ме Бог теже казнио“. Зато, све док камење Владичиног храма буде лежало у жбуњу на Ивановим коритима, у блату и сраму лежаће и Црна Гора, немирне савјести, разарајући и распињући саму себе у свом „малајском лудилу“. И ниједна грана за коју се буде хватала неће јој помоћи да дође к себи и устане, док се не покаје, док Његошеву Капелу, „поругани олтар јазичеством“, опет не уздигне на Језерском врху и у њу опет не унесе Његошеве, у паганском храму утамничене мошти. Јер, само ту, под тим сводом (и над тим Моштима), можемо се поново срести и заједно доћи на јутрење.

Све данашње диобе у овој несмирној држави: и духовне и националне, и језичке, и злехудо њено трагање за новим

идентитетом, логичан су слијед тога бестијалног чина, тога сатанистичког преумљења, од кога се она, ни до данас није отријезнила. Напротив, запала је у још веће бунило, па је кидисала да уводи јакобинске законе, да размеће своја светилишта, да бестрага све што су јој завјештали њени велики таленти, да постане демонско станиште.

Није то непозната појава у историји, ни нашој ни европској. Можда најсличнији и најучљивији примјер овоме што се данас дешава у Црној Гори имамо из времена тзв, јакобинске диктатуре у Француској.

Тада је, наиме, како би покрила финансијске невоље државе, јакобинска Народна скупштина одлучила, на предлог бискупа Талерана, да конфискује сву имовину Римокатоличке цркве у Француској и да је употреби за плаћање јавних дугова. Након тога, 14. априла 1790. објављен је закон о национализацији и секуларизацији црквене имовине. Црква је реорганизована на националној основи, одвојена је од Рима и припојена држави. Када је свештенство одбило те реформе, избио је крвави прогон. Само у тзв. Септембарском масакру (1792), убијено је 188 свештеника, монаха и три бискупа. Огроман број светих моштију, опљачканих од старне крсташких војски по Цариграду и широм Византије, бачено је у Сену или спаљено. Новим уставом, произашлим из годину дана раније донесене *Декларације о њравима човјека и њрађанина*, у Француској је укинута хришћанство, а уведен тзв. „култ Разума“, па култ „Врховног бића“. Свака општина морала се одрећи католичке вјере.

Заборављајући да је ове уредбе забранио Наполеон Бонапарта, новим уставом и уговором са папом Пиом VII, 1801. године, црногорски неојакобинци, „Опијених душа злочестијем“, и „њихова безумна скупштина“, досјетили су се да их, након више од два вијека, реактивирају и на њима утврде своју културно-државну стратегију. (Питање да ли су се томе сами досјетили или им је то неко дошапнуо?) Да иронија буде већа, закон којим су намјерили да укину Православље у Црној Гори (олично у Српској православној цркви), а уведу култ Нације и Државе и да при том опљачкају црквену имовину, назвали су Закон о слободи вјероисповијести.

Све по евроатлантским стандардима и по таблицама европских вриједности, разумије се.

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

**Јелица СТОЈАНОВИЋ:
УПОТРЕБА ЛЕКСИЧ-
КИХ ЈЕДИНИЦА КОСОВО,
ЦРНА ГОРА И СРБ(И)ЈА)
У ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ –
ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ
АСПЕКТ**

**Радоје ФЕМИЋ:
ДИЈАЛЕКТИЗМИ
У ДРАМАМА
ЖАРКА КОМАНИНА**

*Изношење ковчеја са Њеишевим косћима из Цетињској манасџира
21. септембра 1925. године*

*Народ око Њеишеве задужбине за вријеме њолајања
лијеса са Њеишевим косћима у јроб*

Јелица СТОЈАНОВИЋ

УПОТРЕБА ЛЕКСИЧКИХ ЈЕДИНИЦА
КОСОВО, ЦРНА ГОРА И СРБ(ИЈА)
У ГОРСКОМ ВИЈЕНЦУ –
ЛИНГВОКУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТ

1. Циљ нашег рада јесте да сагледамо лингвокултуролошки аспект употребе лексичких јединица (и њихових деривата) *Косово*, *Црна Гора* и *Срб(ија)* у *Горском вијенцу*. Оваква анализа подразумијева двије сфере: унутар текста и у контексту (ова два аспекта се међусобно преплићу, происходе један из другог, међусобно се условљавају). Један од циљева нашег рада јесте да сагледамо семантичку реализацију ових лексичких јединица у тексту (семантичка веза у линеарном реализацијском низу): лексичко слагање и лексички односи, комбиновање са другим лексемама; семантичке позиције и реализације. Други важан аспект јесте однос у духовној сфери, етнокултурни контекст, уклапање у ширу значењску структуру, социокултурни миље у просторно-временској равни о којој се пјева и из које се пјева у *Горском вијенцу*. Анализа је усмјерена на разумијевање књижевног текста *Горској вијенца*, а за разумијевање овог спјева веома је важно разоткрити и схватити употребу и односе ове три лексичке јединице.

Укључили смо све три лексичке јединице јер, како нам се наметнуло након увида у грађу, једна без друге не могу се разумјети, не може се представити духовна и етнокултурна потка *Горској вијенца*. Како можемо закључити на основу прикупљене грађе, ове три лексичке јединице, и оно што носи њихова семантика, међусобно су дубоко повезане, међуусловљене, тешко их је схватити без сагледавања свеукупности њихових односа с обзиром на реализацију у тексту *Горској вијенца*, али и у ширем етнокултурном историјском контексту, што је условљено историјским духовним наслеђем у Његошевом времену и даље. На тај начин ове лексичке јединице можемо посматрати у оквиру једног (лексичког) семантичког поља, узимајући у обзир књижевни текст *Горској вијенца*, али и шири етнокултурни миље.

Теорија о семантичком пољу је правац који се развио током тридесетих година XX вијека, творцем се сматра Јост Трир, који је ову теорију први поставио на структуралну основу, сматрајући да свака ријеч добија тачно и диференцијално значење тек унутар семантички обједињеног скупа ријечи коме припада у датом историјском тренутку (Ковачевић 1996: 32). У оквиру семантичког поља лексеми су међусобно повезани и на специфичан начин дефинишу један други, структура семантичког поља се мијења током времена (Kristal 1987: 104), ријечи се међусобно дефинишу и повезују на разне начине (Kristal 1998: 330), свака ријеч добија смисао само као дио одговарајућег поља (Кобозова 2007: 98).

Теорија је добила низ сљедбеника, приступи и схватања су се мијењали, а, према увиду у разне теорије и приступе, како налазимо код Милоша Ковачевића, могу се извести најбитније карактеристике семантичког поља, карактеристике што су прихваћене за инваријанте код већине истраживача: „три су најбитније карактеристике семантичког поља што му и дају релативну самосталност: веза међу елементима, њихова уређеност и узајамна детерминисаност“ (Ковачевић 1996: 32).¹ Јединице у оквиру семантичког поља могу бити хијерархијски устројене (вишег и нижег реда), а могу бити у мањој или већој мјери, и линеарне, равноправне (Драгићевић 2010: 237-238).

Лексичке јединице, које су предмет нашег рада, имају своју посебно значењску сферу, али се значењски преплићу и додирују на различите начине; реализујући и добијајући заједничка и посебна значења у Његошевом дјелу; хијерахијски, некад више некад мање, устројена и одређена. Оно што повезује лексичке јединице *Косово*, *Црна Гора* и *Срб(и)ја*, а што ћемо покушати да покажемо у нашој анализи на основу књижевног текста, и ширег контекста (када се укаже као потребно), јесте:

¹ „Готово сви се слажу:

- а) да су елементи поља међусобно повезани односно условљени: или присуством опште семантичке компоненте у свим лексемима датог поља, односно подударношћу или блискошћу њиховог значења;
- б) да су везе међу елементима поља системског карактера, с тим да свако поље има специфичну структуру, која се схвата као парадигма или као корелација, или пак као мрежа појмовно-логичких односа;
- ц) да су елементи поља узајамно детерминисани, при чему се неријетко та ‘међудетерминисаност’ провјерава (или чак поистовјећује са међусобном замјенљивошћу“ (Ковачевић 1996: 32-33).

1) (на)род (истог, заједничког рода; што је изражено кроз деривационо гнијездо *срб-*, које значењски обједињује ове три лексичке јединице), – у *Горском вијенцу* „осећање српског заједништва врло је снажно изражено“ (Обен 2013: 238), а најсуштинскије га у *Горском вијенцу* одсликава синтаagma „Српство свеколико“ [ГВ 251];

2) косовски завјет (као архетип, митологема, „жижа српства“ [Андрић 1995: 12], завјет је исказан кроз страдање и спасење – што можемо представити лексичким спојевима везаним за Косово: „грно судилиште“ [ГВ 986] и „изгубљена срећа“, на једној, и „ускрснути с косовске гробнице“ [ГВ 1009], на другој страни);

3) однос „ми“ (српски [на]род) – „они“ (гдје под „они“ можемо подвести значење „непријатељ“, тј. онај који угрожава слободу, а „ми“ означава заједништво у борби са истим непријатељем, односно борбу за слободу – очување слободе, и ослобођење, оправдање косовског крвопролића, враћање „изгубљене среће“ српског рода на Косову, изражено императивом [*Нека буде борба неиресџана, / нека буде ишћо бишћи не може*; ГВ 658-659], до ослобођења српства, које је круна, „вијенац“ косовског завјета).²

2. Већ је примијећено да *Косово* представља доминантан концепт у српској свијести, као и у Његошевом дјелу.³ Према савременим теоријама концепт се посматра као културни код нације, настао као спој и међуутицај суштинских вриједности: традиције, фолклора, религије, идеологије, животног искуства, умјетности, система вриједности (Керкез 2007: 309-310).⁴ Ко-

² Концепти *Косово* и *род* су кључни етнокултурни концепти у језичкој слици свијета говорника српског језика, као и у *Горском вијенцу* (Пејановић 2007: 181-187; Пејановић 2008: 181-187).

³ „У колективној свијести народа Косово је к о н ц е п т. То није само битка у којој су Срби, борећи се против Турака, претрпјели велики пораз и изгубили све, то је догађај који је постао симбол страдања српског народа и пропасти старе српске државе. Косово асоцира на крвопролиће, на огромне жртве, на издају. Косово је почетак нове историје“ (Пејановић 2007: 186).

⁴ „Једна од веома актуелних теорија у савременој лингвистици без сваке сумње јесте теорија језичке концептуализације света, која језик посматра као културни код нације... Нама је најближе лингвокултуролошко схватање концепта како га, између осталих, тумаче Н. Д. Артунова и Ј. С. Степанов. Н. Д. Артунова под концептом под-

сово је најважнији, најдоминантнији, најколоритнији концепт у *Горском вијенцу*, али и у цјелокупном Његошевом дјелу и у личном животу, оно од чега се почиње и чему се враћа, чиме се и због чега се живи (и умире), у којем је садржано и сажето и страдање и спас. Најсуштинскије и најупечатљивије ријечи о Косову и косовском завјету код Његоша изрекао је Иво Андрић. Андрић каже:

„Ова је драма почела на Косову.

Љуба Ненадовић, иако и сам Србин, био је изненађен кад је видео у Црној Гори живу снагу косовске традиције, која је у тим брдима и после столећа била стварност, исто толико блиска и стварна као хлеб и вода. Намучене жене које су се одмарале поред бремена дрва на каменој ивици пута говориле су му о Косову као о својој особеној судбини и личној трагедији. ‘Наша је права на Косову закопана’, говорили су људи резигнирано и не помишљајући да је траже другим путем до онога који им **косовски завет** налаже (Истицања наша!). Целокупна судбина свих људи била је тим **заветом** омеђена и управљена. Као у најдревнијим легендама, које су увек и највећа људска стварност, сваки је на себи лично осећао историјску клетву која је ‘лафе’ претворила у ‘ратаре’, оставивши им у души ‘страшну мисао Обилића’, да тако живе разапети између своје ‘ратарске’, рајинске стварности и витешке, обилићевске мисли. Црна Гора и свет који је избегао у њена брда били су квинтесенција тога косовског мистерија. Све што се у тим брдима рађало, долазило је на свет са рефлексом косовске крви у погледу.

Ту је дакле почетак и Његошове драме. Без овога би трагика Његошева живота била тешко разумљива (Андрић 1996: 5-6).

Косовски завет од којег се живи, којим се дише и мисли, ту је непосредно у питању“ (Андрић 1995: 11).

разумијева практичну философију која представља резултат међусобног утицаја традиције, фолклора, религије, идеологије, животног искуства, уметности, система вредности. По Ј. С. Степанову... концепт може да се одреди као концентрат културе у човековој свести, тј. оно кроз што култура постаје део менталног човековог света. Концепт је, поред тога, оно посредством чега обичан човек сам постаје део културе, а у неким случајевима и утиче на ту културу“ (Керкез 2007: 309-310).

У оквиру употребе лексеме *Косово* (као ширег симбола, макроконцепта) јављају се три (односно четири) микроконцепта: *Милош Обилић, цар Лазар, Видовдан, Вук Бранковић* (као антипод овима). И раније је запажено да се, према једнима, после именице Бог у Његошевом дјелу најчешће јављају именица *Косово* (Андрић 1995: 11)⁵, према другима то је Милош Обилић (Велимировић 1995: 189).

Заиста, у *Горском вијенцу* најчешће се јавља лексичка јединица *Милош Обилић*, што је у складу са темом спјева, истрагом потурица (како су многи одредили тему), „историјским собитијем“ (како ставља у наслову свог дјела аутор *Горског вијенца*), које захтијева јунаштво Милоша Обилића. Јавља се као највећи и најсвјетлији витешки симбол. Једино јунаштво и витештво Милоша Обилића може испунити косовски завјет, закључак је који се намеће на основу цјелине стихова *Горског вијенца*.

2.1.1. Лексема *Косово* јавља се осам пута, а придјев *косовски* три пута. Основна идеја и симболика у вези са лексемом *Косово* сажета је у два фразеологизма, а тај лексички слој исцрпно је и убједљиво представљен код Ане Пејановић: „У Његошевом спјеву слојевити макроконцепт *Косово* нашао је свој одраз како на фразеолошком нивоу тако и на нивоу лексичке семантике. На фразеолошком нивоу макроконцепт *Косово* је представљен двјема јединицама – микроконцептима *Косово је лејло* и *од Косова*“ (Пејановић 2010:149). У фразеологизму *Косово је лејло*, исказано је „опште крвопролиће, масовна погибел“ (Пејановић 2010: 150), али и страдање, изгубљена срећа, жртва и нада српског (на)рода:

Чуда негђе пустога плијена,

но је крвав да га Бог убије:

Косово је око њега легло! [ГВ: 1717].⁶

Ово значење се реализује и у другим стиховима:

надање се наше закопало

на *Косово* у једну гробницу, [ГВ 136];

⁵ „Тврђено је да се реч ‚Косово‘ поред речи ‚Бог‘ најчешће помиње у *Горском вијенцу*. Али нису само мисао и поезија предели за косовску традицију. Она је за Његоша живот сам.... за њега је *Косово* један датум који утиче на све одлуке и решавање најконкретнијих питања“ (Андрић 1995: 11).

⁶ Обилежавање стихова узето је према критичком издању *Горског вијенца* Радмила Маројевића (Маројевић: 2005).

Какву сабљу кажеш и Косово: [ГВ 374-382];
 О Косово грдно судилиште
 На сред тебе Содом запушио! [ГВ 986-987] (сердар Вукота);

Што спомињеш Косово, Милоша –
 Сви смо на њем срећу изгубили [ГВ 1006] (Вук Мићуновић).

Фразеологизам *од Косова* јавља се у стиховима *Горској вијенца* више пута у значењу „почетак нове ере“, „откад знамо за себе“ (Пејановић 2010: 153-154):

Мићуновић и збори и твори –
 Српкиња га јошт рађала није
 Од Косова а ни прије њега! [ГВ 392-394];
 Проста сабља по сто пута турска
 од Косова која нас сијече
 при злу томе, ако је истина. [ГВ 2096].

Косово је почетак, оријентир, духовна, земаљска и небеска вертикала и хоризонтала, вријеме које мјери, и којим се мјери: јунаштво, победа, издаја, образ и част, ко је хајдук, бољи и виши, ко је достојан, али је и могућност сабира, повратка, избављења, васкрснућа, пројављивања „закопане“ среће, наде и спасења, којих нема без испуњења косовског завјета. Управо то свједоче и ријечи Игумана Стефана, након успјешног почетка боја против Турака:

Како су се душе прађедовске
 над Цетињем данас узвејале?
 Од Косова нигда као данас! [ГВ 2648-2652].

Након тога, игуман Стефан кроз херојске визије помиње, сабира и призива јунаке, што прераста „у поетску слику прошлости, истовремено историјску и митску...“ (М. Поповић 1999: 26), наговјештавајући тиме радост побједи и славу јунаштва, сабир вјекова и „душа прађедовских“ (које су се „над Цетињем ноћас узвијале“). „Истребљујући потурице на Божић, јунаци се показују достојни предака, а игуман Стефан крунише њихов подвиг споменом славних имена, међу којима је и Милошево, што по митском језику значи дозивањем и оживљавањем душе предака“ (М. Поповић 1999: 27).⁷

⁷ Вјерне слуге помјани Господи,
 владоце, ма твоје робове:
 непобједног младога Душана,

2.1.2. Дериват *косовски* на синтагматском плану реализује се, опет, носећи значење масовног страдања народа (с обзиром на лексичке реализације: *ране косовске, проклеша косовска вечера, косовске гробнице*), али је и симбол велике и једине наде – ускрснућа (*ускрснули с косовске гробнице*).

Благо томе ко се ту нагнао –
већ га ране не боле косовске; [ГВ 215];
О проклета косовска вечеро, [ГВ 215-248].

Пи сердаре грдна разговора!...
Што спомињеш Косово, Милоша –
сви смо на њем срећу изгубили,
ал су мишца, име црногорско
ускрснули с косовске гробнице
над облаком, у витешко царство
ђе Обилић над сјенама влада! [1006-1011].

2.2. *Обилић* је симбол Косова, васкрса јунаштва и неустрашивости, побједи (у јунацима је његова снага, „мишца“, која се изнова враћа и рађа у херојским подвизима). Код помињања *Обилића*, нема трагике као кад се помиње *Косово*. У *Горском вијенцу* се седам пута јавља лексема *Обилић*, а 11 пута *Милош* (дакле, 18 пута се лексички реализује име овог великог свесрпског јунака и витеза). Тешко је у потпуности навести и изразити лексички слој којим је представљен Милош Обилић у *Горском вијенцу*. За њега се веже непоновљивост и јединственост рађања, он је религија јунаштва, вјера за заклетву, пред њега се не излази без великих дјела, мјера небеског и вјечитог, он је срчан, што се манифестује у лексичкој спојивости (лексичкој синтагматској реализацији): „срце Обилића“ (*Скендер-беј је срца Обилића, / ал умрије тиужним изинаником*. [ГВ 31,32]); „света Милошева правда“ (*Засја свети Милошева правда* [ГВ 254]); „дојити Обилића“ (*зна Душана родни Срка*

Обилића, Кастриота Ђура,
Зриновића, Ивана, Милана,
Страхињића, Рељу Крилатога,
Црнојвиће Ива и Уроша,
Цмиљанића, војводу Момчила,
Јанковића, девет Југовића
И Новака поради халака,
И остале наше витезове –
На небу им душе царовале
Ка им име на земљи царује! [ГВ 2653-2656].

/ зна дојити Обилиће..., стоји у Посвети, 34-35); „стати пред Милоша“; „изаћ пред Милоша (Бої вас клео ѿоани изроди, / ишо ће шурска вјера међу нама, / куда ћеће с клейвом прађедовском, / су чим ћеће изаћ ѿред Милоша / и ѿред друге србске вишезове / који живе докле сунца праје [ГВ 73-78]); „спомињати Милоша“⁸; Обилић „над сјенама влада“ [ГВ 1011]; он је „жертва благородна чувства“ [ГВ 225], „војинствениј гениј свемогући“ [ГВ 276], „гром старвични те круне раздраба“ [ГВ 227]; „Милош баца у несвијест људе“ [ГВ 894], „стаје на поприште“ [ГВ 234], он је кадар „сам остати по сриједи“ [ГВ 218]; Милошу се „завиди“ (О Милоше ко ѿи не завиди, 223), Милошем се живи⁹; Обилић, диван, „на сан“ пролијеће (Ноћас на сан Обилић ѿролеће / Преко равна ѿоља Цейшињскоја / На бијала хаћа ка на вилу – / Ох диван ли, Боже драи, бјеше! [ГВ 2380-2385]; Обилић је вјера којом се куне (Не шћесте ли ѿослушай Баширића, / кунем ви се вјером Обилића / И оружјем, мојијем уздањем... [ГВ 863-865], војвода Батрић у обраћању Турцима).¹⁰

За Милоша се везују витештво и подвиг, он је изнад свих легендарних јунака, симбол правде и морала, спој јунаштва и етике што и јесте одлика витештва. „Као епског Христа, његова је порука истина и правда“ (Обен 2013: 252). Милош је „чудо витезова“, одликује га „величанство витешке душе“, „горда мишица“:

⁸ Што спомињеш Косово, Милоша – / Сви смо на њем срећу изгубили [ГВ 1006].

⁹ Мало људство, што си заслејпило
Не познајеш чистог раја сласти
А бориш се с Богом и с људима,
без надања живиш и умиреш,
Крсту служиш а Милошем живиш – [ГВ 891-895]. Мустај-кадија, у одговору Црногорцима.

¹⁰ Обилићу, змају огњевити –
ко те гледа блијеште му очи,
свагда ће те светковат јунаци –
мрцино нам круну не упушти
кад падиши стаде под вилице,
када дину загази у чорбу:
сад те виђу на твојега Ждрала
ће разгониш код шатора Турке. [ГВ 1821-1828] (Сват Црногорца).

Величанство витешке ти душе
надмашује бесмртне подвиге
дивне Спарте и великог Рима –
сва витештва њена блистателна
твоја горда мишца помрачује. [ГВ 228-232]

Његова снага и јунаштво исказана је најснажнијим ријечима, које му дају карактер митског, надреалног, надстварног – Обилић пролијеће над Цетињем „на бијела хата ка на вилу“; Обилић је „змај огњевити“; „Милош баца у несвијесѝ људе / Ал у ѿјансиѝво неко ѿрећерано ([ГВ 888-895] (Мустај-кадија, у одговору Црногорцима); он је „свемогући“ [ГВ 226], пред њега ће изаћи Срби послѝје смрти (су чим ћеће изаћ ѿрег Милоша, [ГВ 76]); „ко га гледа блијеште му очи“; „гута“ „ватреним очима“, „страшном мишљу“, „прса надутијех“; Обилићева „мишца једнијем ударом / престол сруши и тартар уздрма“ [ГВ 223-236]:¹¹

Паде Милош, чудо витезова, ...
Страшном мишљу, прси надутијех,
кроз дивјачне тмуше азијатске
гутајућ их ватреним очима, [ГВ 245-248].

Њему је посвећена пјесма кола чиме се изражава дух народа који у Милошу види оправдање најузвишеније идеје и подвиге српског рода, што је исказано кроз синтагматске спојеве: „засја света Милошева правда“, е да „слети Милош међу Србе“, Обилић је надвремен и свевремен.¹²

¹¹ “Исти лик јавља се у сну уочи истраге и другим црногорским ратницима. Као херојски предак Милош Обилић налази се, по свој прилици, и међу лабудовима који, после победе над потурицама, играју коло над Цетињем ‘на бијела јата’... Поред Милоша Обилића, код Његоша налазимо трагове и других архетипских симбола, који се јављају у народној поезији. Видов дан јавља се у стиховима Вука Љешевоступца (Вазда раниш од Видова дана / јуначкијем и коњскијем месом / гавранове и мрке вукове)“, (М. Поповић 1999, 26).

¹² „У склопу спева он везује три времена у једно: косовско са оним о којем Његош пева (почетак 18. века) и оним у којем пева (средина 18. века). Односно народну косовску легенду са истрагом потурица почетком 18. века и буђењем револуционарног национализма у Његошево доба. Три времена, а један историјски сплет, тачније, једна филозофија националне историје.

Пластична Његошева реч дала је Обилићу крила и отворила му врата бесмртности“ (М. Поповић 1999: 87).

Засја света Милошева правда,
 окурни се слава вјековјечно [ГВ 256-257];
 Ох да ми је очима виђети
 Црна Гора изгуб да намири:
 тад би ми се управо чинило
 да ми свјетли круна Лазарева
 е слетио Милош међу Србе [ГВ781-785], ријечи су вла-
 дике Данила.

Све ово добија епилог на крају: „У завршним сценама Горског вијенца Милош Обилић је божанска супституција херојског претка“ (М. Поповић 1995: 6), за њега се везује бесмртност, светост, он иде у вјечност:

к светом гробу бесмртног живота
 презирући људско ништавило
 и плетење безумне скупштине [ГВ 246].

Како каже нобеловац Иво Андрић: „Његош је, као што је неко рекао, ‘Јеремија Косова’, и у исто време и активни, одговорни борац за ‘скидање клетве’ и остварење Обилићеве мисли“ (Андрић 1995: 5), јунаштво Обилића треба „изгуб да намири“, обилићевско витештво косовски завјет да испуни:

Што спомињеш Косово, Милоша –
 Сви смо на њем срећу изгубили,
 Ал су мишца, име црногорско
 Ускрснули с косовске гробнице
 Над облаком, у витешко царство
 Ђе Обилић над сјенама влада! [ГВ 1006-1011].

Обилић је живи архетипски симбол у цјелокупном српском роду, нарочито у Црној Гори, што је нашло одраза у стиховима *Горској вијенца*, гдје заузима доминантно и почасно мјесто: „Архетип Обилић и данас је врло жив код Црногораца. И данас се мушком дјетету кад га ваља охрабрити каже: ‘Мој Обилићу’. То је један од најважнијих доказа животности и значаја овог архетипа. То бисмо могли разумјети и као живу ријеч која је у сагласности са научном теоријом и архетиповима“ (Стриковић 1995: 124).

2.3. У *Горском вијенцу* два се пута помиње цар Лазар, у лексичкој реализацији симболишући свјетлост круне, на једној, и тугу, трагику, на другој страни: да „свјетли круна Лазарева“ ([ГВ 784]), кукавице су шћери Лазарева (зато их не ваља убијати):

Немој Драшко тако ти живота
не ваља се бити кукавица;
али не знаш, рђа те не била,
да су оне шћери Лазареве? [ГВ 184-187] (Вук Раславче-
вић).

Његош је најснажнију и најдубљу симболику Косова и свих јунака косовских сажео у Милошу Обилићу, зато је другима дато мање мјеста, чак и цару Лазару.

2.4. Микроконцепт *Видовдан*, као архетипски симбол, изражен фразеологизмом *од Видова дана*, јавља се једном. И формално (лексичком замјеном једног дијела фразеологизма) и значењски, слаже се са фразеологизмом *од Косова*:

Чево равно, гнијездо јуначко...

вазда раниш од Видова дана

јуначкијем и коњскијем месом

гавранове и мрке вукове! [ГВ1733, 1739-1741].

Овим стиховима се Чево, као дио Црне Горе, доводи у везу са оним што се среће као мотив у *Горском вијенцу* – Црна Гора као збјег након Косовске битке. Два су празника посебно назначена у *Горском вијенцу*: косовски Видовдан (симбол је српске трагедије и ускрснућа) и свијетли Божић након побједи Црногораца (свијетла побједи над непријатељем у *Горском вијенцу*), – страдање и искра српском роду.

2.5. Лексема *Бранковић* јавља се два пута, за овај концепт везују се лексеме „невјера“ (изражена у стиховима: „невјерна кућа Бранковића“) и „брука“ (*Сјојала ја брука Бранковића*). Носи значење и предзнак издаје, кривице за пропаст српског царства на Косову, издаја и невјера су основни узрок изгубљене среће на Косову, што је и узрок српске трагедије (а лексеме невјера и издаја се, опет, реализују када се говори о удесу који је захватио Црну Гору за вријеме владике Данила, „од зла домаћега“, како се каже у *Горском вијенцу*).¹³ Милош је за заклетву, Бранковић за клетву.

¹³ „Дилема која сада раздире Црну Гору није нова. Она је израз вечне драме наше историје, наставак оног што се дешавало у средњовековној држави пре Косова и што је кулминирало на Косову, борба између два непомирљива принципа: хероизма и издаје, принципа Обилића и принципа Бранковића... Презир који Вук Мићуновић баца на потурицу Хамзу-капетана као да реактуализира архетипску ситуацију косовске вечере на којој Милош изобличава ‘невјеру’ Вука Бранковића“ (Деретић 1999: 196).

На кће Србин издати Србина
 Да га свијет мори пријекором,
 Траг да му се по прсту кажује
 Ка невјерној кући Бранковића ([ГВ1051-1054], (коло,
 пјева о бици на Вртијељци);
 Ко издао, браћо, те јунаке
 Који почну на наше крвнике –
 Спопала га брука Бранковића [ГВ 2421-2423], (сердар
 Вукота, куне пред бој).

3. *Црна Гора*, и њене деривационо-семантичке реализације у *Горском вијенцу*.

3.1. Лексема *Црногорац*, употребљава се углавном у множини *Црногорци*, јавља се 12 пута у *Горском вијенцу*. Значење је конкретизовано, реализацију ове лексичке јединице имамо у тексту приликом обраћања окупљеним племеницима, актерима радње, или приликом обраћања становницима Црне Горе, која се састоји од племена која су именована и представљена у *Горском вијенцу* (као ужи семантички дио).¹⁴ То илуструју стихови у којима се јавља ова лексема:

Да ли ово светковање није
 на коме си сабра Црногорце
 да чистимо земљу од некрсти? [ГВ 93-95], (Вук Мићуновић, у одговору владики Данилу);

Видите ли чудо Црногорци [ГВ 143], (сердар Радоња у обраћању окупљеним главарима);

Здружио се Турчин с Црногорцем...

И имају разлог Црногорци

на нас дићи проклету гомилу [ГВ 294-295];

Стотина се скупило главара,

нас Турака и Црногораца; [ГВ 719-720], (Аџи-Али Медовић, кадија);

Је л' овако, браћо Црногорци? [ГВ689], (војвода Батрић);

Што је ово, браћо Црногорци, [ГВ 964], (Скендер-ага);

Сретоше га млади Црногорци [ГВ 1220-1222] (коло);

¹⁴ Прије истраге Потурица, према Павлу Поповићу, „Црна Гора не представља један народ него једну гомилу племена, гомилу братстава, без везе међусобне, без идеје заједничке“ (П. Поповић 1999: 31). Истрага потурица је Његошева политичка концепција догађаја (Исто).

И шћах рећи љуби Црногорце...
 „Кад ухвате“, каже, „Црногорца,
 било жива ал мртва у руке,
 хоће ли га изјест, што ли раде?“ [ГВ 1637, 1643-1645]
 (војвода Драшко о Млецима);

Ево среће за све Црногорце –
 дајбуди ћу повест доста праха
 да с' имају чим бити с Турцима. [ГВ 1658-1660], (војвода
 Драшко);

Ма нијесу сви сватови Турци,
 него има и Црногораца. [ГВ 1759-1760] (Вук Мићуно-
 вић);

Има онђе и Црногораца
 Мало мање него половина. [ГВ 1761-1762], (сердар Јан-
 ко);

Сват Црногорац;
 Сто пута сам гледа Црногорце,
 гледа Турке и гледа Латине [ГВ 1968-1969], (кнез Роган);
 И што ћу ви крити, Црногорци [ГВ 1991], (Вук Мићуно-
 вић);

Црногорца већ бјеше свакога
 Он готово претека јунаштвом [ГВ 1995-1996], (Вук
 Томановић за Батрића Перовића);

Не смути ли бабо Црногорце, [ГВ 2210];
 Те помутит хоћах Црногорце [ГВ 2217];
 Знај владико и сви Црногорци [ГВ 2393];
 У памет се добро Црноогрци [ГВ 1407], (сердар Вукота
 пред полазак у бој).

3.2. Лексема *Црнојорка*, забиљежена је једном, у вези са
 војводом Батрићем:

Овакога сивога сокола
 Црногорка јошт рађала није [ГВ 1980-1981].

3.3. Лексичка јединица *Црна Гора* забиљежена је седам
 пута.¹⁵ У једном дијелу се односи на географски појам, на про-

¹⁵ У *Речнику* (1983: 153) налазимо: “мала земља која се налази на југозападу Југославије, настањена, раније искључиво, а сада претежно Црногорцима“. Мислимо да ова одредница овако концепирана не произилази из *Горској вијенца* (а ни осталих Његошевих дјела), као што се ни за одређивање њеног значења код Његоша не може уносити појам „Југославија“, а и опис „настањен Црногорци-

стор разапет између тежње за очувањем слободе и пријетње ропством:

Колико је наше Црне Горе [ГВ164];

Какво робље на сред Црне Горе [ГВ 458-461];

Црну Гору покорит не могу

ма никако да је сасвим моја... [ГВ 60-64, 68-69].

У другим стиховима повезује се са Косовом (на нивоу лексичке реализације) као исходиштем народа Црне Горе, који се ту склонио („у збјег“ [ГВ 61] након косовске битке *међу ѿре за вјечну уијеху / и за сѿомен рога јуначкоѿа* [ГВ 62-63]); повезује се са васкрслим косовским јунаштвом („да свијетли круна Лазарева“ [ГВ 784], чиме ће Црна Гора „изгуб да намири“ [ГВ 785]). Косово је оријентир и мјера, и Црне Горе коју „бјеше тама ухватила“ и жртве „сваколиког Српства“. То је, кроз глас народа, што је најважнији глас у *Горском вијенцу*, исказано у колу:

Што утече испод сабље турске,

што на вјеру праву не похули,

што се на хће у ланце везати –

то се збјежа у ове планине

да гинемо и крв проливамо,

да јуначки аманет чувамо,

дивно име и свету слободу. [ГВ 262-468].

„За *Горски вијенац*, као и за *Свободијагу*, Црна Гора рађа се на Косову.

По колу, Црногорци су Срби који су избегли турске покоље и нису пристали ни да се одрекну своје вере ни да прихвате ропство. Порекло им налаже дужност: да гину за српско име и за слободу“ (Обен 1993: 252).

У складу са оваквом лексичком реализацијом налазимо потврде и ван текста *Горскоѿ вијенца*: „...Ни у 14. стољећу Црна Гора није имала стално становништво. Пашњаке црногорске висоравни настанили су само српски пастири номади са својим стадима. Тек послѣ потпуног слома српског царства у крвавој бици на Косову 1389. мноштво Срба, која је утекла томе клању под вођством Страцимира Ива, званом Черној (Црни), настанила се око 1420, на стјеновитој висоравни и ту је основала уточиште за своју браћу која су прогнана. Тамо су

ма“ је непотпун и једнозначан, док је значење код Његоша комплексније и семантички пунозначније.

се одржали у непосредној борби против Турака...“ (Миловић 1985: 644).

И даље: „У службеној преписци, он (тј. Његош, Ј. С.) пише Османпаши скадарском: ‘...кад су дивље азијатске орде наше малено јуначко царство разрушиле, онда су моји предци и још неке одабране фамилије, које нијесу ту погинуле од Турака, оставили своје отачество и у овијем горама утекле’.

У тим горама се ‘Крсту служи а Милошем живи’... Можда нико није показао да боље схвата Његошеве намере и морално порекло свих његовијех настојања као Алипаша Сточевић, умни и несрећни везир на Херцеговини, кад је рекао о владици ову просту и дубоку истину: ‘А бога ми мога и дина, то је онај прави српски бан од Косова’“ (Андрић 1996: 5-6).

3.4. Дериват *црногорски* јавља се пет пута. Најчешће има значење „оно што се односи на Грну Гору или Црногорце“ (често: црногорско насупрот турског) о чему говори и лексичка спојивост са именицама: *име (црногорско)*, *образ (црногорски)*, *робље (црногорско)*, *лава (црногорска)*¹⁶:

Здружио се Турчин с Црногорцем...

Затрије се име црногорско [ГВ 286, 289] (коло);

Каква браћа, ако Бога знате,

када газе образ црногорски [ГВ 308-309];

„Ко је витез ко је добар јунак,

поведе се робље црногорско!“ [ГВ 458-461];

И кажи му да је то цијена

које драго главе црногорске. [ГВ 1177-1178].

У ширем контексту, као што је случај и са лексичком јединицом *Црна Гора*, Његош повезује црногорско и косовско, избављење кроз страдање, једног без другог нема – „мишца“ и „име црногорско“ су „ускрснули с косовске гробнице“:

Што спомињеш Косово, Милоша –

сви смо на њем срећу изгубили,

ал су мишца, име црногорско

ускрснули с косовске гробнице [ГВ 1006-1011].

3.5. Као што је за Црну Гору и њена племена мјера Косово и српство, за јунаштво, херојство, витештво Црногораца,

¹⁶ У *Рјечнику Његошева језика* налазимо: „црногорскѣ, -ѣ, -ѵ који се односи на Црну Гору и Црногорце, који припада Црној Гори и Црногорцима“ (2/490).

мјера је Милош Обилић.¹⁷ За јунаштво Црногораца као парадима јавља се Милош Обилић, „чудо витезова“. Он је мјера јунацима који крећу у битку, који размишљају о подвигу, о сили и слави. Милошу Обилићу је од актера радње у *Горском вијенцу* најближи Вук Мићуновић, који је одлучан, непоколебљив, јасан, племенит, бескомпромисан јунак. Најсличнији лексички слој, као за Обилића, везан је за Вука Мићуновића, који постаје код Његоша симбол васкрслог Милошевог јунаштва, херојске етике, принципијелности и непоколебљивоти.¹⁸

4. Од коријена *срб-* има више твореница. Углавном носи семантику вишег, надређеног појма, као сабир, језгро, што се види из лексичке реализације у тексту. Ово се нарочито односи на лексему *српство*.

4.1. Лексема *Србија*¹⁹ употријебљена је само једном, као територијална одредница, али означава широк простор, „омеђен“ Дунавом и морем. Једном је у истом значењу употријебљен поименичени придјев *Српска*. У обје реализације везује се са турским освајањем, а употреба је везана за монолог владике Данила:

мала ти је жертва сва Србија
од Дунава до мора Сињега? [ГВ 43-44, 54-55];
Палеолог позива Мурата
да закопа Грке са Србима...
вражје племе позоба народе...
Мурат Србску, а Бајазит Босну [ГВ 15-16, 20,22].

¹⁷ „Сви Црногорци у Вијенцу јесу, више или мање, јунаци, хероји, витези, срчани и убојити људи, ратничке и марциалне фигуре, крвавих очију и мрачна изгледа, готови да на једну реч полете у бој исуканих јатагана (осим кнеза Јанка и Рогана)“, (Велимировић 1995: 189).

¹⁸ „Мићуновић је живо отеловљено јунаштво, некад опором, тврдо, некад распевано, увек постојано. Личност која ствара историју и митски јунак спојени у једно, у светлост (Вјечна зубља вјечне помрчине). Кад говори као да сијече сабљом. На свој начин и он је дубок, размишља о сврси живота. Зашто умрети као немоћан старац, кад се може вечито живети као бесмртни Обилић...“ (М. Поповић 1999: 138).

¹⁹ У Речнику Његошева језика: балканска земља настањена Србима, земља где својим највећим делом живе српски народ (Речник 1983: 2/633).

Лексема *Србија* јавља се у *Посвети* (*Праху Оца Србије*), гдје се односи на новије вријеме, и гдје се већ слуги ставрање моћне државе, која има свог Оца (Карађорђа), „који враћа у живот српски народ“ те му Његош „посвећује спев у коме се прориче васкрс нације“ (Обен 2013: 208). Тиме се Карађорђе, „бич тирјанах“ [ГВ 6] јавља као нови моћни архетипски симбол Србије и српства.

4.2. Етноним *Срб(ин)*²⁰, множина *Срби*, у једнини се чешће употребљава облик *Срб* (према Радмилу Маројевићу представља посрбљен облик према руском *Серб*, али може бити српски архаизам [Маројевић 2005: 260], стари колектив *Срб*).²¹ Рјеђе се употребљава историјски млађа форма *Србин*. Иначе се у тексту чешће реализује облик множине, а и једнина се употребљава у значењу множине (синегдоха). Јавља се у

²⁰ Припадник српског народа (Речник 1983: 2/331).

²¹ О етнониму *Срби* и *Србљи*, Бошковић каже: „Оба су та облика, по нашем мишљењу, постала паралелно и преко сингулатива, тј. сингулативних суфикса... При анализи етника *Србин* треба поћи од старог колектива *Срѣбъ* = основа на *i*, који налазимо у Леврентијевској хроници као *серебѣ*... Оваквих колектива – етника, с осномом на *i*, пуни су староруски споменици... Остаје питање – како су од њега постали нови историјски облици, номинативи *Србљи* и *Срби*.“

Постали су – као што смо рекли – преко сингулатива. И то *Срби* преко сингулативног *-инъ*, преко којег је од колектива *Срѣбъ* направљен *nomen unitaris Срѣбинъ*, а од овога и према овоме законита множина *Срѣби* (исп. старословенко *Rumīnъ – Rumī*). А *Србљи* преко сингулативног *јо*, према коме је од истог колектива *Срѣбъ* изведен *nomen unitaris *Срѣбјъ > Срѣблјъ < Срѣблјъ*, а према овоме и од овога опет законита множина *Срѣбљи*. Према *Србљи* могла је бити добијена – и рано добијена – и једнина *Срѣбљинъ*, као сасвим секундарна формација, обична код двосложних етника.“ Даље, за облик ном. *Срѣбе*, каже: „То је деклинација облика *Срѣбљи*, у којој је номинатив замијењен акузативом. *Срѣбе* је у нашем старом језику најчешћи назив за ‚српске области, српске земље‘. Према томе, и нека врста топонима... *Срѣбе* умј. *Срѣбљи* нека је врста деперонификације. ...“

Из ове наше белешке излази као да је прасловенски језик имао два морфолошка суфикса сингулативног порекла *-инъ* и *-јо*... Прво, немогуће је разумети облик **Срѣблјъ < Срѣбъ* без сингулативне (морфолошке) употребе суфикса *-јо* у овом случају... *Срѣбин* је направљено од *Срѣбе* (посредно, преко *Срѣбѣне = срѣске шеришорије*), а *Срѣбак* (племенско име) од *Срѣбљи*. непосредно. За то говори цео механизам деривације“ (Бошковић 2007: 416-418).

Горском вијенцу 14 пута. У *Горском вијенцу*, овај етноним се односи на народ широког простора („позоба народе“, „Грке са Србима“ [ГВ 20]), а с обзиром да је Црна Гора мјесто дешавања радње, често се у тексту односи на Црногорце, и повезује са њима, оним што чине и оним што јесу (Обрад муње у облику крста изнад Црне Горе види као „знаменије“ Србима – *Помоз Боже јаднијем Србима / и ово је неко знаменије* [ГВ 179-180]; према ријечима владике Данила у обраћању Турцима Милош треба да „слети“ међу Србе кад Црна Гора „изгуб намири“: *Ох да ми је очима виђејши / Црна Гора изуб да намири / шад би ми се уираво чинили / да ми свјејши круна Лазарева / Е слейши Милош међу Србе* [ГВ 781-785]; коло назива витезовима Србе вртијељске – *Вишезови Срби вртијељски* [ГВ 1071]), а на Вртијељци се према *Горском вијенцу* одиграо бој између Турака и Црногораца, који се називају Србима (*соко Бајо са иридес змајева... / Не кће Србин издати Србина* [ГВ 1054, 1051]); за Ружу Касанову, коју је уграбио Турчин, каже се: *Да је бјеше Србин урабио...*, [ГВ 488] што може имати значење и православно, Србин из Црне Горе, јер се на овај простор односи.

Етноним *Срб(ин)* у једним стиховима (с обзиром на лексичку реализацију) везан је за трагику, пропаст српског царства: трагедија је условљена тиме што се Бог разљутио због неслоге „главара“ и „великаша“ (који се више пута помињу у колу), народ у *Горском вијенцу* не носи кривицу за пропаст (*Бој се драји на Србе разљути... / великаши ироклетие им душе* [ГВ 198, 207]), великаши носе кривицу за расрбљавање, за то што Србин „Србом“ не бива, они су били препрека да јунаштво дође у први план (*сам да Милош ошја њо сриједи / са њејова оба иобрашима – / ше би Србин данас Србом био* [ГВ 220]), а јунаштво је у *Горском вијенцу* „цар зла свакојега“ [ГВ 605]. На другој страни, етноним *Србин*, с обзиром на лексичку реализацију, носи и друго значење: слободе, васкрса, што је нарочито изражено у *Посвејши*, гдје пјесник ту симболику веже за Карађорђа који „из мртвијег Срба дозва“ [ГВ 14], чиме се наговјештава почетак нове историје. О овоме свједоче лексички спојеви уз *Срб*: „сталне груди“, „блистат зубље“; „испуњење завјета“, а „завјет“ је код Његоша, а и у *Горском вијенцу*, „косовски“.

Из мртвијех Срба дозва,
дуњу живот српској души.

Ево тајна бесмртника:

даде Србу сталне груди...14-15, 16-17],

Плам ће вјечно животворни

блистат Србу твоје зубље, [ГВ 33]

бјежи грдна клетво с рода [ГВ 2645-2647] –

завјет Срби испунише [ГВ 35-37].

4.3. Лексема *Срѣка* / *Срѣкиња* (*Срб-ка*, *Срб-киња*) употребљена је 5 пута. Три се пута односи на простор тадашње Црне Горе (рођење Вука Мићуновића, Ружу Касанову):

Мићуновић и збори и твори –

Српкиња га јошт рађала није [ГВ292-293];

Али ко би мога помислити

да ће узет Српкиња Турчина? [ГВ 474-475],

сипље ли се була ка Српкиња? [ГВ 971-972], Турчин,

По једном се односе на Душана и Карађорђа (у *Посвети*):

Зна Душана родит Српка,

зна дојити Обилиће,

ал хероје ка Пожарске,

дивотнике и племиће,

гле Српкиње сада рађу – [ГВ 2645-2646].

Дакле, лексему *Српк(ињ)а* Његош подједнако употребљава како када се односи на простор Црне Горе тако и на простор Србије.

4.4. Придјев *српски* (*срб-ски*) јавља се у *Горском вијенцу* девет пута. У *Речнику Њеишева језика* (Речник 1983: 2/331), дају се следећа значења: „који припада Србима“, „који се односи на Србе“. С обзиром на употребу у тексту *Горској вијенца* јасно је да се овдје мисли на припадност свим Србима, Србима као народу са разних простора, због чега је чест множински облик, а и облик једнине употребљен уз акстрактне именице има значење свеукупности, односно, прецизније, што је иманентно, својствено Србима (што их одликује, обиљежава, повезано са широким ентитетом, симболом заједничког исходишта). О томе нам говоре именице уз које се овај придјев употребљава, али и шири контекст у тексту: *вишезови* (*српски вишезови*: *Куда ћеће с клейвом праћедовском, / су чим ћеће изаћ њред Милоша / И њред грује српске вишезове / који живе доклен сунца њрије?* [ГВ 75-78]), *момци* (*ће се српски момци њрабе* [ГВ 1933], сестра Батрићева); *каџа* (*српској каџи свуд име њоџбе* [ГВ 254]), *џеме* (*џе с њим џеме србско оџроваше* [ГВ 209]); *несреће* (*и њоџи се у српске несреће* [ГВ 93]), *силе*

(*српске силе ірдно саітријеше* [ГВ 209]), *свијећа* (*іше свијећу српску уіасійи* [ГВ 537]), *млијeko* (*млијeko их српско разіубало* [ГВ 261]), *бадњак* (*іа бадњаке српске налаіајіше* [ГВ 859]), *душа* (*дуну живоіі српској душі* [ГВ 17]),

4.5. Апстрактни именица (*срб-сїво*) *срїсїво* (неко је запазио да се апстрактна именица „црногорство“ ни једном не употребљава у цјелокупном Његошевом дјелу) употријебљена је три пута. У *Речнику Њеіошева језика* аутори издвајају два значења: 1) „својство и особина српског народа, дух Срба“ 2) „зб. од Срби“. У *Горском вијенцу* значењски се, с обзиром на реализацију, односи на Србе у збирном (= сабирном) значењу, што је најбоље изражено синтагмом „српство свеколико“ [ГВ 251]. Изражава се кроз двије крајности, око којих се и креће радња спјева и српска историја: „кукавно“ и „сатрвено“ српство, на једној, и српство које „дише благодарством“, предзнак поновног рађања, испуњење завјета, на другој страни (*о кукавно Срїсїво уіашено...* [ГВ 44], *седмоілава изиде аждаја / и саітрије Срїсїво свеколико* [ГВ 250-251] : *Блаіодарсївом Срїсїво дише / бјежи ірдна клеіиво с рода / завјеіі Срби исїунише* [ГВ 2645-2647]).

5. Дакле, како је наша анализа показала, лексичке јединице *Косово*, *Црна Гора* и *Срб(ија)* чине једно (лексичко) семантичко поље, немогуће је објаснити значење било које понаособ, а да се не посматрају у дубокој међузависности и међуусловљености с обзиром на то да су код Његоша судбоносно прожети архетипаским симболима: *Косово*, *Обилић*, *Карађорђе*,²² који, као суштински, из дубине зраче и утичу на друге сфере, на етнос, духовност, културу, живот, историју, поетску визију.

²² „...ми овдје говоримо о националном несвјесном код Његоша, што није ништа друго већ нашим језиком речено – *национални симбол или мий*“.

Неће бити спорно ако кажемо да у Његошевом дјелу доминирају три архетипа: *Обилић*, *Карађорђе* и *Косово* и да ниво Његошеве националне свијести почиње и завршава се са њима и у њима. Многе своје моралне и интелектуалне дилеме Владика саопштава кроз емоционални занос према овим архетиповима који су за њега мјерило не само националног обиљежја већ и антропоплошког, односно филозофског вредновања ствари и појава у свијету“ (Стриковић 1995: 120).

(На)род (српски) – косовски завјет – одбрана слободе и ослобођење (нас) српског народа²³, везивна је нит у грађењу теме, мотива, ликова *Горској вијенца*.

Косово је у *Горском вијенцу* исходиште народа Црне Горе, Црна Гора је постала колијевка збјега у планине након Косовске битке. Црна Гора је за Косово везана завјетом да се врати изгубљено царство, да буде искра слободе и васкрсења србства. Као продужетак ове „искре слободе“ јавља се нова искра оличена у Карађорђу (који „дуну живот српској души“), исказана у *Посвети*. *Горским вијенцем* Његош је исказао дубоку везаност за дух српског народа, за његову трагичну величину, несаломиву снагу. То су примјећивали добри познаваоци Његошевог дјела. Да поменемо само неке. Према Јовану Цвијићу, Његош је: „с највећом снагом изразио унутрашње стихијске силе српског народа..., он је највећи песник срца и мисли целог српског народа: јер је покрајинска искуства издигао на највећу висину, задахнувши их општим народним осећањима и тежњама и дубоким мислима о људској природи и васељени. Ниједан наш песник није у приснијој вези са својом ужом срдином од Његоша“ (Цвијић 1999), а Мишел Обен, у вези са овим слојем у *Горском вијенцу* каже: „Историјска свест кола, црногорских главара, владике Данила, само је српска. У спеву нема никакве алузије на прошлост којег другог народа.

Црногорци у *Горском вијенцу* виде своје претке у Србијама целог средњовековног краљевства“ (Обен 2013: 280).

Српско осјећање и косовски завјет код Његоша сјајно је осјећао и изразио и краљ Никола, у говору на прослави стогодишњице Његошевог рођења:

“Као лав из грмена, из давно умрле, из давно претуљене вулканске котлине његушке, излетио је Мој стриц Раде да српски свијет поткријепи у његовим идеалима и дужности за извршење великог народног задатка. У душу му је вјеру улијевао, за успјех сабљу му је оштрио, а пјесмом га је загријевао.

Наш му се добри српски народ дивно одазвао.

²³ У борби за национално ослобођење, како кажу стихови *Горској вијенца*, нема компромиса, у питању је слобода или ропство (*То је биши једно или друго* [ГВ 635]; *Срб и Турчин не слаже се нида / Но ће ирије море ослачиши!* [ГВ 1830-1831])

Косово, рану његовог великог срца, му је излије-
чио, јер у дане стогодишњице од његова рођења тај му
је народ Косово осветио.

Један духом велики народ није се могао љепше
одужити духу највећег српског генија“ (Глас Црногор-
ца 1913: 3).

Његош је *Горским вијенцем* на непоновљив начин пос-
вједочио и овјенчао косовски мит и косовски завјет као српско
„бити једно или друго“, за чије је испуњење у *Горском вијенцу*
запалио извиискру у српској Црној Гори.

ЛИТЕРАТУРА:

Андрић 1996: Иво Андрић, *Његош као трајични јунак косов-
ске мисли*, Октоих, Подгорица.

Бошковић 2007: Радослав Бошковић, *Упоредна прамајика
словенских језика*, Чигоја штампа, Београд, 415-418.

Велимировић 1995: Владика Николај Велимировић, *Религија
Његошева*, Октоих, Подгорица.

Глас Црногорца 1913: *Глас Црнојорца*, Лист за политику и
књижевност, Година XLII, Цетиње, 9. новембар, бр. 52.

Гој 1999: Едвард Денис Гој, *Сабља и њесма*, Октоих.

Деретић 1999: Јован Деретић, *Композиција Горској вијенца*,
Октоих Подгорица.

Драгићевић 2010: Рајна Драгићевић, *Лексикологија српској
језика*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Карацић 1852: *Српски рјечник. Испољкован њемачкијем и
латинскијем ријечима*. Саставио и на свијет издао Вук Стеф. Кара-
цић, у Бечу.

Ковачевић 1996: Милош Ковачевић, *Суштинствено и мимојре-
дно у лингвистици*, УНИРЕКС, Подгорица 1996.

Керкез 2007: Драгана Керкез, *Концепциј „јрех“ као гео језичке
слике свешта код Срба и Руса*, Српски језик и друштвена кретања,
Зборник радова са научног скупа одржаног на Филолошко-
уметничком факултету у Крагујевцу (31. X – 01. XI 2006, Крагујевац,
2007, 309-316.

Kristal 1987: Dejvid Kristal, *Kembrička enciklopedija jezika*, 1987,
Nolit – Beograd.

Kristal 1998: Dejvid Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lin-
gvistike*, Drugo izdanje, Beograd.

Кобозева 2007: *Лингвистическая семантика*, Московский
государственный университет им. М. В. Ломоносова, Москва.

Маројвић 2005: Петар II Петровић Његош, Горски вијенац, *Критичко издање. Текстологија*. Редакција и коментар Радмило Маројевић, ЦИД Подгорица.

Миловић 1985: Јевто. М. Миловић, *Петар 2 Петровић Његош у свом времену*, Црногорска академија наука и умјетности, НИО Универзитетска ријеч, Подгорица.

Обен 2013: Мишел Обен, *Горски вијенац, Књига о Његошу*, избор Мило Ломпар, Српска књижевна задруга, Београд.

Пејановић 2007: Ана Пејановић, *Етнокултурни концепти* Косово, Слово, година IV, број 15/16.

Пејановић 2008: Ана Пејановић, *Етнокултурни концепти* род, Слово, година IX, број 19/20, 181-187.

Пејановић 2010: Ана Пејановић, *Фразеологија Горског вијенца*, Црногорска академије наука и умјетности. Његошев институт. Монографије и студије. Књига 7, Подгорица.

Поповић М. 1999: Миодраг Поповић, *Боник цетињски*, Октоих, Подгорица.

Поповић П. 1999: Павле Поповић, *О Горском вијенцу*, Октоих, Подгорица.

Речник 1967: *Речник српскохрватског књижевног језика*, Матица српска – Матица хрватска, Књига 1, Нови Сад – Загреб.

Речник 1983: *Речник Његошевог језика*, уредник Академик Михаило Стевановић, Београд – Титоград – Цетиње.

Стриковић 1995: Јован Н. Стриковић, *Архејски ниво ког Његоша*, Петар II Петровић Његош. Личност, дјело и вријеме, ЦАНУ, САНУ, 12, Подгорица.

Цвијић 1999: Јован Цвијић, Српски књижевни гласник, 1925, Књ. 16, бр. 7, 461, Октоих.

Целокупна дела 1975: *Целокупна дела Петра II Петровића Његоша*, Књига трећа, Редакцијски одбор: Н. Банашевић, Р. Бошковић, Р. Ллаић, В. Латковић, П. Петровић, М. Стевановић. Петар II Петровић Његош, *Горски вијенац. Луча Микрокозма*, Просвета Београд, Обод Цетиње, Београд.

ДИЈАЛЕКТИЗМИ У ДРАМАМА ЖАРКА КОМАНИНА

ЈЕЗИК

Сажетак: У раду се анализирају дијалекатске специфичности књижевног опуса Жарка Команина. Нарочито се испитују фонолошке и морфолошке дијалекатске црте. Описују се одступања од стандардног језика, кроз илустровање особина источнохерцеговачког дијалекта, који је у основи Команиновог писања. Корпус истраживања чине драмски текстови *Пелиново* и *Оћњишиће*.

Кључне ријечи: Команин, дијалекти, фонологија, морфологија, источнохерцеговачки дијалекат

Драме Жарка Команина²⁵ чине препознатљив дио његовог књижевног опуса. У њима је остварена слика свијета која истиче аутентичност црногорског поднебља и визију једног тешког, идеологизовног времена, у којем су под знак питања доведене вјековне духовне координате житеља. Драме *Пелиново* и *Оћњишиће* тематизују вријеме непосредно по окончању

²⁴ radojef@gmail.com

²⁵ Жарко Команин је рођен 03. децембра 1935. године, у селу Дреновштица, срез Никшић, у учитељској породици. Основну школу завршио је у родном мјесту, гимназију у Никшићу, а Филозофски факултет у Београду. Прву прозу (прича *Бјејунац*) објавио је 1956. године. Десет година (1964-1974) дјеловао је као позоришни критичар у листу *Вечерње новосићи*, а преко двадесет година (1976-2001) као драматург у Народном позоришту у Београду. Драме су му извођене у скоро свим позориштима српског језичког подручја. Дјела су му преведена на више страних језика. Објавио је следеће књиге: *Пророк* (драма), *Пелиново* (драма), *Оћњишиће* (драма), *Колијевка* (роман), *Косијанићи* (роман), *Провалије* (роман), *Пресијуина година* (роман), *Тимочка буна* (драма), *Вожд Карађорђе и кнез Милош* (драма), *Господин над војскама* (роман), *Годо је дошао по своје* (драма), *Закојано и ојкојано* (приче и објашњења), *Ако те заборавам, оче мој* (роман), *Љепојис вјечности* (роман).

Другог свјетског рата, у којем се снагом државне репресије стварао нови модел друштвеног, привредног и културног живота, који је на све начине поништавао вриједности традиционалног, патријархалног живота. Тема трагичних раскола народног бића, којом је Команин опсесивно закупљен у свом књижевном дјелу, у овим драмама је актуелизована различитим сукобима који постоје међу ликовима, али и на индивидуалном ниову. Управо таква ауторска интенција погодовала је одабиру драмске књижевне форме, која би се у ужем смислу у оба случаја могла жанровски означити као трагедија.

У тексту *Пелиново*, имагинарни насловни топоним знаковитог имена израста у симбол братске неслоге у односу на установљавање новог, насилно колективизованог живота. Такав однос резултоваће злочиним, као безбројном репликом каиновско-авеловског архетипа. Иначе, сам назив *Пелиново*, чини важан дио умјетничке стратегије, у којој се именовањем мјеста и људи (породица трагичке судбине презива се *Безгачновић*) мотивише поступак симболизације тема и мотива. Називи се, према томе, „уклапају у грађење простора (и амбијента) у роману. Њих, прије свега, приповједач тежи да отргне од заборављања и смрти, кроз њих се крећу ликови у роману: као да намјерно пролазе и улазе у та мјеста да би преко њих ушли у казивање“ (Стојановић 2011: 76).

У драми *Ојњишије* остварена је реинтерпретација античког сижеа, у којем сестри није дозвољено да приврженост брату, означеном као издајнику народа, искаже одавањем посмртне почаст и достојним погребом. Располућеност између неписаних закона срца и бруталних закона тоталитарне идеологије, сестру ће коштати живота, што ионако трагичну слику свијета чини истакнутијом.

За сугестивно, умјетнички кредибилно дочаравање идејности Команинових драма, осим умјетничког поступка, заслугу свакако има и стилско-језички аспект, који овом приликом обрађујемо. О јединственој улози и важности језика свједочи и сам аутор, у аутопоетичком исказу, говорећи о раним додирима с богатством народног језика: „Тако сам биће језика упио, у ствари, од моје мајке и од моје бабе, као и од простора у коме сам рођен, гдје се говори чист Вуков језик“ (Јевтић 2005: 15). Тим језиком исказана је, заправо елементарна снага народног бића, која је, иако потиснута постратним модернизмом, успјела да преживи у Команиновом дјелу.

Источнохерцеговачки дијалекат или *северозайагноцрногорски џоворни њиш* (Пецо 1978: 75) који, иначе, обухвата и околину Никшића, у великој мјери је близак стандардном језику. „То су ијекавски говори који имају четвороакцентску систему и новије облике дефлекције“ (Пецо 1978: 69). Богатство народне поезије, остварене на овом дијалекту, усмјерило је реформаторску активност Вука Караџића ка избору овог дијалекта као основице српског књижевног језика. „Касније је Вук у свој језик увео и неке елементе стране тршићком народном говору, као што је писање *x* тамо гдје му је мјесто по етимологији (1836) и писање *ѡје* и *гје* од *тђ* и *дђ* (1839)“ (Јовановић 2007: 40). Овај дијалекат је, може се рећи, основ Команиновог књижевног језика. Због тога су у њему садржане готово све репрезентативне дијалекатске специфичности, али има и извјесних одступања, која се могу тумачити Команиновом склоношћу ка осавремењивању израза.

У првом реду, аутентичност Команиновог језика садржана је у живој лексици, која изражава цјелину животних искуства књижевних ликова које он обликује. Доминантно земљорадници, у непрестаној тежњи да изборе опстанак у горштаким и пасивним природним предјелима, Команинови јунаци обитавају у јединој раскоши – раскоши језика. То је уочљиво у начину именовања предметности које их окружују. У питању су, углавном, архаизми, који су из употребе нестајали заједно с ишчезнућем традиционалног модела живота и привређивања. Тако, на примјер, издвајамо лексеме које су давно ишчезнуле из свакодневне говорне употребе:

- *бечалина* (85²⁶) – огромна просторија, с оскудним покућством;
- *верије* (85) – ланац изнад огњишта;
- *црејуља* (85) – посуда за спремање хране;
- *сач* (85) – поклопац на посуди за спремање хране;
- *бисѡијерна* (115) – простор за складиштење воде, кишнице (115).

Називи одређених биљака, такође су специфичност овог поднебља:

- *криѡла* (109) – кромпир.

²⁶ Број странице у раду је наведен према издању: Жарко Команин, *Изабране драме*, БИГЗ, Београд, 1989.

Постоје и лексеме на основу којих се уочава јасан романски утицај, који је преко простора Боке Которске остварио своје присуство и у Херцеговини:

- *џјаделе* – посуда за складиштење хране (85).

Ипак, овај простор није лишен ни османског утицаја, што је најочљивије у реченицама којима се исказује негација:

- *јок* (87), умјесто *не*.

Издвајамо и упечатљиве лексеме које се тичу карактерних свјстава човјека, а имају изразиту стилогену вриједност:

- глагол *умилејио* (87) – означава притворност;
- именица *касџиуља* (87) – пожоратив, означава некарактерну жену;

Овакви облици, иако пред потпуним ишчезнућем и код најстаријег становништва овог краја, употребну вриједност у Команиновом дјелу остварују на својству конотативности, којом се остварује илузија вјеродостојности, нарочито важна у драмској, односно театарској умјетности.

Источнохерцеговачки дијалекат, баш као и умјетнички језик Команина, подразумијева стабилан петочлани вокалски систем. Међутим, рефлекс старог гласа *јаџи*, као и различите врсте вокалских промјена регистрованих у истраживачком корпусу, указују на динамичан поредак овог језичког нивоа. Наиме, основни рефлекс некадашњег гласа Ћ у источнохерцеговачком акценту је ијекавски. Штокавска замјена дугог Ћ је двосложно *ије*, а кратког Ћ једносложно *је*. Овакве примјере налазимо и код Команина:

- *свијећа* (85); *бијело* (102); *исџријечио* (164);
- *џјерај* (107); *џјерањем* (113);
- *овђе* (109); *зајенемо* (128);
- *одлејјело* (140); *доџјерана* (140);

Изузеци су примјери попут сљедећих:

- *замијерао* (142); и: *рјеке* (116).

Последњи наведени примјер нема репрезентативни карактер, јер је забиљежен у пјесми коју јунаци пјевају, па је рефлекс *јаџи* заправо последица уклапања у метрички образац.

Описана правилност о замјени старог вокала, потврђена примјерима, познаје и властите изузетке: „с тим да се у групи коју *ј* сачињава с претходним консонантом догађају различите промјене које иду дотле да се у неким говорима Ћ готово

нигдје и не чува као *je*“ (Јовановић 2007: 41). Стога у анализи-
раним драмама налазимо некадашње групе тђ и дђ, које нај-
чешће дају *he* и *he*, док се само понегдје чувају претходно на-
ведени облици типа *ијераиши*. Овај став потврђује Асим Пецо,
који примјеђује да „говори овог типа имају најдоследније
извршено јекавско јотовање, тј. промену непалаталних суглас-
ника у вези с једносложним рефлексом ђ – *je*“ (Пецо 1978: 69).
Тако и у књижевном дјелу Жарка Команина сретамо облике:

- *заврћела* (131); *вићех* (165);
- *ћераице* (134); *иолућели* (166);
- *ћера* (224).

Разнородне вокалске промјене, такође су посебност не
само дијалекта на који се Команин наслањао, него и самог
умјетничког текста. Тако, на примјер, учоавамо појаву непос-
тојаног А:

- *кроза* (109).
Иако као ријетку, биљежимо појаву уношења вокала:
- *одераних* (85) умјесто *ограних*.
Чешћа је појава замјене вокала:
- И умјесто Е: *Биоїрад* (170);
- О умјесто А: *низаишио* (104); *боїоми* (164);
Вокалска група АО чува се у ријетким случајевима:
- *извршавао* (107); *омрзао* (97);
- *моїао* (127); *ишао* (112); *рекао* (112).

Много чешћа је појава контракције (сажимања) вокала,
и то тако што се група АО сажима у *-а*, што је препознатљива
особини ових говора – да се сажимање неакцентованих само-
гласника врши „у корист првога из скупине“ (Пецо 1978: 75):

- *зайлака* (89); *наша* (131);
- *догава* (124); *їрорека* (167);
- *ка* (130, 132).

Вокалска група ОА такође се сажима:

- *нако* (184), у значењу: *но ако*;
Вокалско губљење догађа се и на иницијалном слогу:
- *їрко* (86);

Учоава се и вокалски процес губљења медијалног
вокала (синкопа), на примјер:

- *чейрес* (165);

У појединим случајевима вокали се губе у финалном
слогу:

- *бијел* (108); *у њем* (102).

Некада се губе и слогови, па процес хаплогогии уочавамо углавном у медијалном слогу:

- *чоче* (89) умјесто *човјече*;
- *веља* (110, 167) умјесто *велика*;
- *оли* (180) умјесто *хоћеш ли*.

Консонантски систем језика који артикулише књижевни свијет Жарка Команина почива на препознатљивим особинама дијалекта на којем је умногоме остварен. У том смислу, биљежимо различите промјене, које се дешавају на нивоу сугласничких група, али и на нивоу појединачних сугласника.

Сонант Ј се губи у случајевима када с претходним консонантом образује групу која подлијеже промјени јотовања, што смо илустровали примјерима типа: *ћерайе* (134), *йолућели* (166) и сл. Међутим, сонант Ј се јавља умјесто других гласова, на примјер, умјесто гласа Д:

- *јај* (134) умјесто *јог*;
- *куј* (231) умјесто *куг*.

Налазимо и случајеве гдје се Ј јавља умјесто Х:

- *снаја* (187) умјесто *снаха*.

У неким примјерима сонант Ј се јавља на финалном слогу:

- *фалај* (86, 239) умјесто *фала*.

Консонант Х је нестабилан, тј. у дијалекту је готово ишчезао, због чега су присутне различите врсте супституција. Потврду налазимо и у Команиновим драмама, при чему су најупечатљивији примјери губљења гласа у иницијалној позицији:

- *ајдемо* (136); *оћеш* (136).

Губљење се фреквентно јавља и у медијалној позицији:

- *сарањујемо* (87); *сарана* (89); *йоманийала* (92);

али и у финалној позицији:

- *сйра* (197); *вр* (130);

Ако се не губи, глас Х обично се замјењује другим, нпр. гласом Г: *иј* (219).

Сугласничка група ХВ мијења се гласом Ф:

- *фалај* (86, 239).

Глас В у источнохерцеговачким говорима, слично као и у старијим црногорским говорима има “пасивнију артикулацију, тако да долази до делимичне или потпуне редукције“

(Пешикан 1965: 117). Биљежимо облике типа: *чоче* (89) умјесто *човјече*.

Упрошћавање сугласничких група одликује књижевни језик анализираних драмских текстова, тако да налазимо различите појавне облике. Најчешћи је процес упрошћавања финалне групе СТ:

- *час* (111); *млагос* (131);
 - *болес* (166); *йисменос* (185); *кос* (232);
- Сугласничке групе ТС и ДС замјењују се гласом Ц:
- *брацку* (166); *љуцки* (196).

У финалном слогу региструјемо уношење новог гласа, као у сљедећим случајевима:

- *лелек* (85) умјесто *леле*;
- *доклен* (155) умјесто *докле*.

Именице мушког рода у падежним облицима имају различите наставке.

- вокатив једнине: *-е*: *Горчине* (98), *човјече* (108); *-у*: *несоју* (153); тзв. *нулли* *наштавак*: *Гојко* (86), *Уљеша* (90),
- инструментал једнине: наставак *-ом*: *односом* (107);
- инструментал множине: наставак *-има*: *Пелиновљанима* (85);
- локатив множине: *-има*: *Пелиновљанима* (115).

Именице средњег рода постоје у стандардном облику:

- датив једнине: наставак *-у*: *селу* (98); али, и у нестандардном – локатив једнине истовјетан је акузативу: *на Цейише* (167).

Биљежимо именице средњег рода, чији се основни облик завршава вокалом *е*, а чија основа је у зависним падежима (изузев акузатива и вокатива једнине) проширена сугласником *-н*:

- у локативу: *йо рамену* (118).
- Именице женског рода (и мушког) на *-а*:
- датив једнине: наставак *-и*: *загрузи* (98)
 - вокатив једнине: наставак *-а*: *Босилка* (97); али и *-о*: *усјаљеницо* (98);
 - локатив једнине: наставак *-и*: *йољани* (163), *конференцији* (169).

Изједначни облици акузатива и локатива дају наставак *-е* умјесто *-ама*: *у вилице* (137).

Именице женског рода старих *i*-основа налазимо у инструменталу јединице: наставак –ју: *смрћу* (122), *крвљу* (122).

Упитну замјеницу за ствари *иша* налазимо у облику *ишо* (109, 165).

Личне замјенице првог и другог лица множине налазимо скраћене у облику датива и акузатива, што је такође типска одлика ових говора. „Овде је сасвим обичан енклитички облик датива множине заменице другог лица –*ви*“ (Пецо 1978: 72). Биљежимо у тексту:

- *ни* (186) умјесто *нам*;
- *ве* (87) умјесто *вас*;
- *ви* (89, 109, 124) умјесто *вам*.

За деклинацију личних замјеница карактеристично је познавање краћих облика (у употреби с предлозима):

- *у њ* (102); *у њем* (102);
али, налазимо и проширене облике:
- *њојзи* (87).

„У низу говора налазимо дат. -лок. јед. личних замјеница *мене*, *ибе*, *себе*“ (Јовановић 2007: 43), за шта уочавамо примјере у тексту:

- *лелек мене* (85);
- *мука је на мене* (110).

Заједничка особина замјеничко-придјевским ријечима је „уопштавање наставака старих тврдих основа“ (Пецо 1978: 69) у инстр. јединице мушког и средњег рода, и у ген., дат., инстр. и лок. множине. Налазимо бројне илустрације у тексту:

- *мојеџа* (170); *нашијех* (164, 165); *ијрслијех* (124);
- *ишијем* (132); *свештијем* (150); *онијем* (164);
- *шаренијем* (164); *крвавијем* (85).

Кардинални број налазимо у нормативном ијекавском облику:

- *обје* (122).
- Бројеве налазимо у редукованој форми:
- *чејрес* (165), али и у стандардној: *чејргесей* (111).

Код глаголских облика, завршетак инфинитива је –*и*, односно –*ћ*:

- *знаи* (88); *иријей* (88); *иоинуи* (124); *учи* (125);
- *извућ* (109).

У презенту региструјемо стари наставак за прво лице јединице глагола:

- *вићу* (164) умјесто *видим*.

Одступање од стандардног језика видљиво је на примјеру глагола *мислиши*, који у 1. лицу једнине сретамо у облику: *мним* (89). Наведени облик регистрован је и на периферним подручјима овог говорног типа (Пижурица 1981: 163).

С обзиром на то да је фундаментална природа драмских текстова миметизам, илузија реалности успоставља се доминацијом презента. Међутим, региструјемо и облик футура I, који је атипичан за наведени дијалекатски простор:

- *ѝренијеѝ ћемо* (173).

Глаголске прилог – прошли и садашњи – налазимо у дидаскалијама драмских текстова:

- *одаламивии* (132);
- *ѝробијајући* (163).

У корпусу непромјенљивих ријечи, доминирају прилози архаичног звучања:

- за мјесто: *ѝун* (130), *оклен* (170), *оѝоле* (130),
- за вријеме: *ѝагер* (166); *ѝређе* (прије) (156).

Предлог за исказивање просторног односа, проклитика *ѝрег*, сраста с падежним обликом самосталне ријечи уз коју стоји, па биљежимо облик: *ѝрекућу* (221, 224).

На основу изведених фонолошких и морфолошких увида, да се закључити да је књижевни језик у драмским текстовима Жарка Команина остварен на синтези стандардног језика и дијалекатских одступања која представљају специфичне црте источнохерцеговачких говора, чији је носилац био и сам аутор, али и његови књижевни јунаци. Регистровано је, дакле, јављање репрезентативних одлика источнохерцеговачког дијалекта, или још прецизније: северозападноцрногорског говорног типа. Без обзира на то што је Команинова имагинација наглашено индивидуалистичка, његов однос према језику почива на увјерењу да је у бићу језика садржано биће народа, због чега је његово књижевно дјело не само аутентичан литерарно-естетски феномен, већ и јединствен прилог виталности вуковске традиције у савременој српској књижевности.

ИЗВОРИ:

Команин, Жарко, *Изабране драме*, БИГЗ, Београд, 1989.

ЛИТЕРАТУРА:

Јевтић, Милош, *Пелин Жарка Команина*, Београдска књига, Београд, 2005.

Јовановић, Миодраг, *Дијалектологија*, приручник за студенте Студијског програма за српски језик и књижевност, Филозофски факултет, Никшић, 2007.

Пецо, др Асим, *Прејлед српскохрватских дијалеката*, Научна књига, Београд, 1978.

Пешикан, Митар, *Староцрногорски јовори*, Научно дело, Београд, 1965.

Пижурица, Мато, *Говор околине Колашина*, ЦАНУ, Титоград, 1981.

Стојановић, Јелица, *Роман Колијевка као колијевка ријечи*, у: *Ако ње заборавим, мој оче*, зборник радова о књижевном делу Жарка Команина, Орфеус, Нови Сад, 2011.

Краља Александра и краљицу Марију дочекују у Андријевици са хљебом и сољу 1925. године

*Народ на улици чека пролазак краља Александра и краљице Марије
1925. године*

Поворка иза ковчеја са Њејошевим костима на војном лафеџу

ДАТУМИ

ДАТУМИ

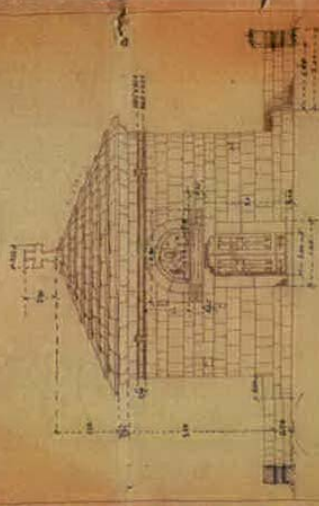
*Архивска грађа Главној одбора
за пренос Њејшевих кости
на Ловћен, 1925.*

Станслав КРАКОВ:
*Преко Високих Дечана
и Ловћена у Приморје*

Никола Краснов Васкрсавање капеле

Начертанје на улазку капиштане на Дубањцима

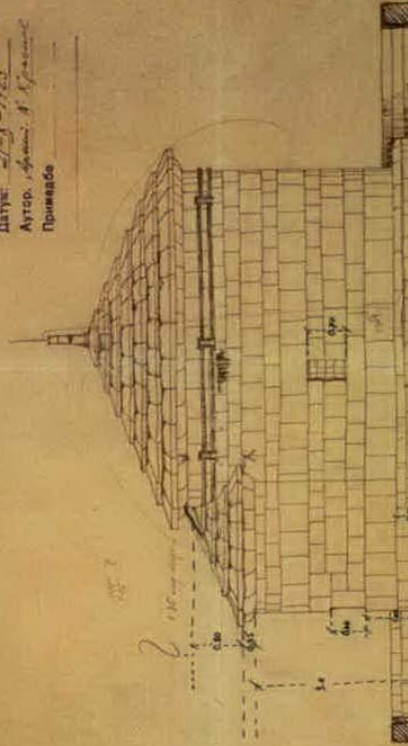
Архива из околине
Градског музеја у Београду
Серија: *Архива Никола Краснов*
Број: *108*
Датум: *21-8-1923*
Аутор: *Никола Краснов*
Примеба:

1:50

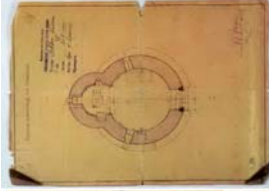
Начертанје на страној капиштане на Дубањцима

Архива из околине
Градског музеја у Београду
Серија: *Архива Никола Краснов*
Број: *108*
Датум: *21-8-1923*
Аутор: *Никола Краснов*
Примеба:

1:50

Начертанје на улазку капиштане на Дубањцима

ПРОГЛАС
Локрешачког одбора
за
Пренос костигу Владике Рада

на Ловћен

Срби, Хрвати, Словенци!

Rod bo samo, koji nitve štije
Na prošlosti budućnost si snuje.
(P. Pregradović)

У нашој средини, у једној скромној Ђелији Цетинског Манастира, налази се драгоцјена реликвија нашег народа — кости нашег највећег народног pjesника Владике Рада.

Много се валова скршило о грудима нашега народа, много је бразда уре-зала историја у литице наше Отацибине, али је кроз све фазе наше народне борбе „овај камен земље Србије“ поносито и гордо, „приретиће сунцу“, пробијао кроз облаке...

Било је много часова, кад је „облак сунце хватио, кад је гору тама притискала“, али је нашег покољену палом дио најтеже искушење, кад на читавом видуку не бјеше нигде ни зрачка сунца, кад се слобода нашег народа бјеше сасвим утопила у мору мучничне крви, у сузама учивјењених мајака и гладне смрчачди и кад је горацот Србинова страдала под невиним жаром нејучначког душманина...

Увијек свијетло оруђе Црногорца, тога заточника Српске Мисли, паде по први пут у историји у руке непријатеља...

Али је непријатељу, који је и у побједи својој носио клицу своје пропасти, и то било још мало: он се је нас и побједијених бојао. Он се бојао оних, који тине и мру без јаука, како то Жупанчић каже:

„Било је седем худих лет...
„Седморо је пастирског нас...
„Сај смо пребјели седем худих лет...
„Да ти победен „јој“ дејал...“

Непријатељ се бојао и наших гробана
У једном таквом гробу, на Ловћенском врху, почињао је гениј нашега народа Петар II Петровић Његош — Владика Раде.

Онај Владика Раде, који је прије тогово једног вијека био апостол Југословенске мисли и активни радник на народном Уједињењу.

Онај Владика Раде, који искрено пружа братску руку другој слободној српској вјерваји — оцадшој Књажевини Србији и ступа у блиске и искрене одношје са српским књажевима Алексајем Карађорђевићем и Михајлом Обреновићем.

Онај Владика Раде, који веже сталне одношјеје с Вуком, Томасом и осталим правцима наше књије и науке.

Онај Владика Раде, који искрено пружа братску руку другој слободној српској вјерваји — оцадшој Књажевини Србији и ступа у блиске и искрене одношјеје са српским књажевима Алексајем Карађорђевићем и Михајлом Обреновићем.

Онај Владика Раде, који веже сталне одношјеје с Вуком, Томасом и осталим правцима наше књије и науке.

Онај Владика Раде, који тражи и налази везу са вођама и правцима нашега народа свих племена и вјерисповијести, и апелујући на њихову националну свијест, зове на заједнички рад на општој народној ствари: Бана Јелачића, Осман-Пашу Скопљака, скадарског везира Мустафа-пашу Бушатлију, босанског капетана

више оне земље, коју је тако искрено љубио и тако генијално опјевао, — он пред смрћу, изражава жељу, да му се на вису Ловћена ископа гроб и дасе тамо сахрањи:

„На томе милом вису нек ми се рака рије
„Па са тог мјеста, где ће покој ми вјечни бити,
„Над родном земљом душа зракот ће да се вије
„И над народом мојим вјечно ће она бити.“

(M. Trubert)

На том тордом вису борави мирно наш великан све до ноћи намеђу 13. и 14. августа 1916. године, кад га је непријатељ ископао из гробнице у ловћенској капелици, у поморници, као што се обично врше сва зла и преступна дјела. Кости Владичине биле су исте ноћи снесене на Цетине и смјештене у цетинском манастиру, где се ево и до данас налазе...

Донте рече некада: „Ништа се не догађа, што не би било достојно велике и бескрајне Божје премудрости“... Самом провиђењу је ваљда угодно било, да баш у то вријеме највећег народног страдања Његош слети међу нас и да заједно са нама претрада све наше мучке и патње, те да нас својим присуством окријеши, да нам улије ону науку, која му је за живота и кроз најгушћу таму објасњавала пут:

„Али на судбу викају не свијем, —
„Надежда ми вољом Творца блеста!“

Тешко је било наше робовање, али и њему дође крај. Слобода наша бјеше умрла, да скоро васкрсне и да заснија новим, до сада невиђеним сјајем.

Наш се великан спустио к нама у најтеже дане, да дијели с нама мучке ропства, а ми ћемо му се одужати дијелећи сада с њима триумф наше Слободе, нашег Уједињења, триумф оне мисли, за коју је он живио и радио.

Ослобођени и Уједињени, ми му морамо одати достојну почаст, не за то, што је био Владика и поглавар Црне Горе, то је све пролазно, већ као најгенијалнијем нашем pjesнику, као нашем духовном вођи, апостолиду и пророку Слободе и Јединства, на ког се у потпуности могу одијети оне његове ријечи:

„Благо томе ко довијек живи — имао се рашта и родити“...
Његош није доживио да својим телесним очима види остварење својих идеала, али

Слободе и Јединства, на ког се у потпуности могу одијети оне његове ријечи:

„Благо томе ко довијек живи — имао се рашта и родити“...
Његош није доживио да својим телесним очима види остварење својих идеала, али

„Ако исток сунце сјетлао рађа,
„Ако биће ври у луче сјајне,
„Ако земља привиће није, —
„Душа луска јесте бесамртна“...“

Хусеина Градашчевца и др.

Непријатељу је сметао овај гроб, тај символ наше националне мисли, наше снаге, овај гроб, на ком је ницало „цвијеће за далеко неко покољење“, овај гроб нашег народног лава, — лава, који је изашо из истог грмена, из кот извафоше и Обилити, Карађорђе, Гучицулић, Махурашић, Зрински, Прешерн и др.

Овакви великани нам сведоче, да се величани народа не састоји у његовој бројности, него у његовом здрављу и моралним и душевним особинама.

Његош је карактеран представник Црне Горе, коју Мушички зоне »Срцем Српства«, — он је, дакле, вјерно огледало наше народне душе и природе, у којој је узрastaо.

Философ и pjesник природе и човјечанства, који је толико пута

- „Дубовијем заучет мислима
- „У цвијетно лано природно
- „Храпели се питансели соком
- „Из ње сасе голе и прелестне.
- „Матер штетру запитива сјмело“...

остаје ипак увијек на првом месту pjesника Српства — Југословенства, код кога над свим стоји неодољива, упорна идеја ослобођења и уједињења наше нације:

- „Ах! да ми је очима нијети
- „Црна Гора изгуб да намири,
- „Тад би ми се управ учинило,
- „Да ми свијетан круна, Ладрева,
- „Е светло Милош међу Србе,
- „Душа би ми тада мирна била
- „Како мирно јутро у пролеће...“

И, као да је хтло, да и после смрти може обухватити погледом што

На *Цетињу*, 31. јула, 1921. године.

СЕКРЕТАРИ:

Гавро Милошевић, адвокат
Душан Пајевић, сепр. друшт. „Његош“

ПОКРЕТАЧКИ ОДБОР ЗА ПРЕНОС КОСТИЈУ ВЛАДИКЕ РАДА НА ЛОВЂЕН:

ПРЕДСЈЕДНИК:

Митрагил Церијско-Приморски
Д-р ГАВРИЛО ДОНИЋ

ОДБОРНИЦИ:

1. Војвода Бошко Петровић; 2. Митар Мартиновић, генерал у пензији; 3. Живко Драговић, државни саветник; 4. Стево Грегорић, предсједник окружног суда; 5. Томо Милошевић, предсједник општине; 6. Протођер Ј. Ивановић, ректор цетињске богословије; 7. Лаза Поповић, директор цетињске гимназије; 8. Радомир Кривокапић, шкољски надзорник; 9. Професор Д-р Новиков, хирург; 10. Д-р Нешко Радовић, окружни лекар; 11. Крсто Мартиновић, управник цетињске поштанске станице; 12. Јово Бујишић, предсједник занатске коморе; 13. Перо Капуљеровић, подпредсједник трговачког удружења; 14. Јово Богдановић, наставник и новинар; 15. Стево Богдановић, новинар; 16. Сава Радуловић, студент; 17. Петар Бурашковић, студент.

ПОКРЕТАЧКИ ОДБОР НАЛАЗИ СЕ НА ЦЕТИЊУ.

Покретачком Одбору дужност је ступити у везу са Краљевском Владом и свим културно — просвјетним установама и организацијама Краљевине. Покретачки Одбор ће, заједно са овима, порадити, да се створи један Централни Одбор, који ће одредити дан преноса, саставити програм свечаности и изнаћи средства за остварење тог програма.

те према тој његовој вјери — Његошев дух, видићи данас остварене и своје нај-смјелје спове, може сада, заједно с нама, довикнути цијелом свијету:

- „Бјежи, грна клетно, с рода —
- „Завјет Срби испуниши!“

Старије наше генерације, које положише своју крв и своју снагу за остварење тога завјета, одужаше се својему Роду, а на омладини, на новим генерацијама лежи сада задатак, да учврсте темеље нашег Слободног Дома, да га дограде и обогате, да га чувају и вјерчају новом Славом, да оправдају наде, које је Његош полагао на младост, да буну зблима

- „главе наобране“,
- „момци дивни исто ка' звијезде“.

да буду као младост епохе „Горскога Вијенца“, за које

- „не могаше човјек никад знати
- „да з' је злодија, али је владасти,
- „да з' је мудрија, али је љубавнија“...

Са осјећајима захвалности, најдубљег поштовања и љубави приправимо се за достојан и счан пренос Његошевих костију, те наше састине, на њено мјесто, на врх Ловћена!

Тако ћемо испунити свој први дуг према великоме Његошу, који је читав свој живот и рад посветио идеји народне Слободе и Јединства. Сва сила и све цвијеће његових дјела је:

- „По љавди правој Српства
- „И узрасло и побрато
- „И у вјенак роду лато...“

ПОТПРЕДСЈЕДНИЦИ:

Генерал Милош Милошевић
Командант Врхине Далмачке Области
Војвода Стево Вукотић

ЦЕРЕМОНИЈАЛ

ЗА ПРЕНОС ЊЕГОШЕВИХ КОСТИ НА ЛОВЋЕН.

ПРВИ ДАН 20. СЕПТЕМБАР.

Дочек Њ. Њ. В. В. Краља и Краљице.

Њ. Њ. В. В. Краљ и Краљица стижу на Цетиње у 4 сата послје подне, путем од Бајица, а пролазе Његошевом улицом и Новице Церовића у Манастир, гдје их дочекује Њ. Високопреосвештенство Митрополит Црне Горе и поздравља кратким поздравом. У Манастирској Цркви молебствије. Њ. Њ. В. В. затим полазе у Двор.

У 2 сата послје подне улицама, куда пролази Краљевски Пар, обуставља се саобраћај и отпочиње размјештај за дочек. У исто вријеме војска заузима по распореду своја мјеста.

Полазак Њ. Њ. В. В. из Бајица оглашава се пуцањем топова и звоњем звона.

На улазу вароши десно Њ. Њ. В. В. дочекује општински одбор вароши Цетиња. Командант трупа предаје рапорт, потом Предсједник Општине кратко поздравља и подноси со и хлеб, до Општинског Одбора одређене госпође и госпођице од којих једна предаје цвијеће Њ. В. Краљици и поздравља добродошлицом. Мјесне организације, културне, просвјетне, хумане, националне, соколске, добровољачке и друге — Руска Колонија — Народ.

Од уласка у варош улицама с обје стране до Манастира: Школе и Народ. Пред Манастиром и од Манастира до Двора с обје стране: Великодостојници — Свјештенство — Чиновништво — Изасланства Црне Горе и Боке Которске и Народ.

Прво Одјељење Краљеве Гарде заузима мјесто на излазу Манастирског дворишта ка Орловом Кршу, а друго се постројава на простору између Биљарде и Рељефа. Аутомобили продужују кроз излаз.

* * *

У вече интимна вечера у Двору. По вечери бакљада у 9 и по сати. Пјевачка Друштва пјевају химну. У име грађанства поздравља Њ. Њ. В. В. Предсједник Општине Цетињске. Бакљада биласла варош. Народно весеље.

ДРУГИ ДАН 21. СЕПТЕМБАР.

Пренос Његошевих Кости.

1) За вријеме Архијерејске службе и парастоса.

У зору оглашава се почетак свечаности преноса Његошевих кости звоњем звона, пуцањем топова и музиком кроз варош.

У Манастиру Архијерејска служба у 5 сати и парастос коме присуствују Њ. Њ. В. В. у 7 сати.

Сви учесници заузимају одређена им мјеста овим редом:

Простор пред Царским дверима заузима саркофаг и свјештено-служитељи.

Простор између гробова Књаза Данила и Великог Војводе Мирка: Краљева свита. Војводе. Петровићи — Његоши. Командант II. Армијске Области. Велики Жупан Зетске Области. Командант Зетске Дивизијске Области. Предсједник Општине Цетињске.

Лијеви Клирос заузима Краљевска Влада и Предсједништво Народне Скупштине.

У сјеверном дворишту Манастира: Архијереји и Свјештенство.

У западном дворишту Манастира: Остало дворско особље. Бивши Предсједници Владе, Министри и Чланови Народног Извршног Одбора Црне Горе. Бивши Предсједници Народне Скупштине. Генералитет и Адмиралитет. Предсједници Државног Савјета, Касационог Суда, и Главне Државне Контроле, Предсједници Апелације, Академије Наука, и Матице Српске, Хрватске и Словеначке. Ректори и Декани Универзитета.

Предсједник Црвеног Крста. Гувернер Народне Банке. Предсједници општина: Београда, Загреба и Љубљане. Чланови Државног Савјета. Главне Државне Контроле, Касационог Суда и Апелационог Суда. Велики Жупани. Предсједништво Новинарског Удружења. Народни Посланици.

Пред Манастиром с лијевој стране улаза од чесме на јужну страну:

Чиновништво из Црне Горе III и IV. групе I. категорије. Официрски Кор. Предсједници градова и општина, Градоначелници. Представници црквених општина и епархијских савјета. Општински Одбор вароши Цетиња. Управници Народног Музеја и Државне Штампарије. Библиотекар Народне Библиотеке. Генерални Директор Саобраћаја. Остало Чиновништво.

Цјелокупан простор пред главним улазом у Манастир и пред Аркадама остаје потпуно слободан.

Простор од сјеверног угла Аркада до јужног угла Биљарде: Госпође. Чланови Главног и Предсједници Пододбора за пренос Његошевих кости. Званиче и друге угледне личности. Изасланства из Црне Горе и Боке Которске.

Простор од Биљарде до Двора с једне и друге стране заузимају: Представници Мјесних Организација. Представници Хуманих, Културних, Привредних, Научних, Књижевних, Трговачких, Занатлијских, Ратничких, Четничких, Националних, Патриотских, Инвалидских, и Соколских Удружења. Руска Колонија. Народ.

Школе испред њих.

Војска заузима мјесто са обије стране пута, којим се креће спровод.

За вријеме Богослужења и Парастоса одговара Пјевачко Друштво „Његош.“

Њ. В. Краљ уз припомоћ Архијереја износи из цркве ковчег са костима до спољних врата, гдје га прихватају Петровићи—Његоши, Чланови Краљевске Владе, Представници Науке и војске и постављају пред Манастир, гдје држи говор Епископ Николај Велимировић.

II.) Спровод.

Спровод се креће улицама: Манастирском, Вилсоновом и Његошевом до изласка из вароши. Њ. Њ. В. В. прате ковчег под црквеним небом. У часу кретања спровода сви учесници у спроводу заузимају одређена мјеста.

Спровод се креће овим редом:

- 1.) Крст.
- 2.) Војне музике.
- 3.) Одред војске.
- 4.) Вијенци.
- 5.) Школе.
- 6.) Пјевачка Друштва и Богословија.
- 7.) Православно свјештенство, које није у одежама, са свјештенством осталих вјера и конфесија.
- 8.) Рипиде и чираци са крстом на челу.
- 9.) а) Православно свјештенство у одежама, б) Православни Архијереји у окрутим и плаштovima.
- 10.) Ковчег са костима Генија—Пјесника на лафету.
- 11.) Њ. Њ. В. В. Краљ и Члавица под црквеним небом.
- 12.) Петровићи—Његоши.
- 13.) Краљевска Влада и Предсједништво Народне Скупштине.
- 14.) Велики Жупан Зетске Области. Командант II. Армијске Области. Командант Зетске Дивизијске Области. Предсједник Општине Цетињске.
- 15.) Бивши Предсједници Владе, Министри и Чланови Народног Извршног Одбора Црне Горе.
- 16.) Пратња Њ. Њ. В. В.
- 17.) Војводе, Генералитет и Адмиралитет.
- 18.) Народни Посланици.
- 19.) Предсједници Државног Савјета, Главне Државне Контроле и Касационог Суда.
- 20.) Предсједници Академије Наука, Ректори, Декани и Професори Универзитета, Предсједници Матице Српске, Хрватске и Словеначке.
- 21.) Помоћници Министара, Чланови Државног Савјета, Главне Државне Контроле и Касационог Суда, Предсједници Апелационих Суда, Гувернер Народне Банке и Предсједник Црвеног Крста.
- 22.) Ректори Богословија и Изасланици Црквених Институција.
- 23.) Велики Жупани.
- 24.) Начелници Министарстава.
- 25.) Главни Одбор за Пренос Његошевих кости на Ловћен и Предсједници Пододбора и Представништво Општина: Цетиња, Београда, Загреб и осталих. Градоначелници и Представници Црквених Општина.

- 26.) Официрски Кор.
 - 27.) Чиновници из Црне Горе III. и IV. групе I. категорије.
 - 28.) Остала позвана лица.
 - 29.) Представници Хуманих, Културних, Привредних, Научних, Књижевних, Трговачких, Занатлијских, Ратничких, Четничких, Националних, Патриотских, Инвалидских, Соколских Удружења и Руска Колонија.
 - 30.) Депутације из Црне Горе и Боке Которске.
 - 31.) Остало Чиновништво.
 - 32.) Грађанство.
 - 33.) Одред Војске.
- Од излаза ван вароши спровод се наставља аутомобилима (одређена лица) до Иванових Корита, а затим коњима и пјешки до Капеле, гдје се кости полагају у саркофаг и држи заупокојени кратак помен. Потом ће одржати говор Министар Вјера.
- Слазак на Иванова Корита, гдје ће бити народни ручак. По ручку повратак на Цетиње.

III.) Представљање Депутација.

У 5 сати послје подна у дворској башти или сали Дома Слободе скуп и представљање изасланстава књижевних и културних друштава из Краљевине, на коме држи говор г. Павле Поповић, ректор београдског универзитета.

У вече интимна вечера у Митрополији.

Послије вечере представа „Горског Вијенца“ у сали Дома Слободе. Присуствују позвана лица.

ТРЕЋИ ДАН 22. СЕПТЕМБАР.

Пред подне дефиловање војске.

Пријем депутација из Црне Горе и Боке Которске и Официрског Кора.

Свечан ручак у дворској башти. На ручку поздравни говор држи Њ. Високопреосвештенство Митрополит Црне Горе.

Послије подне соколске вјежбе.

ЧЕТВРТИ ДАН 23. СЕПТЕМБАР.

Полазак Њ. Њ. В. В. 23. септембра из јутра у 8 сати пут Бара.

Учесници заузимају одређена мјеста:

Од лијеве стране дворског улаза до угла дворског дворишта, па до угла улице Новице Церовића, а одатле дуж Вилсонове улице до угла Зетске улице:

Великодостојници. Чиновништво. Мјесне Организације. Друштва. Изасланства Црне Горе и Боке Которске. Народ.

Од десне стране дворског улаза до угла Вилсонове и Његошеве улице, и одатле до угла Зетске улице:

Општински Одбор са Предсједником. Чланови Главног Одбора и Предсједници Пододбора за пренос Његошевих кости. Руска Колонија. Народ.

Улицом Баја Пивљанина и Иван Беговом до излаза из вароши с обије стране Народ.

ст

РЕД

при спроводу од изласка из вароши до Ловћена.

На Ловћен иду Њихова Величанства са војном и цивилном пратњом, Архијереји и Свештенство, Краљевска Влада и Велики Жупан Зетске Области, Петровићи—Његоши и пратња уз ковчег.

Од осталих лица иду на Ловћен.

Председништво Народне Скупштине. Војводе и Армијски генерали. Председници Академије Наука, Матице Српске, Хрватске и Словеначке. Ректори и Декани Универзитета. Председници Општина: Београда, Заграда, Љубљане, Сарајева, Скопља, Сплита, Новог Сада и Цетиња. Представник Новинарског Удружења. Носиоци Вјенчева. Главни Одбор за пренос Његошевих кости на Ловћен. Председник и један члан Одбора за Церемонијал.

Позваним лицима стављају се на расположење подвозна средства до Иванових Корита — по могућности. Сва остала лица могу изаћи на Иванова Корита тако да посљедњи аутомобил има поћи с Цетиња најдаље до 1 сат послје подне; а враћају се тек по повратку Њ. Њ. В. В. на Цетиње.

Пријечем је дозвољено свакоме да изађе на Иванова Корита у свако доба. Чим се буду Њ. Њ. В. В. вратила са Ловћена на Иванова Корита слободно је свакоме да иде да се поклони гробу Његошевом.

Распоред аутомобила и гости врши председник одбора за церемонијал са шефом аутомобилске војне команде.

Главни Одбор
за пренос Његошевих кости на Ловћен

Цетинје, 19. септембра 1925

Позив.

Упућују се ниже именована лица да
неизоставно дођу данас у 3 сата послеподне,
као чланови седнице за доглед и разијештај пословију
Одбор је у Дому Слободе "бр. 55.

Мило Н. Маринковић

Ванчо Маринковић

Васо Милошевић

Винко Вуксановић

Љупан Лековић

Винко

Винко

Винко

Винко

Винко

за Предсједника,
Арно Чучић Јовитовић

Главни Одбор
за пренос Његошевих кости на Ловћен

Цетиње, 18. септембра 1925.

Секретар за Саване
Генерал

Прина мислимају Митише Удружених Фрла
на Његошеву прелеву, докато уочених "Шајкеа", и
се идратургује, свидети да се нешто нај, чебади еван,
како је Митишеу сеидо карагине идратургује.

Председник Главних Фрла,
Митише Удружених

Кеу и. Фра Ниле Митишевића
Батјова

Главни Одбор
за пренос Негошевих кости на Ловћен

Одбор за доглед

Цетинје, 16. септембар 1925

Позивају се хитно и мековача господо
да изволе кезосијавно доћи у 1 сати и подне
у кућу: Милана Будајића, на узак вароши од ба-
јица - код Кривошорачке Бајнице.

Прото Малуђеровић, *изгубио*

Лазо Ђоковић, *изгубио*

Јокица Грујић,

Лазар Јамјакović, *изгубио*

Марија Милет, *не дозвољавају стварјивање.*

Мака Вукотић, *не може доћи*

Вукосава Јовићевић, *недопуштају ни слуга-*

Управа:

Секретар:

Босилка Радоваковић,

Поздрављеник:

Прото Милија Јовићевић

Главни Одбор
за пренос Негошевих кости на Ловћен

Одбор за дотек

Петње, 17 септембар 1925

Позивају се иже именована Госиода да изводе
неизосијавно доћи у иштавну у сали ирије подне
у канцеларији свога одбора у кући 1 Булајина,
да предузму дужности додекивања Госиоду.

Јован Милошевић
Јован Раичковић
Јован Вучуровић
Осман Јакић

Садомир Милант
Владо Маричковић
Ристиво Лубовичевић
Бранко Илчић

Управа:

Секретар:
Босиљка Радевић

Годпресједник:
Триво Милић

Главни Одбор
за пренос Негошевих кости на Ловћен

ЧЛАНОВИ СЕКЦИЈЕ ЗА ДОЧЕК И РАЗБИЈАЊЕ ГОСТИЈУ:

- ✓ 1. Прото Калуђеровић ✓
- ~~2. Прото Јовановић ✓~~
3. Мазо Поповић
- ✓ 4. Јокица Груичић
5. В. Парес
- ✓ 6. Вережников ✓
7. Ј. Миловац
- ✓ 8. Станко С. Ивановић ✓
9. Миланко Вујићић
10. Јован Милошевић
11. Јован Раичковић
12. Осман Јахић
- ✓ 13. Миломир Николић ✓
14. Радван Томовић
15. Василије Поповић
- ✓ 16. Стево Вешић
17. Мво Драганац
- ✓ 18. Мило Вукмировић
19. Воно Марковић
20. Мило Кичковић
21. Др. Бонаји
- ✓ 22. Владо Марковић ✓
23. Прото Катановић
- ✓ 24. Мазо Вуковић
25. Мазар Дамјановић
- ✓ 26. ~~Мазо М. Поповић~~
- ✓ 27. Петар Милић ✓
28. Нико Зубер

- Цетиње*
- 192
29. Милан Бошковић
 - ✓ 30. Јован Вушуровић
 - ✓ 31. Мико Филиповић
 32. Стево Дубовичанин
 33. Обрад Кнежевић
 - ✓ 34. Прото Хајдуковић
 35. Стево Грегоровић
 36. Мво Пејовић
 37. Милосав Добричанин ✓
 - ✓ 38. Прото Бурашковић
 39. Мико Браховац
 40. Весо Милошевић
 41. Видо Вуксановић
 - ✓ 42. Душан М. Лекић
 43. Мило Марковић
 - ✓ 44. Десанка Меденица ✓
 - ~~45. Јелена Радовић~~
 - ~~46. Мико Петровић~~
 - ✓ 47. Маргија Орленовић ✓
 48. Кристина Милић
 - ✓ 49. Рука Крупчева ✓
 50. Милена Ивановић
 - ✓ 51. Сара Милошевић
 - ✓ 52. Мела Лукић
 - ✓ 53. Зорка Марковић
 - ✓ 54. Станка Орленовић
 55. Таке Бркивић
- ./.

56. Зубица Рајчић
 57. Соња Петровић
 + 58. Марија Милић
 X 59. Јана Вуковић
 X 60. Зубица Мариновић
 X ~~61. Јелена Милошевић~~
 X 62. Ваде Јовићевић
 63. Јана Поповић
 X 64. Милена Милуновић.

Секција је консензуисана овако:

- Председник: Марко Раголовић
 Председник: Јован Јовићевић
 I секретар: Јана Раголовић
 II " " : Јован К. Ковачић

Београд, 1914.
 Јован Ковачић
 Председник

Главни Одбор
за пренос Негошевих кости на Ловћен

ОДБОР ЗА ГОСЕК

Цетинье, 16. септембра 1925. 192

Госп.

Управник Београдско-Телеграфске Станице

Цетинье.-

Moli se Upravnik da izvoli staviti na raspolozenje
slutne pošte podne r-oc Vidovani Jovicovic i Maritu Milicicin, te Stanice
koje su nam potrebne radi docrka.-

Vrlo je hitno.

U P R A V A:

Секретар:

V. Vukobrat

Підпресједник:

Прото Чича Јовић

СУД ОПШТИНЕ ЦЕТИЊСКЕ

Број 85117

Цетиње, 18-11-1925

Годном Суду за првог Већовог Коаржу
Седишта у месту ~~Цетиње~~ - Цетиње.

Замислио сам некако неки подвизивање да те да
преступите својомим звањима присудовали; Милош Бат Р
судбетовић председник општине Цетињске, Божидар Сремче
вић потпуног судца Цетињског и Владислав Петковић
инженер из Цетиња, не доносију извешај за Већову
тражницу.

О томе сам се највише обрадио ради знања и дакле
неки ~~наставак~~, с прилогима да ми их се одвија на редовном
и. б. са са са Забела.

ПРОСТАВКА СЛУЖБЕНИ

[Handwritten signature]

Распоредом из Лазарске Маринићке - Косачево бр. 178

18-11-1925 М. Коарж

Список

Список имен и фамилий за прощальную вечерю.

Имена и презвие	Имя Род. Свѣдѣн	Имя и Фам.	Гр. Свѣдѣн
1 ✓ И. об. Таубергер	Макарий	—	—
2 ✓ Луд. Савигович	Серафим	—	—
3 ✓ Д ^н Ф. Сагден	Д ^н Викентий	Бажова 130	
4 ✓ Янко Сивагович	Хонса Микшич		
5 ✓ Милош Петкович			
6 ✓ Д ^н Мекса Сивакович			
7 ✓ Петерал Лачич	Двор		
8 ✓ " Савигович			
9 ✓ " Кочич	Дубица		
10 ✓ " Микошович	Савигович	Бажова	
11 ✓ Митрофан Фейер	Макарий		
12 ✓ Ейской Марком	Билерга		
13 ✓ Митрофан Кочович	"		
14 ✓ Ейской Емилијан	"		
15 ✓ " Николај	Макарий		
16 ✓ " Јосиф	Билерга		
17 ✓ " Микош	"		
18 ✓ " Митрофан	"		
19 ✓ " Микош (младши)	"		
20 ✓ " Милош	"		
21 ✓ " Крикеј	"		
22 ✓ " Јосиф	"		
23 ✓ " Серафим	"		
24 ✓ " Виктор	"		
25 ✓ Микош. Јованович	Лот. "Стариз"		
26 ✓ Стефан Петич	"		
27 ✓ Јанко Микошович	"		
28 ✓ Д ^н Марко Лето	Д ^н Павлов	Кетичева	
29 ✓ Милош С. Бабић	Д ^н Вукић	Бажова	
30 ✓ Драгослав Кочович	"		
31 ✓ Милош Кочович	"		
32 ✓ Милош Кочович	Вл. Марку	Кетичева 9	

№	Име и презиме	Друга која сивазије	Куда и држ	Прилијеп да
33	Ђаја Јовановић	Мрђа Дужовић	Мостарска	
34	Мирко Јовановић	Мирко Јован	Ђаја	
35	Др Карло Кухиеркер	Мрдо Маданковић	Мостарска	
36	Ђуковић Милојевић	Ђуковић		
37	Љуп. Грив	Дорјанска	Бусан. 10	
38	Ђако Милошевић	Ђуковић		
39	Милосавић Урош			
40	Љупа Милутић ^{Др С. Милошевић} Ђуковић	Мирко Милошевић	Бусан. 14	
41	Ђасковић Милошевић	Др Милошевић		
42	Др Оглер Јовановић	Оглер Јовановић	Мостарска	
43	Ђуковић Милошевић	"	"	
44	Милошевић Зоран	Ђуковић	Ђаја	
45	Ђуковић Милошевић	Ј. Ђуковић	Мостарска	
46	" Заједнице "	"	"	
47	Др Јосиф Ђуковић	Ђуковић	"	
48	Милошевић Милошевић	Ј. Ђуковић	Ђаја	
49	Милошевић Милошевић	"	"	
50	Дорјанска Милошевић	"	"	
51	Ђуковић Милошевић	Милошевић	"	
52	Др Дорјанска	Милошевић	"	
53	Ђуковић Милошевић	"	"	
54	Ђуковић Милошевић	Милошевић	"	
55	Др С. Милошевић Милошевић	Милошевић	Мостарска	
56	Милошевић Милошевић	"	"	
57	Др Милошевић Милошевић	"	"	
58	Ђуковић Милошевић	Милошевић	Мостарска	
59	Јовановић Милошевић	Милошевић	"	
60	Др Јовановић Милошевић	Милошевић	"	
61	Милошевић Милошевић	Милошевић	"	
62	Милошевић Милошевић	Милошевић	"	
63	Милошевић Милошевић	Милошевић	"	
64	Милошевић Милошевић	Милошевић	"	

№	Име и презиме	Место која се налази	Јунаца и број	Примједба
65	Јелена Јазаровић	Школка Паназија		
66	Бела Жерин - Белом	"		✓
67	Ана Аранска	"		
68	Уљена Вукчовић	"		
69	Ана Сукчић	"		
70	Нађина Кочић	"		
71	Д ^р Милан	Д ^р Рагобић	Београд	
72	Ана Милије Јанковић	Београд		
73	Милан В. Подрић	Андреја Букч	Београд	
74	Ана Сванић	Београд	" 41	
75	Д ^р Милан Поповић	Београд		прим.
76	Д ^р Милан Милић	Мар. Паназија	Београд	
77	Милан Јурић	Београд	" 19	
78	Милан Бајраи	Милан Милић	Београд	" 21
79	Милан Ур	Уљена Милић	Београд	" 5
80	Милан Рагоцаковић	Милан Милић	Београд	" 8
81	Јован Лозековић	Јован Милић	Београд	" 8
82	М. Милошевић	"	"	
83	Д ^р Владислав Милић	Уљена Милић	Београд	" 10
84	Милан Милић	Милан Милић	Београд	" 10
85	Милан Милић	Милан Милић	Београд	" 12
86	Милан Милић	Милан Милић	Београд	" 132
87	Милан Милић	Милан Милић	Београд	" 132
88	Милан Милић	Милан Милић	Београд	" 14
89	Милан Милић	Милан Милић	Београд	" 21
90	Милан Милић	Милан Милић	Београд	" 2
91	Милан Милић	Милан Милић	Београд	"
92	Милан Милић	Милан Милић	Београд	" 12
93	Милан Милић	Милан Милић	Београд	"
94	Милан Милић	Милан Милић	Београд	"
95	Милан Милић	Милан Милић	Београд	"
96	Милан Милић	Милан Милић	Београд	"

503

	Име и Презиме	Лог или Свастје	Улица и Број	Број регистра
97	Др. Круж	Биварга		
98	Андрејиче мичић	к. "Париз"		
99	Камелија Бишковић	"		неће бити.
100	Драгош Укеричић	"		
101	Др. Додрић	"		
102	Др. Н. Гајс	Урсиниј Манастир	Бетруца	
103	Михаило Јаковичевић	Биварга		
104	Мирко Јокичић	Биво Караџић	Бетруца 102	
105	Зелера Квасковић	Шенкс манастир		
106	Милош Манојловић	Биво Јакоб	Бетруца 36	
107	Антоније Ђасковић	Милар Дрежак	Полу Јанковић	
108	Михаило Рајковић	Кејмај Манастир	Бетруца	
109	Др. Драг. Ковачић	Ово Манастир	Бетруца 19	
110	Милош Ђекић - Др. Јован	Биварга		
111	Јово Пупић	Биво Караџић	Манастир 101	
112	Алексије Ставајић	Биварга		
113	Мехмед Зекић	Мих. Биво Караџић	Бетруца 123	
114	Иван Ђекић	Др. Јован	Оскупљивка	
115	Милош Крајић	"	"	
116	Андрејиче Бекчић	"	"	
117	Јован Милојевић	"	"	
118	Мирко Јаковичевић	М. Биво Караџић	Бетруца 123	
119	Милош Ставајић	Биварга		
120	Андрејиче Петровић	Ана Јакович	Бетруца 108	
121	Јован Ђекић	Ана Јакович	Бетруца 8	
122	Милош Јакович	А. Манастир	Бетруца 4	
123	Емил Бишковић	Биварга		
124	Милош Јакович	Д. Ђекић	Бетруца 36	
125	Стејан Јакович	М. Јакович	" 156	
126	Милош Јакович	М. Дрежак		
	Др. Јован	Б. Ђекић	Бетруца	
	Др. Јован	Јован Јакович	Бетруца	

№	Имя и фамилия	Возраст	Учреждение	№
129	Юзеф Копчик	Dr. Maurkukus	Тажоба	136
130	Dr. Юзеф Копчик	"	"	"
131	Павел Мунданов	Буге Шпект	"	53
132	Ваня Купчик	Мунке Мунит	Бож. таупте	6.
133	Мико Копчик	"	"	"
134	Качо Крайчик	Мунит Тажоба	Тажоба	"
135	Мунит Крайчик	Мунит Тажоба	Тажоба	103.
136	Обручов Пагит	"	"	"
137	Хуш Мезит	Мунит Тажоба	"	95
138	Тайко Крайчик	"	"	"
139	Мунит Крайчик	Тажоба	"	"
140	Мунит Пагит	Мунит Тажоба	Мунит Тажоба	104
141	Мунит Мунит	"	"	107
142	Качо Мунит	Мунит Тажоба	Мунит Тажоба	44.
143	Мунит Мунит	Мунит Тажоба	Мунит Тажоба	93.
144	Dr. Мунит Тажоба	"	"	"
145	Dr. Мунит Тажоба	Тажоба	Тажоба	67.
146	Dr. М. Мунит	"	"	"
147	Dr. Мунит Тажоба	Тажоба	"	65.
148	Мунит Мунит	Мунит Тажоба	"	72.
149	Тажоба	"	"	"
150	Тажоба Мунит	Тажоба	"	43.
151	Мунит Мунит	Мунит Тажоба	Мунит Тажоба	2.
152	Тажоба	"	"	"
153	Мунит Мунит	"	"	"
154	Мунит Мунит	Мунит Тажоба	Мунит Тажоба	119.
155	Тажоба	"	"	"
156	Тажоба Мунит	Мунит Тажоба	"	101.
157	Тажоба	"	"	"
158	Мунит Мунит	Тажоба	Мунит Тажоба	36

Број Листа	Име и Презиме	Код Кора Удружење	Улица и Број	Страна
159	Мубан Мубановић	Мартко Купрић	Месински 30	"
160	Тун, мрш. реконструкција	Прото Јајдубаг	" 117	"
161	Прод. Радевић Радевић	Радевић	Бажоће 72	"
162	Д-н Кукора Радевић	"	"	"
163	Мира Вукотић Резеља Вукотић	Ховен "Вошњак"	"	Кандево
164	Марио Радевић-мр. инж.	"	"	"
165	Марио Шекански-инж.	Бинарца	"	"
166	Боме Чанковић	Лале Чукарић	"	Веровица
167	105 дел. Мрш. Мухомир	327 Козаре 13 " Мрш. Одр. 41.	"	"
168	Влада Грујић-инж.	Ховен "Београд"	"	"
169	Мрш. Вукотић	Месина Пешчанија	"	"
170	Александар Мрш. Мрш.	Војни Стам	"	"
171	12 новинара	Месина Пешчанија	"	"
172	Золан Сивковић	Мрш. Мухомир	"	"
173	Моника	"	"	"
174	Будо Радевић	Буро Вукотић	"	"
175	Милош Мухомир	Ховен Радевић	"	"
176	Будо Чухарић	Месина Пешчанија	"	"
177	Алоис Радевић	Ховен Радевић	"	"
178	Симоније Радевић	Боровац	"	"
179	Златко Мухомир	Ховен "Београд"	"	"
180	Владим Радевић	"	"	"
181	Радко Радевић	Српски Ховен	"	Веровица
182	Милена Радевић	"	"	"
183	Моника Радевић	Марио Радевић	"	Веровица
184	Српски Радевић	Српски Ховен	"	"
185	Милена Радевић	Српски Ховен	"	Кандево
186	Војислав Радевић	Боровац	"	"
187	Марио Радевић	Ховен "Београд"	"	"
188	Татјана Радевић	Месина Пешчанија	"	"

480:

№	Указ в присутствии	Возраст указан	Учреждение	Примечание
188	Азгура Пагоуб	Ботана	Сомо Пагоуб	Пуренде
189	" Пагоуб	"	"	"
191	Хачура Пагоуб	"	"	"
192	Азгура Пагоуб	Хачура Пагоуб	"	"
193	Д- Божа Пагоуб	Азгура Пагоуб	Аллахпаса	"
194	Д- Сидрауб	Борно Пагоуб	"	"
195	Пагоуби Пагоуб	Хачура Пагоуб	"	"
196	Нухура Пагоуб	Хачура Пагоуб	"	"
197	Д- Хурат - ум.	Хачура Пагоуб	Пагоуби Пагоуб	"
198	Пагоуб Табу	Хачура Пагоуб	"	"
199	Кефар - ум.	"	"	"
200	Генерал 2-й Горе	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	1878
201	Мельер Бер	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	" 178
202	Котоуб Пагоуб	"	"	"
203	Борно Пагоуб	"	"	"
204	Хачура Пагоуб - 1878	"	"	"
205	Мухамед Пагоуб	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	"
206	Пагоуб Пагоуб - б. узк.	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	"
207	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	"
208	Хачура Пагоуб	"	"	"
209	Хачура Пагоуб	"	"	"
210	Хачура Пагоуб	"	"	"
211	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	"
212	Хачура Пагоуб	"	"	"
213	Хачура Пагоуб	"	"	"
214	"	"	"	"
215	Хачура Пагоуб	"	"	"
216	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	"
217	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	"
218	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	Хачура Пагоуб	"

	Udan Masuk	Koy Kora Curaque	Manya n. 77	Andangta
219	Alupa Keras	Johan Davidat	gub. n. m.	Uprorip
220	Naje Gylapant	Bojan Cnat	38 H. n. m.	lepas
221	Plykoma Stavubak	# 11	"	"
222	Tomko Uamut	Jolan Davidat	hang	4, 80
223	Cuchovut	Kalen Davidat	Zewok	
224	Mingur Lpovut	"	"	
225	Hubjin Uamut	"	"	
226	Arjput upf	"	"	
227	Mangivut	"	"	
228	Too Uamut	Kan Labat	Otis	"
229	Uyup Uamut	Bojan Cnat		
230	Uyup Uamut	"	"	
231	Mangivut	"	"	
232	Uyup Uamut	M. Davidat	lepas	
233	Di. Mijant	Di. M. M. M.	Bojan Cnat	22
234				
235				
236				
237				
238				
239				
240				
241				
242				
243				
244				
245				
246				
247				

Список до сада изданных книг.

№	Имя и фамилия	название	Учреждение	Дат.
1	Михаил Васильев	Мир Грузии		
2	Алексей Кабанов	Биварда		
3	Александр Тесляков	Проф. Акако Троя	Одесская	
4	Андрей Тендович	Ана Яковича	Берошова 8	
5	Анна Аванская	Мен. Тумназия		
6	" " Дикши	" "		
7	Анастасия Якович	Биварда		
8	Андрей Якович	Фунт Крушка	Бажова 41	
9	Аполоний Шини	Харен "Тариз"		
10	А. Ахмедович	Харен "Тариз"		
11	Андрей Добровит	" "Тариз"		
12	Андрей Якович	Боро Тендович	Бурсовова	
13	Андрей Якович	" "	"	
14	Др. А. Раје	Криво Якович	Керомева	
15	Евгений Якович	ул. Криво Якович № 6	Берошова 41	
16	Егор Якович	Мирка Чернат	Бер. Бажов 6	
17	Евгений Якович	Лаво Якович	Керомева	
18	Евгений Якович	Р. Рубенит	Бурсовова	
19	Евгений Якович	Бажов Круш	Ул. Берошова	
20	Евгений Якович			
21	Евгений Якович	Харен "Тариз"		
22	Др. Владислав Якович	Анна Якович	Керомева 166	
23	Евгений Якович	ул. Круш Зорит	" " 112	
24	Евгений Якович	Д.Н. Нодиков		
25	Евгений Якович	Харен "Берошова"		
26	Евгений Якович	" "Тариз"	Женская	
27	Евгений Якович	Биварда		
28	Евгений Якович	Криво Якович	Ул. Берошова 39	
29	Евгений Якович			

Р.б.н.	Име и презиме	Круг која	Улица и број
30	Ђојко Весковић	Држав Крајевац Нова Бочак	Ђајова 95
31	Ђанић Милан Соколов	Ирско Крајевинац	
32	Ђојко	Београдинац	
33	Ђајко Ђековић		
34	Димитрије Востановић	Копунс.	?
35	Драгомир Милошевић	Хонор Георгај	
36	Драгут Трајковић	Јов. Бујић	Ђајова
37	Драгана Ујениковић	" "	"
38	Др. Дробић	Хонор Милан	
39	Зенка Иванушка	Иен. Тумназија	
40	Златана Ђошић	" "	
41	Др. Ђујић	Др. Рајковић	Кејомеџа
42	" Криво Криво	Мило Рајковић	Ђајова
43	" Луковић	Б. Бујић	" "
44	" Р. Седер	Др. Ошковић	Ђајова 130
45	" Марко Алек	" Рајковић	
46	" С. Криво	Хонор Милан	
47	" Милан Свато	" " "	
48	" Јордан Мил	Ђурађа	
49	" Мило Милан	Мил. Јанковић	
50	Димитрије Рубавац	Ђурађа	
51	Др. Мило Мило	" "	
52	" Криво	" "	
53	" Дробић	Хонор " Стари"	
54	" Марко Милановић	Др. Милошевић	Кејомеџа
55	Др. Рајко Милошевић	Хонор Ујенић	" " 96
56	" Драго Милошевић	Рајко Милошевић	
57	" Милан Анђелић	Др. Бујић	Кејомеџа
58	" Јосиф Ђековић	Др. Милошевић	Ђајова 136
59	" Мило Милошевић	Хонор Рајковић	Кејомеџа 93

Р.Б.№	Име и фамилия	наз кога	Улица и број
60	В. У. Менашовић	Јенџ Касом	Бајова
61	„ П. Богдановић	Лаво Луковач	Милошова Бајова 65
62	Ђорђе Милановић	Јакоба Трајковића	Бајова 43
63	Милан Милановић	М. Ђурчић	Милошова 30
64	Јуžo Степановић	Томо Баќан	Бајова 95
65	Степановић Милош	Манастир.	
66	Евдимијевић	у Бинарџа	
67	Милановић Станко	Јоко Стојановић	Земља 23
68	Златко Ковачевић	Мен. Тумпазџа	
69	Урош Бајровић	Анка Милош	Земља 21
70	Урош Вучић	Св. Држа	Српскојеро
71	Урош Менашовић	Бинарџа	
72	Урош М. С. Милошевић	Ј. Вучић	Бајова
73	Јован Милошевић	Лука Јанковић	Мен. Београд
74	Јосиф Бајић	Др. Милошевић	
75	Јанко Милошевић	Мен. Милошевић	
76	Јанковић Милошевић	„ Милош	
77	Јован Милошевић	„	
78	Јенџо Милошевић	Мен. Тумпазџа	
79	Јован Милошевић	Јово Милош	Београдска Пазар
80	Јово Милош	Маре Јанковић	Милошова 101.
81	Јован Милошевић	Св. Држа	
82	Косиво Милошевић	Милош Милошевић	Бајова
83	Косиво Милошевић	Ђуро Стојановић	Мен. Београд
84	Милошевић Милош	Комар Милошевић	Милошова
85	Косиво Милошевић	Бинарџа	
86	Косиво Милошевић		
87	Косиво Милошевић	Мен. Тумпазџа	
88	Милошевић Милош	Мен. Београд	
89	Милошевић Милош	Алек. Милошевић	Бајова
190	Милошевић Милош	Гор. Милошевић	

No. Noj	Ume u djezime	Koz noza	Zurpa u Noj	Njezimezba
121	Habra Cocofant	Kva Zonobut	Keprobulek 8	
122	Mujan Bogosant - ^{14.01.1891} 14.01.1891	Banaba 4	Keprobulek 4	
123	Cononor Bukunt	Bunaga		
124	Mujan Dokut - ^{14.01.1891} 14.01.1891	J. Byjunt	Heronek 36	
125	Caragua Tabobut	Cuar e Lanobut	" 150	
126	Munoban Zjunt	Munag Zjunt		?
127	Nunna Tegut	Byko Byreant		
128	D ^r Nunna Anzjut	Lynna Byreant	Heronek	
129	Jocup Paput	D ^r Kunr. abut	Baja n. 136	
130	D ^r Jocup Begun	Bage "	" "	
131	Zarand Munobant	Bage Tabobut	Bajole 53	
132	D ^r Jocup e Lam Ungut	Munna Kunant	Bij. Banjut 6	
133	Mun Bogjebut	" "	" "	
134	Koco Cocojebut	Munja Bogobut	Bajole	
135	Munboj Kunjebut ^{14.01.1891} 14.01.1891	Munab Coljura	Bajole 103	
136	Cheverab Pajut ^{14.01.1891} 14.01.1891	" "	" "	
137	Zjyo Tjeput	Munoboxar	Bajole 95	
138	Pono Beobas	J. Krawebut	" "	
139	Cuaras Hengobut	Kent. Krawebut	" "	
140	Munag Paput	Kearj Krawebut	Heronek	
141	Cocofan Hargut	" "	" "	
142	Erano Munant	" Kuto Coganobut	Heronek 41	
143	Kapre Manura	Munag Bogobut	Heronek 93	
144	D ^r Mona Zobant	" "	" "	
145	D ^r Munon Donant	J. Kason	Bajole 67	
146	D ^r J. Munant	" "	" "	
147	D ^r Tabne Coganobut	Calo Byobas	Bajole 65	
148	Munyan Hengobut	Banunje Lanut	Bajole 72	
149	J ^r M.	" "	" "	
150	Zjofe Mabanobut. carp.	Zarand Zjantebut	" "	43

№	Имя и фамилия	Кол. лора	Узна и Олж	Дружеска
151	Латко Бузарович	Н. Кобачевич Мажь Кожан	Кежескене 2	
152	Т-фа С.	"	"	
153	Сезарова С.	"	"	
154	Мина Мухомаров	Мажь Кожан	Кежескене 119	
155	Т-фа 4.	"	"	
156	Табь Трабунич	Т-фа 4. Кежескене	" 101	
157	Т-фа 5.	"	"	
158	Обичевич	7. Дижунт	Кежескене 36	
159	Муба Мубарович	4. Дижунт	Кежескене 30 Кежескене	
160	Тар - special colonel.	Иван Кежескене	Кежескене 117	
161	Оагном #	Мажь Кежескене	Кежескене 101	
162				
163				
164				
165				
166				
167				
168				
169				
170				
171				
172				
173				
174				
175				
176				
177				
178				
179				
180				

СПИСОК ДО САДА ПРИЈАВЛЕНИХ ЗВАНИЦА

1

Р.Број	Име и презиме	Звање односно чији је представник.
1.	Н. Св. Димитрије ✓	Патријарх
2.	Љубомир Лариновић ✓	Предсј. Мин. Сав. н. р.
3.	Др. Р. Сарделовић ✓	Државни савјетник
4.	Јанко Спасојевић ✓	" "
5.	Милосав Рајчевић ✓	" "
6.	Др. Алекса Станишић ✓	" "
7.	Стеван Хаџић ✗	Генерал
8.	Јеша Ламјановић ✓	"
9.	Војислав Томић ✗	"
10.	Милош Михаиловић ✗	"
11.	Петар ✗	Митрополит Добр. Босански
12.	Млармон ✗	" Вршачки
13.	Василије Поповић ✗	" Банал.-Бихаћки
14.	Емилијан ✓	Епископ Тимочки ✓
15.	Николај ✗	" Охридски ✓
16.	Јефрем ✗	" Жички ✓
17.	Михајло ✗	" Рашко-Призренски ✓
18.	Митрофан ✗	" Враничевски ✓
19.	Михајло ✗	" Шабачки ✓
20.	Ирил ✗	" Боко-Исторски ✓
21.	Иринеј ✗	" Вачки ✓
22.	Јосиф ✗	" Витољски ✓
23.	Серафим ✗	" Злетов.-Струмички ✓
24.	Михајло П. Јовановић ✗	Пред. Кас. Суда у пенсији
25.	Срећко Тешћ ✗	" Гл. Контроле
26.	Гавро Манојловић ✗	" Анад. Наука
27.	Др. Марко Лено ✗	" Друштва Пр. Крста
28.	Милош С. Вобић ✗	" Београдске Општине
29.	Драгић Пауновић ✗	" Витољске "
30.	Петрановић ✗	" Призренске "
31.	Милан Кастратовић ✗	" Пећске "
32.	Убреги Хаџи Смеровић ✗	" Сарајевске "
33.	Смаил Ага Тамаловић ✓	" Мостарске "

Р. Број	Име и презиме	Звање односно чији је представник
34.	Др. Дробњак ✓	Предсјел. Дубровачке Спштине
35.	Петар Канбер ✓	" Которске "
36.	Драгиша Цветковић X	" Ришке "
37.	Ројислав М. Малановић X	" Крагујевачке "
38.	Јанићије Кресојевић X	Велики Јупан-Мостар
39.	Др. Степо Мнечевић ✓	" " -Дубровник
40.	Михајло Зотовић X	" " -Ужице
41.	Др. Мехмед Спахо ✓	Министар Н.р. и народ. посланик
42.	Др. Јордан Илић X	Секретар Св. Арх. Синода
43.	Лелфа Мванићна X	П.п. Чола Ср. Сестара
44.	Лепосава Биба	Предсјел. Женског Друштва
45.	Др. Роја Ујунчић X	" за чување нар. здравља
46.	Анатолије Јанковић, арх. - Круш.	" Монашког удружења
47.	Милан В. Поповић X	" Удружења учитеља
48.	Андра Станић ✓	" Удр. Југ. Инжињ. и Архитекта
49.	Ративоје Врхован X	" Матике Српске
50.	Др. Никола Миланић X	" Лекар друштва
51.	Михајло Турчић ✓	П. " Трговачке Коморе
52.	Мгнат Вајлони X	" Индустриј. "
53.	Марко Пар X	" Књижевне Задруге
54.	Милан Ђ. Радослављевић ✓	" Удр. рез. офиц. к ратника
55.	Јован Довезенски X	" " ратних инвалида
56.	Др. Владислав Смолчић ✓	" Јагранске страже
57.	Јелан Предсавник X	Средишног олбора нар. Стране
58.	Петар Нешкић X	Предсјел. Савеза Добровољана
59.	Милан Анимиовић X	" Удружења Четника
60.	Живојин Панић X	" Хришћ. зај. младих људи
61.	Павле Поповић X	Ректор Беогр. Универзитета
62.	Др. Стјепан Пимман X	" Загр. "
63.	Јелан представник X	Правног Факултета - Су отица
64.	Пласта Булимовић X	Управник држав. штампарије
65.	Николаје Руварац X	Библиотекар патријаршије
66.	Др. Тама Поповић X	Ректор Сарајев. богословије

Б.Бр.

Име и презиме

Звање односно чији
је представник.

67	Др. Симеун Поповић,	Ректор Призренске богословије
68	" Никола Крул	" Битољске "
69.	Вела Димитријевић,	пуковник, Управник Двора
70.	Милка С. Вуловић,	Предсједник Одб. Њ. Лубице
71.	Др. Јован Јовановић,	Народни посланик
72	Алоџије Мишић,	Бискуп Мостарски
73.	Др. Квир Климент Бонефачић,	" Сплитски
74.	Мана Ч. Јовановић,	Предсј. Одбора Њ. Зорке
75.	Др. А. Рајс,	Професор Университета
76.	Михаило Поповић	Предсједник Дух. Суда
77.	Живан Јивановић,	Државни Саветник у пенс.
78.	Стефан Димитријевић,	Проф. Богослов. факултета
79	Марко Трифковић,	Предсједник Народне Скупштине
80.	Др. Франа Училини	Бискуп Которски
81.	Паја Јовановић,	Академски Зликар
82.	Драгица Бошковићева	Предсједник Одб. Дјевојака
83.	Мирко Поповић,	" Проф. Друштва
84.	Др. Карло Хинтерлехнер	Ректор Дубљ. Университета
85.	Петар М. Мартиновић,	Бригадни Тенерал
86.	Злата Копачевић	Предс. нар. жен. савеза
87.	Радивоје Милојковић	члан дух. Суда-Охрид
88.	Драг. Прица	вице адмирал
89.	Гавра Милошевић,	члан беог. дух. Суда
90.	Горазд	епископ моравски
91.	Констатин Луковић	референт Св. Арх. Синода
92.	Луко Маркиз Воцо	приватије
93.	Василије Ч. Штрандман	бив. посланик Руски
94.	Др. Сава Губибратић	предс. савста дабр. босан. епар.
95.	Мелутин Зарлик	дубљ. магистрат, директор
96.	Један представник	Сар. друштва "Просвјета"
97.	" "	предс. Сар. црк. Општине
98.	Др. Јосип Варић	" Управног Суда за Д. и Ц. Г.
99.	Коста П. Манојловић	" пјевачког беог. друштва
100.	Атанасије Васиљевић-Васиљев	бив. руски сенатор и пред. Р. Гл. Н.
101.	Михаило Радивојевић	Државни Саветник

Р.Бр.	И М Е И П Р Е З И М Е	Звање односно чији је представник.
102.	Др. Драгутин Чојаковић	директор Народне Банке
103.	Коста Тешевић	прот. чл. дух. Суда, Б. Лука
104.	Тово Туца	предс. скар. савјета - Мостар
105.	Алексије Кобаљуг	архимандрит
106.	Мехмед Зеки	Врховни Муфтија
107.	Милош Парента	Рект. Карлов. богословије
108.	Андра Петровић	Државни савјетник
109.	Павле Стевановић	секретар беогр. Университета
110.	Стеван Калембер	предс. срп. прав. опш. у Загребу
111.	Виктор Викорни	Еписко Скадарски
112.	Мурат Водопић	Главни Муфтија
113.	Широ Докић	Пред. срп. прав. црк. шк. оп. Мостар
114.	Стојадин Ст. Павловић,	народни посланик
115.	Телена Лазаревић,	наставник гимназије
116.	Милован Тукић,	предсав. пошт. тел. служб.
117.	Др. Нико Перић	мин. на расположењу
118.	Др. Димитрије Стевановић,	декан теол. факултета
119.	Др. Никола Андрић	предс. Матице Хрватске
120.	Јосип Барић	проф. сплитске гимназије
121.	Драг. Миловановић	начел. мин. Финансија
122.	Др. Јосиф Верош	равн. град. штед. Сплит
123.	Моло Воројевић	члан ред. Веч. Поште Сарајево
124.	Хаци-Омеровић	комесар Сарајево
125.	Коста Спасојевић	нар. посл. Прокупље
126.	Олга Керчић-Пелеш	пред. одб. Њ. Дубица-Загреб
127.	Миливоје Петровић	Вел. Жупан Бачке Области
128.	Светислав Рајић	Поджупан " "
129.	Ђура Терзин	шк. наџа. " "
130.	Ђојко Лесковац	учитељ из Савца
131.	Станко Петровић	парох из Бач. Брестовца
132.	Милан Радић	секр. Жуп. Бач. Области
133.	Стеван Мандић	кр. јавни бел. у Бомбџу
134.	Блажо Милановић	бел. у Станицију
135.	Р. Врковац	пред. Матице Српске
136.	Др. Марко Малетин	секр. " "

R. br.	IME I PREZIME	Zvanje odnosno čiji je predstavnik
137.	Dr. Miloš Boškan X	predsj. adv. komore
138.	Dr. Tome Jovenović X	sekr. ljekarskog udruženja
139.	Dr. Pavle Bogdanović X	ljekar iz Novog Sada
140.	Milutin Grigorijević X	svaštenik iz Srbobrana
141.	Gospođa Mil. Grigorijevića X	" " "
142.	Gjorgje Živenović X	student
143.	Anka Arateka X	činovnik iz Sente
144.	Slavko Vidaković X	viši čin. Mr. Fondova
145.	G-dja Slavka Vidakovića X	" " "
146.	sestričine Slavka Vidakovića X	Srpski Karlova
147.	Milan Milovanović X	iz Bartoloma
148.	G-dja Milana Milovanova X	" " "
149.	Cveta Binguševa X	naravnice
150.	Anka Dikić X	" " "
151.	Katica Korić X	činovnik
152.	Gavra Flavić X	" " "
153.	G-dja Gavra Flavića X	" " "
154.	Dr. J. Nenadović X	predsj. ljek. udruženja
155.	Dr. Stanko Maturović X	" " "
156.	Borojević, X	ured. "Večernje Pošte, Sarajeva
157.	Veselin Sekulović X	iz Sarajeva
158.	Jedan Predstavnik X	Redakcije "VREME"
159.	" " X	" " "REČ"-1
160.	" " X	" " "POLOTIKE"
161.	" " X	" " "SAMOUPRAVE"
162.	" " X	" " "NOVOSTI"
163.	" " X	" " "BALNKA"
164.	" " X	" " "PRAVDE"
165.	" " X	" " "DNEVNIKA"
166.	" " X	" " "DEMOKRATIJA"
167.	" " X	" " "TROGVINSKOG GLASNIKA"
168.	" " X	" " "PRIVR; PREGLEDA"
169.	G-dja Cerović X	Veliki Župan-Valjevo
170.	Svirčević X	Inspektor Min. Prosvjete.

Р.Бр.	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	звање односно чији је представник
34.	Др.Дробњак	Предсјед.Дубровачке општине
35.	Петар Канбер	" Которске "
36.	Драгиша Цветковић	" Нишке "
37.	Војислав М.Калановић	" Крагујевачке "
38.	Јанићије Красојевић	Велики Јунак-Мостар
39.	Др.Стоно Кнежевић	" " Дубровник
40.	Михајло Зотовић	" " Ужице
41.	Др.Мехмед Спахо	Мин.на расположењу и нар.посл.
42.	Др. Јордан Илић	Секретар Св.Арх.Синода.
43.	Делџа Иванчиќа	п.п.кола српских сестара
44.	Лепосава Биба	предсј.женског друштва
45.	Др.Воја Кујунџић	" за чување нар.здравља
46.	Анатолије Јанковић Арх.-Крун	" Монашког удружења
47.	Милан В.Поповић	" Удружења учитеља
48.	Андра Станић	" Удр.Јур.Инжињ.и архитекта
49.	Радивоје Врховац	" Матице српске
50.	Др.Никола Миљанић	" Лекар.друштва
51.	Михаило Ђурић	И.Предсј.трговачке коморе
52.	Игњат Вајлони	Предсјед.Индустр.коморе.
53.	Марко Цар	" Књижевне задруге
54.	Милан Ђ.Радослављевић	" Удр.рез.оф.и ратника
55.	Јован Довезенски	" " ратних инвалида
56.	Др.Владислав Смолчић	" Јадран.стране
57.	Један представник	среднш.одбора нар.одбране
58.	Петар Нешић	Пред.савеза добровлаца
59.	Милан Ајиновић	" Удружења четника
60.	Вивојин Панић	" Хришћ.заједн.младих људи
61.	Павле Поповић	Ректор Беогр.Универз.
62.	Др.Стјепан Цимерман	" Загр. "
63.	Један представник	Прав.факултета -Суботина
64.	Власа Вудимовић	Управ.држав.штампарије
65.	Димитрије Руvaraц	Библиотекар патријаршије
66.	Др.Тома Поповић	ректор сарајевске богословије.

Р. Бр.

Име и презиме

Звање односно чији
је представник.

67. Др. Симеон Поповић	Ректор Црквен. боголов.
68. Др. Никола Крул	" Витолске "
69. Вела Димитријевић	Луковник Управ. Двора
70. Милица С. Буловић	Предсјед. Одбора Књ. Лубинг.
71. Др. Јован Јовановић	Чарод. посланик
72. Алојзије Шинић	Вискуп Мостарски
73. Др. Каир Клемент Бонефачић	" Сплитски
74. Мица Н. Јовановић	Предс. Одбора Књ. Зорке
75. Др. А. Раје	Универз. Професор
76. Михаило Поповић	Пред. духов. суда
77. Миван Мивановић	Држав. сав. у пензији
78. Стеван Димитријевић	Проф. Богослов. факултета
79. Марко Трдиџковић	Предсј. народне скупштине
80. Др. Драва Умелни	Вискуп Которски
81. Наја Јовановић	Акadem! сликар
82. Драгана Вошковићева	Пред. одбора девојака
83. Мирко Поповић	" проф. друштва
84. Др. Марио Хинтерхофнер	Ректор Луб. универз.
85. Петар М. Маргариновић	бригадни генерал
86. Злата Ковачевић	пред. нар. женског савеза
87. Радивоје Милојевић	члан духов. суда - Охрид
88. Драг. Мица	вице адмирал
89. Гавра Милошевић	члан београд. духов. суда.
90. Горазд	епископ моравски
91. Константин Луковић	ресер. св. арх. синода
92. Луко Марко Вона	приватније
93. Василије Н. Штрандман	бив. посланик Руски
94. Др. Сава Лубибратић	пред. савета дабр. - Босан. епар.
95. Милутин Зарип	Луб. магистрат. директор
96. Један представник	Брајев. друштва Просвета
97. Један представник	Пред. сарајев. срп. цркв. општ.
98. Др. Јосип Варјић	" управ. суда за Дал. и Ц. Г.
99. Моста Н. Манџловић	" беогр. пев. друштва
100. Атанасије Васиљевић - Васиљев	Влт. рус. сенатор и пред. рус. Рл. К.
101. Михаило Радивојевић	Држав. савјетник

Р.Бр.	ИМЕ И ПРЕЗИМЕ	звање односно чији је представник
102.	Др. Драг. Новаковић	Директор нар. банке
103.	Коста Лешовић	протојереј чл. дух. суда В. Луца
104.	Јово Туца	подпред. енар. савјета-Мостар
105.	Алексије Кобалућ	архимандрит
106.	Мехмед Зект	Врховни муфтија
107.	Милош Парента	Ректор Нар.ов. богословије
108.	Андра Петровић	Држав. савјетник
109.	Павле Стевановић	секретар беогр. универе.
✓ 110.	Стеван Каленбер	прод. срп. прав. цркв. оп. у Загребу.
✗ 111.	Виктор Викорин	епископ - Сикара
112.	Мудат Водонић	Главни муфтија
113.	Милко Докић	Прод. срп. прав. цркв. ин. општ. Мостар
114.	Својадин Ст. Павловић	народни посланик
115.	Јелена Јазаревић	наставник гимназије
116.	Милован Ђукић	прод. сав. пошт. тел. телеф. служб.
117.	Др. Мило Перкић	ини. на располагању
118.	Др. Димитрије Стевановић	декан теол. факултета.
119.	Др. Никола Андрић	предст. Матице Хватске
120.	Јосип Валић	проф. сипитске гимназије
121.	Драгољуб Миловановић	начел. Мин. Финансија.
122.	Др. Јосиф Верон	равниат. град. инженион. - Сипит.
123.	Мило Боројевић	члан редак. Веч. Новсте-Сарајево.
124.	Хаџи Омеровић	комесар - Сарајево.
125.	Коста Умасојевић	нар. посланик - Прокупље.
126.	Олга Керкић - Пелен	прод. одбора Матице Јубице-Загреб
127.	Миливоје Петровић	Вел. Мупин Вацке Области
128.	Светислав Рајић	Подмунар " "
129.	Буду Терзин	Школ. надзорник Вац. Области
130.	Ројко Лесковац	учитељ па Савца.
131.	Срванко Петровић	парох па Вацког Врестовца.
132.	Милан Радић	секр. Мул. Вацке Области
133.	Стеван Мандић	Др. јавни бележник у Сомбору
134.	Блажо Милачић	бележник у Станишту
135.	Р. Вржовац	прод. Матице Српске
136.	Др. Марко Малетин	секр. " "

Р.Бр.	Име и Презиме	Звање односно чин је представник.
127.	Др. Милош Војкић	пред. адвокатске коморе
128.	Др. Тома Јовановић	секр. лекар. удружења
129.	Др. Павле Богдановић	лекар на Новог Сада
140.	Милутин Григоријевић	свештеник на Србобрану.
141.	Госпођа Милутина Григоријевића	" а " "
142.	Ђорђе Милановић	студент.
143.	Анка Аратска	чиновник на Сенте
144.	Славко Видиковић	врни чин. управе фондова
145.	Р.-ђа Славка Видиковића	
146.	соседична Славка Видиковића	Френкст Карловци
147.	Милан Милованов	на Магдолама
147.	Р.-ђа Милана Милованова	" "
148.	Цвета Витрулчова	наставница
149.	Анка Димчић	"
150.	Матина Кокутић	чиновник
151.	Гавра Плавшић.	
152.	Р.-ђа Гавра Плавшића.	
153.	Др. Ј. Менадовић	пред. лекар. удружења
154.	Др. Станко Матановић	
155.	Воројевић	угодник Веч. Поште на Сарајева
156.	Веселин Секуловић.	
157.	Један представник	Редакције Времена
158.	Један Представник	" Реч
159.	Један Представник	" Политике
160.	Један Представник	" Самоуправа
161.	Један Представник	" Новости
162.	Један Представник	" Балкана
163.	Један Представник	" Правде
164.	Један Представник	" Дневника
165.	Један Представник	" Демократија
166.	Један Представник	" Тргов. Гласника
167.	Један Представник	" Прев. Прогледа
168.	Гавра Черошић	Велити Лузан - Валево.

169. Свирчевућ

Миле Поповић Мин. Просвете

R.br.	IME I PREZIME	Zvanje odnosno čiji je predstavnik
137.	Dr. Miloš Božkan	predsj. adv. komore
138.	Dr. Toma Jovanović	sekr. ljekarskog udruženja
139.	Dr. Pavle Bogdanović	ljekar iz Novog Sada
140.	Milutin Grigorijević	svеštenik iz Srbobrana
141.	Gospodja Mil. Grigorijevića	" " "
142.	Gjorgje Živanović	student
143.	Anka Aratska	činovnik iz Sente
144.	Slavko Vidaković	viši čin. Upr. Fondova
145.	G-dje Slavka Vidakovića	
146.	sestričina Slavka Vidakovića	Sremski Karlovci
147.	Milana Milovanova	iz Martoloma
148.	G-dje Milana Milovanova	" "
149.	Cveta Bingulčeva	nastavnica
150.	Anka Dinkić	"
151.	Katica Košutić	činovnik
152.	Gavra Plavčić	
153.	G-dja Gavra Plavčića	
154.	Dr. J. Menađović	predsj. ljek. udruženja
155.	Dr. Stanko Katanović	
156.	Borojević,	ured. "Večernje Pošte, Sarajevo
157.	Veselin Sekulović	iz Sarajeva
158.	Jedan Predstavnik	Redakcije "VREME"
159.	" "	" "REČ"-i
160.	" "	" "POLOTIKE"
161.	" "	" "SAMOUPRAVE"
162.	" "	" "NOVOSTI"
163.	" "	" "BALNANA"
164.	" "	" "PRAVDE"
165.	" "	" "DNEVNIKA"
166.	" "	" "DEMOKRATIJA"
167.	" "	" "TRGOVINSKOG GLASNIKA"
168.	" "	" "PRIVR; PRLCELA"
169.	G"vra Cerović	Veliki Šupan-Veljevo
170.	Švirčević	Inspektor lin. Prosvjete.

Redni broj	IME I PREZIME	Zvanje odnosno čiji je predstavnik
✓ 171.	Marko Anđelić,	pol.pisac
✓ 172.	Ivan Prekajski	voj. sveštenik
✓ 173.	Božo Maksimović min.Un.Dj.	
✓ 174.	105.delegata Banske Županije	
✓ 175.	Insp.Vlada Grujić	
✓ 176.	Akademski Športski Klub 20.	
✓ 177.	Novinari 12.	
✓ 178.	Jovan Simonović,	
✓ 179.	Mončilo "	
✓ 180.	Ljuba Jovanović, nar.posl.	
✓ 181.	Miloš Moskovljević, "	
✓ 182.	Ljuba Mihajlović, "	
✓ 183.	Tomo Popović, n.p.	
✓ 184.	Mitrije Stefanović, /dek.fek./	
✓ 185.	Dragoljub Milovanović, nač-min.	
✓ 186.	Vladimir Novaković, "	
✓ 187.	Ranko Dostanić,	
✓ 188.	Milenko Čaprić,	
✓ 189.	Mončilo Radovanović,	
✓ 190.	Milan Marković,	
✓ 191.	Milica Vujsić,	
✓ 192.	Vojislav Lukić,	
✓ 193.	Lazar Suvaković, drž.podsekr.	
✓ 194.	Andrija Radović,	
✓ 195.	" Petrović,	
✓ 196.	Načelnik Jajić,	
✓ 197.	Pavle Čežević,	
✓ 198.	Dobričić, arcibiskup	
✓ 199.	Dr.Voja Janjić,	
✓ 200.	Dr.Subotić,	
✓ 201.	Radivoje Todorović,	
✓ 202.	<i>Kapetanovet, izvorni.</i>	
203.		

Суд Општине Цетиње

бр. 8319

Цетиње, 19. X. 1935. год.

ОДБОРУ ЗА СТАНОВЕ

ЦЕТИЊЕ.

Част. нам је извијестити Вас да су се преко општине јавила за посјету приликом предстојеће свечаности ова лица као и 60. чланова пјев. друштва из Новог Сада чија имена нијесу достављена.

Из Војводине.

- ✓ Миливоје Петровић Вел. Жупан Бачке области
- ✓ Светислав Рајић Поджупан " "
- ✓ Вура Терзин школ. надзорник " "
- ✓ Гојко Лесковац учитељ из Савца "
- ✓ Станко Петровић парох из Бачког Брестовца
- ✓ Милан Радић секретар жупана Бачке области
- ✓ Стеван Мандић Краљевски јавни бележник у Сомбору
- ✓ Блажа Милановић бележник у Станицићу

- ✓ Р. Врховац предсједник матице Српске
- ✓ Др. Марко Малетин секретар матице Српске
- ✓ Др. Милош Бокшан предсједник адвокатске коморе
- ✓ Др. Тама Јовановић секретар лекарког удружења
- ✓ Др. Павле Богдановић лекар из Новог Сада
- ✓ Милутин Григоријевић свештеник из Србобрана
- ✓ Г-ђа " а " " а " "
- ✓ Борђе Живановић студент
- ✓ Анка Аратска чиновник из Сенте
- ✓ Славко Видаковић виши чиновник Управе Фондове

Г-ђа " а " - " - "

сестрична " - " а Српски Карловци

Милан Милованов из Мартолома

Г-ђа " - " а " - " а " "

ета Бингулчева наставница

а Дикшић " - "

ца Кашутић чиновник

Плавшић

" - " а " - " а

ODREĐENI ČLANOVI ZA RAZMESTAJ GOSTIJU ČETVRTAK POSLJE PODNE 17. IX. 1925. (Nova Varos)

BR. OJ	IME I PREZIME	PRIMEDBA	BR.	IME I PREZIME	PRIMEDBA
1.	Proto Kaludjerovic		5.	Marija Milic	
2.	Lazo Popovic		6.	Maka Vukotić	
3.	Jokice Grujićić		7.	Vidosava Jovicevic	
4.	Lazar Damjanovici				
<u>PETAK PRIJE PODNE 18. IX. 1925.</u>					
1.	Jovan Milosevic		5.	Radomir Nikolic	
2.	Jovan Rajickovic		6.	Radovan Tomovic	
3.	Jovan Vusurovic		7.	Vasilije Popovic	
4.	Osmar Jahic		8.	Stvo Besic	
<u>PETAK POSLIJE PODNE 18. IX. 1925.</u>					
1.	Ivo Draganac		5.	Dr. Bonci	
2.	Milo Vukotirovic		6.	Vlado Martinovic	
3.	Bozo Marinovic		7.	Stvo Dubovicanin	
4.	Milo Gijickovic		8.	Obrad Knezevic	
<u>SUBOTA PRIJE PODNE 19. IX. 1925.</u>					
1.	Milislav Dobricanin		5.	Vido Vuksanovic	
2.	Proto Gjuraskovic		6.	Dusan M. Lekic	
3.	Sito Crahovac		7.	Milo Ilin Martinovic	
4.	Vaso Milosevic		8.	Sera Milosevic	
9.	Stanka Gnjenovici		10.	Sonja Petrovic	
			11.	Vidosava Jovicevic	
<u>SUBOTA POSLIJE PODNE 19. IX. 1925.</u>					
1.	Jovan Milosevic		7.	Stvo Besic	
2.	Jovan Rajickovic		8.	Desanka Medenica	
3.	Osmar Jahic		9.	Take Brkovic	
4.	Radomir Nikolic		10.	Marija Milic	
5.	Radovan Tomovic		11.	Milena Milunovic	
6.	Vasilije Popovic		12.	Ljubica Marinovic	
			13.	Olga Popovic	

Stanka Gnjenovici

cydanta

Ј. Ш. К. „ЦРНОГОРАЦ“

Бр. 157

Цетиње, 16. IX 1921 г.

Свакодневно одбору приликом Вељкови прославе.

У Писмо 18 ов. м. долази на ^{у Цициме} у Цициме Београдски
универзитетски сабор и Вељко и приликом Вељко-
ве прославе.

Тошисе овој клуб савременој студентки из
свих наших покрајина, боји студирају у Београду,
то у Цициме молимо јорки одбор само да нам одреди
место за едроније иremoцише, (век је од 15-20).
Овај сабор смо се ми побринули. У највећем томе
вољујемо.

Секретар.
Св. Стојић

и. председник
М. М. Ј. Стојић

ДРУЖЕЊЕ РАТНИХ ИНВАЛИДА

Краљевине С. Х. С.

Окружни Одбор

Бр. 1216.

15. Септембар 1928

Цетиње — Црна Гора

Личном Одбору за бироме ^{Кривошевих} Кривошеји на ^{Дово} Дово
Секцији за ^{Ситнице} Ситнице
Ситнице

Средњини одбор Узр. Давидовића из Београда акимом
Бр. 52.51 од 1. VII. Извјештава да су за делегате на свеправно
одређени око бироа ^{Кривошевих} Кривошеји Војводи ^{Дово} Дово и
Ф. С. Сувоневит.

Ако одбор није прихватио овај извјештај
молимо да се бира овакве увјете и услове за одређивање мјеста
за сједнице:

Извјештај извјештава да ће С. Анђелић из Дола
из Зетске Области сви ^{Урсевић} Урсевићи са делегацијом од којих
је до сада извјештао само ^{Срж. Огроз} Срж. Огроз Узр. Давидовића у Цетињу
да шоре 14. делегата накимоме ^{Извјештај} Извјештај других ^{Одбора} Одбора дош-
авијето иа молимо да се и за ове три молимо за „Ситнице“

У исто време молимо Одбор да би одређено
у Доли. Потоје у којој је ^{Жинзегорија} Жинзегорија ^{Срж. Огроз} Срж. Огроз Узр. Давидовића
око би у истој молимо делегате ових ^{Одбора} Одбора ^{Одредба} Одредба
Конференцији и ^{Светозару} Светозару ^{Ватрећу} Ватрећу ^{Душману} Душману на којој ће се решити
али и ^{Давидовића} Давидовића ове ^{војводе} војводе:

Молимо за извјештај о одређивању ^{која} која
роди извјештаја ^{Окружних} Окружних ^{Одбора} Одбора.

Предсједник,

[Својеручно потпис]

Т-таму ордну за членове Кооперативна Кооперација

Ордну за членове
на кооператив.
Јул 19. К. 1920.

Испрејима П. ордну.
Мулдрин. Милдрин

Милдрин

Секцији за сѐмакове Копје.

Ради знања и управљања.

Секцији. Милдрин

Огъдъ въ Сибирь
Генералъ.

Исправленъ еретическимъ въ Божество
нао иудейство и еретическимъ евангелиемъ:

Теперь Габриель
Орденъ Бунды
Уландъ Туруполонъ

Марица Арагентъ } въ Гринуа Силлупинотта
Годъ Марантинъ } въ Аркенгаръ Грентъ
Аукоръ Таунло

и Гринуа Туруапическимъ Гата
въ Корнотъ.

Маринъ Огъдъ, за не въ еретическимъ
эгетическимъ евангелиемъ.

Съ Маринотъ

Дн. Маринотъ

Генералъ 18/IX 25

✓ Ј. Ненадовић председник лекар. удружења

✓ Станко Матамовић

✓ Боројевић уредник Вечерње поште из Сарајева

✓ Веселин Секуловић

Цетиње, 10-IX-1925. г.

Корисницима Стамбана

[Handwritten signature]

[Handwritten signature]

[Faint handwritten notes]
Медицински друштво
Милојевић
Боројевић

✓ Радосветковић
✓ 18-IX-1925
М. Раф.

Горноу. Речер. М. Камарановичу
Земле

Данас у 13 сати 30 минути Рачу за Земле
Генералит Зупрекутор Нико Усти, Народни
Посланик Антипашија Улега, Професор Јуверзи-
тета Антисловит и Шамит, молим расудре-
жити да буду пружене и да им се даду све

Земле

18/IX 1925 илг

Писар Раче
Раиновит

р. гур	Нико Усти	каж	М. Камарановичу
	Антипашија	Улега	М. Камарановичу
	Проф. Антисловит	"	д. "
	Шамит	"	" "

Ш

Ш

Одбору за размишљај тоскоју
Архијереју Београдски да се
наместити тамо где је Порушница, јер тамо
има места.

Он нема извештаје, па неће га
предусредити и наместити да не би морас
урадити.

Ово ми је наредио митрополит и
Г. Рамадановић да Вам саопштавим.

Директор канцеларије
Милан Радовановић

19/IX. 25. i.

Одбору за Становне
одежје

Господине Каролеу Велики Становне, београдски
у одежји код Јакова Грантевича, Београд
бр. 43.

Молио да ово извештаје к тама и
одежја која се још одежје носе, смат
рају се заузети.

18/IX. 1925 г.

Учите

Своимовлашћу
Гос. Радовановић
Савкупљива
комитетски меари Г. Продромовић

Свјетлост
Свјетлост
Свјетлост

Свјетлост за Дочек
Уостанова.

Свјетлост за Царину који је коштами
Бор, мења одг. амела и татисонскога
од комисиона Конија р. који у шоптаната
спривата свјетлост за хрват.

Конија се свјетлост, да мбони редовити
за редовити за свјетлост зга те који од свјетлост
Света за хрват.

У свјетлост се је јам који татисонскога
спривата, јавителна свјетлост.

Свјетлост,
Свјетлост

Свјетлост за Царину
Свјетлост,
Свјетлост

Список

Летом, а в настоящее время за вышедший зимний сезон
список вышедших.

1) Назаров	Евгений	море	справки	сева	50
2) М.	Курчак	"	"	"	50
3) Пётр	Сысоев	"	"	"	10
4) Павел	Франк	"	"	"	30
5) Васько	Морозов	"	"	"	20
6) П.	Петров	"	"	"	50
7) Иван	Смирнов	"	"	"	40
8) Пётр	Морозов	"	"	"	15
9) Мария	Петров	"	"	"	40
10) Иван П.	Петров	"	"	"	30
11) М.	Петров	"	"	"	6
12) Иван	Петров	"	"	"	16
13) М.	Петров	"	"	"	20
14) Пётр	Петров	"	"	"	22
15) Пётр	Петров	"	"	"	50
16) Пётр	Петров	"	"	"	30
17) Иван	Петров	"	"	"	40
18) Пётр	Петров	"	"	"	40
19) Пётр	Петров	"	"	"	20
20) П.	Петров	"	"	"	30
21) П.	Петров	"	"	"	60
22) Иван	Петров	"	"	"	30
23) М.	Петров	"	"	"	60
24) Иван	Петров	"	"	"	20
25) Иван	Петров	"	"	"	50
26) Иван	Петров	"	"	"	50
27) М.	Петров	"	"	"	30

ВЕЛИКОМ ЖУПАНУ ЗЕТСКЕ ОБЛАСТИ

Госп. Миловану Цаквићу,

Ц е т и њ е .

Према Вашем југрошњем телефонском наређењу част ми је у прилогу под ./.. спровести списак чланова секције за дочек и разијештај гостију.

Истовремено част ми је напоменути: да ова секција није ни усмено, ни писмено нити на којим другим путем од никог претходно извијештена о дану доласка чланова Краљевске Владе на Цетиње.

20. октобра 1925. год.

Ц е т и њ е .

С поштовањем,

Криво Миша Јовановић

СЕКЦИЈА ОДБОРА
за
ДОЧЕМ ГОСТИЈУ
Бр. службено
Петње, 18/9. 1925. год.

П О З И В

Нике именована г.г. неизоставно дужна су данас
19. септ. у ~~10~~ ⁷ сати ~~после~~ ^{преди} подне бити као дежурни, у кући
М. Булаића, за размјештај гостију о изостанку ће се водити строгог
рачуна.

- 1) Божо Мариновић,
- 2) Васо Милошевић,
- 3) Видо Вуксановић,
- 4) Душан М. Лекић.
- 5) Мило И. Мартиновић.

Секретар,

Милошковић

Подпредсједник,

Бранко Илија Јовичевић

МИНИСТАРСТВО

КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

Војни Географски Институт

Репродукциони Одсек

Г. Бр. 5929

16. септембра 1925 год.

у Београду

ПРЕДСЕДНИКУ ОДБОРА ЗА СВЕЧАНОСТИ НА ЦЕТИЊУ

Сходно одлуци Краљевске Владе и наређења Господина Министра Војске и Морнарице Пов.Б.Бр.7757 од 18.пр.мес. упућује се пешад. капетан II.кл.г.Михаило Ј.Михаиловић са апаратима, материјалом и два помоћника редова са задатком да изврши филмско снимање важнијих момената свечаности по упутствима Одбора за Свечаности.

Стога, част ми је умолити Председника Одбора, да изволи пружи ти упутства за овај снимања; као и нареди да им се пружи нужна помоћ како у кретању тако и у превозним средствима, у колико са истима Одбор располаже.

По заповести Министра

Заступа начелника

пуковник

Милан Ј. Радичевић

СЕКЦИЈА ЗА ДОЧКИ И РАЗМЈЕНТАЈ ГОСТИЈУ

Приликом дочека Ч.Ч.В.В.Краља и Краљице и преноса Чегошевих кости
на Ј О В Ч Е И.

Председник, Марко Радуловић,

Подпредседник Прото Илија Јовићевић,

Секретар, Босиљка В.Радовановић,

- " - Јован М.Поповић

Ч Л А Н О В И :

1) Прото Иван Калуђеровић	./.
2) Лазо Поповић,	27) Јован Вушуровић,
3) Јокица Грунчић,	28) Шако Биљиповић,
4) В.Парас,	29) Стево Дусовичанин,
5) Варехников,	30) Осрад Кнежевић,
6) Ј.Липовац,	31) Прото Хајдуковић,
7) Станко С.Ивановић,	32) Стево Греговић,
8) Михаило Вујисић,	33) Иво Пејовић,
9) Јован Милошевић,	34) Милосав Добричанин,
10) Јован Раичковић,	35) Прото Ђурашковић,
11) Осман Јахић,	36) Шито Ораховац,
12) Радомир Николић,	37) Васо Милошевић,
13) Радован Томовић,	38) Видо Вуксановић,
14) Василије Поповић,	39) Душан М.Лекић,
15) Стево Бешић,	40) Мило Мартиновић,
16) Иво Драганац,	41) Десанка Меденица,
17) Мило Вукмировић,	42) Марија Огњеновић,
18) Божо Мариновић,	43) Кристина Милић,
19) Мило Иличковић,	44) Ружа Крупежева,
20) Др. Бонами	45) Милена Ивановић,
21) Владо Мартиновић,	46) Саре Милошевић,
22)+Прото Магановић,	47) Лепа Ђукић,
23) Лазар Дамјановић,	48) Зорка Марковић,
24) Петар Милић,	49) Станка Огњеновић,
25) Нико Зубер,	50) Таке Брговић,
26) Милан Бошковић,	51) Ђусица Рајивајин
./.	./.

- 53) Марија Милић,
- 54) Мака Вукотић,
- 55) Ђусица Мариновић,
- 56) Виде Јовићевић,
- 57) Олга Поповић,
- 58) Милена Милуновић.

Имећу гореименованих чланова истакли су се ревносним и пожртвованим радом ова лица: г.г. Прото Иван Калуђеровић, Радо=слав Меденица, наставник, који је у послу замјењивао своју жену г-ђу Десанку, Владо Мартиновић, агроном, Шако Филиповић, Мило И. Мар=тинковић, Ђоко Мариновић, Радомир Гиколић и Секретар Босиљка Радова=новић .

Подпредсједник - Секције,

СЕКЦИЈА ЗА ДОЧЕК И РАЗМЈЕШТАЈ ГОСТИЈУ

Приликом дочека Ђ.Љ.В.В.Краља и Краљице и преноса Ћегошевих
кости на Л О В Њ Е Н.

Предсједник, Марко Радуловић,

Секретар, Босиљка В.Радовановић Подпредсједник Прото Илија Јовићевић.

--- Јован М.Поповић

Ч Л А Н О В И:

1) Прото Иван Калуберовић,	27) Јован Вушуровић,
2) Лаза Поповић,	28) Шако Филиповић,
3) Јокица Грујић,	29) Стево Лубовичанин,
4) В.Парес,	30) Обрад Кнежевић,
5) Вережников,	31) Прото Хајдуковић,
6) Ј.Липовац,	32) Стево Греговић,
7) Станко С.Ивановић,	33) Иво Пејовић,
8) Михаило Вујисић,	34) Милосав Лобричанин,
9) Јован Милошевић,	35) Прото Ђурашковић,
10) Јован Раичковић,	36) Шито Ораховац,
11) Осман Јахић,	37) Васо Милошевић,
12) Радомир Николић,	38) Видо Вуксановић,
13) Радован Томовић,	39) Душан М.Лекић,
14) Василије Поповић,	40) Мило Мартиновић,
15) Стево Вешћ,	41) Лесанка Меденица,
16) Иво Драганац,	42) Марија Огњеновић,
17) Мило Вукмировић,	43) Кристина Милић,
18) Божо Мариновић,	44) Ружа Крупежевић,
19) Мило Мличковић,	45) Милена Ивановић,
20) Д-р Бонаћи,	46) Саре Милошевић,
21) Вледи Мартиновић,	47) Лепа Ђукић,
22) + Прото Матановић,	48) Зорка Марковић,
23) Лазар Дамјановић,	49) Станка Огњеновић,
24) Петар Милић,	50) Станке Ђрковић,
25) Нико Зубер,	51) Ђузица Рајнвајн,
26) Милан Бошковић,	52) Соња Петровић,

./.

./.

СЕКЦИЈА ОДВОРА
за
ДОЧЕК ГОСТИЈУ
Бр. службено
Петине, 18/9. 1925. год.

Христић

Жупанату Зетске Области,

Петине.
=====

Ставља се Жупанату до знања, да чланови Секције за дочек гостију с малим изузетком не хоће да се одазивају Управи ове Секције, нити да врше одређени им посао.

Стављајући ово Жупанату до знања, потписати моли, ~~и~~ да се Управи Секције даде власт да чланове може приморати да врше своју дужност, јер у противном Управа за неред и хаос који ће наступити скида са себе одговорност.

Подпредседник
Секције за дочек

Бранко Илија Јовановић

ТЕЛЕГРАМ TELEGRAM

= velikom zupanu prosvetno odjeljenje cetinje

Adresa:

Из — Iz	Бр. телегр. Бр. телегр.	Бр. р. Бр. р.	Бр. р. Бр. р.	Вријеме предаје Вријеме предаје				Службени подаци Службени подаци	Вријеме пријема Вријеме пријема					Потпис службеника Potpis службеника
				св.	час.	мин.	сек.		од станице	св.	час.	мин.	сек.	
fr zagreb	1-	4535	41	16/9	11	45								

na proslavu njegovevu dolaze van sluzbenoga programa
 izaslanici Jugoslavenskoга uciteljstva iz brwaste ivan
 veres, lujo krajacic ambrozije pesticek Jovan mitojevic
 koji ce položiti venac moli se ovu deputaciju vrstiti
 naknadno u poredak svecanosti = predsjednistvo udruzenja =

ledanajst prestavnika beogradskih listova andrija
 radovic i andrija petrovic njegos =
 v br. 13088 nacelnik dr Janjic .+

m!
 ✓

ТЕЛЕГРАМ TELEGRAM

Адреса: **скелско друштво четинје**

Adresa:

Из — Из	Бр. телегр. Бр. телегр.	Врста Врста	Бр. пријем Бр. пријем	Вријеме предаје Вријеме предаје				Службени подаци Службени подаци	Вријеме пријема Вријеме пријема				Потпис службеника Potpis службеника
				сат	мин.	сек.	мин.		од станице od stanice	сат	мин.	сек.	

= фр Лjubljana 1.-2244.-26.-15.-19-15.- *Сеп 16 930*

= додјем у суботу четинје на прославу ловцен припремите ми
стан скелско друштво нека учествује прослави у пуном броју
- гонгл старста ј с с =

ТЕЛЕГРАМ TELEGRAM

одбору за пренос нејошевић костују четинје =

Из — Из	Бр. телегр. Бр. телегр.	Врста Врста	Бр. пријем Бр. пријем	Вријеме предаје Вријеме предаје				Службени подаци Службени подаци	Вријеме пријема Вријеме пријема				Потпис службеника Potpis службеника
				сат	мин.	сек.	мин.		од станице od stanice	сат	мин.	сек.	

foca 189 22 17 9/30 =

varos foca salje deputacija dva člana na svečanost primite
na znanje radi ukonacenja = градска општина 147 =

ТЕЛЕГРАМ TELEGRAM

Адреса: *Алекси нацистички*
Adresa: *Уес*

Из — Iz	Бр. телегр. Br. telegr.	Врста Vrsta	Бр. пријем Br. prijeci	Вријеме предаје Vrijeme predaје			Службени подаци Sluzbeni podaci	Вријеме пријема Vrijeme prijema				Потпис службеника Potpis sluzbenika
				дана dana	саса sasa	мин. min.		од станице od stanice	дана dana	саса sasa	мин. min.	
<i>Подгорица</i>	<i>996</i>	<i>22</i>	<i>19</i>	<i>23</i>	<i>20</i>		<i>П</i>	<i>1924</i>	<i>10</i>	<i>10</i>	<i>10</i>	<i>10</i>

Долезити сутра тако.
Сатом долезе и два поја
Синкови. Господар се и нају
За нас зовем Рвајку —
напо Уески

ТЕЛЕГРАМ TELEGRAM

Адреса: *Алдури Прославе Козушве*
Adresa: *Генерал*

Из — Iz	Бр. телегр. Br. telegr.	Врста Vrsta	Бр. пријем Br. prijeci	Вријеме предаје Vrijeme predaје			Службени подаци Sluzbeni podaci	Вријеме пријема Vrijeme prijema				Потпис службеника Potpis sluzbenika
				дана dana	саса sasa	мин. min.		од станице od stanice	дана dana	саса sasa	мин. min.	
<i>Алдури</i>	<i>595</i>	<i>11</i>	<i>19</i>	<i>8</i>	<i>30</i>			<i>19</i>	<i>10</i>	<i>10</i>	<i>10</i>	<i>10</i>

Молим за једну копију овог
генерал Вешовић
код Турника Мерија

TELEGRAM TELEGRAM

Григорие Димитров

Према ову деловни писмо
ваше и. Најбољом резултату
из да Одрбу дима одреде уреду
за вештач вештаче, а се вештач
најбољим се могу Тосадом
Доминати чини вештач -
Ваш Милош

Министарство Пошта и Телеграфа.

Ministarstvo Pošta i Telegrafa.

ТЕЛЕГРАМ TELEGRAM

2884

Адреса: *Београд Министарство Пошта и Телеграфа*
Adresa:

Из — Из	Бр. телегр. Бр. телегр.	Врста Врста	Бр. пријема Бр. пријема	Вријеме предаје Вријеме предаје			Службени подаци Службени подаци	Вријеме пријема Вријеме пријема				Потпис службеника Потпис службеника
				дана	саса	мин.		од станице од станице	дана	саса	мин.	
<i>Београд</i>	<i>92</i>	<i>18</i>	<i>1910</i>	<i>10</i>	<i>10</i>	<i>10</i>	<i>Милош</i>	<i>19</i>	<i>19</i>	<i>19</i>	<i>19</i>	<i>Милош</i>

*Григорие Димитров Београд, да се вештач на
деловни Одрбу, да се најбољим резултату за
резултату од овог деловног писма, који излази
ваше и. Најбољом резултату из да Одрбу дима
одреде уреду за вештач вештаче, а се вештач
најбољим се могу Тосадом Доминати чини
вештач -*

*92 у вештач
18 Министарство Пошта и Телеграфа*

ТЕЛЕГРАМ TELEGRAM

Adresa: *dobbbp za swecanost, cetinje*

Adresa:

Из — Из	Бр. телегр. Br. telegr.	Брета Vista	Бр. riječi Br. riječi	Вријеме предаје Vrijeme predaje			Службени подаци Službeni podaci	Вријеме пријема Vrijeme prijema				Потпис службеника Potpis službenika	
				дана dana	час čas	мин. min.		од станице od stanice	дана dana	час čas	мин. min.		
				15	18	19	30						

dolazim sutra po podne molym sobu...: trumbic/ ministar na
raspolozenju narodni postanik =

ТЕЛЕГРАМ TELEGRAM

Adresa: *Зрмачкогласна банја*

Adresa:

Из — Из	Бр. телегр. Br. telegr.	Брета Vista	Бр. riječi Br. riječi	Вријеме предаје Vrijeme predaje			Службени подаци Službeni podaci	Вријеме пријема Vrijeme prijema				Потпис службеника Potpis službenika
				дана dana	час čas	мин. min.		од станице od stanice	дана dana	час chas	мин. min.	
				19	15	10						

*од станице камо банја суцрта
долазе на свечаност ури глас
Гласна зграва са Зрмачкогласна
машине нађише ит. видан*

*Сведосице
Банја*

Мурко Остр. Мурко 60

5 + 21 + 10 = 36 + 13

2579

ХИТАН TELEGRAM

= odbr proslave za stanovce cetinje =

Ис — Из	Кр. одређена др. одређена	Врста постоје	Службени подаци	Врста постоје	Почини одређена
	Врста постоје	Врста постоје	Службени подаци	Врста постоје	Почини одређена

+ vBeckerek 1.-(2006.-15.-16.-17/30-),

Abelio Beck

dvadesetog stizu 105. delegata torontalske banatske zupanje na proslavu, = podzupan =

КРАЉ. С. Х. С.

Велики Јупан Зетско Области

Просветно Одјељење

Број 5585

ЦЕТИЊЕ 16-IX 1921

*Господину Начелнику —
Смештају, да се изврши промена ур. ур. ур. ур.
да се види уредба у додатоцима.*

Почини одређена

Abelio Beck

ХИТАН ХИТАН
ТЕЛЕГРАМ **TELEGRAM**

2343

- saki vula rdovica zetinja

plevlje 482, -17 15 16, /20

Службени подаци

Време пријема
Време предаје
Потпис службеника

- pero Janicijewitch dolazi na cetinje dace i kod vas spremi te meze , - vasilije djuricikowitch

ТЕЛЕГРАМ ТЕЛЕГРАМ

- proto hajdukovitch cetynje +

Стр. бр.	Број	Време предаје Vrijeme predaје	Службени подаци Službeni podaci	Време пријема Vrijeme prijema				Потпис службеника Potpis službenika
				од станице od stanice	дана dana	час časa	мин. min.	
fr bluka	1070-22/23.	-16/9-10-2			16	11		27

jovo perovitch sa 8- osoba dolaze na swecanost vijenac od sestrica perovitcha donose nek odbor rezerve stanove . - proto lesevitch =

ТЕЛЕГРАМ TELEGRAM

Адр = mitropolitu dozicu cetinje
 Адр

Из — Из	Бр. телегр. Врста	Бр. пријем. Бр. рјечи	Вријеме предаје			Службени подаци Службени подаци	Вријеме пријема				Потпис службеника Potpis službenika	
			дана	саса	мин.		од станице od stanice	дана	саса	мин.		

ss beograd 32337 84 17 11/40

17 12 50 *ok*

u vezi poslatih spiskova pozvanih lica i korporacija
 na boycensku proslavu izvestava se odbor da su naknadno
 pozvani i izvestili da ce na svecanost doći sledeca lica
 - Ljuba Jovanovitch milos moskovljevitch Ljuba mihajlovitch
 tema popovitch narodni poslanici dimitrije *K. B. Rylov*
 stefanovitch dekan fakulteta - dragoljub mitovanovitch -
 vladimir novakovitch - nacelnici ministarstva - ranko
 dostanic mitenko cabric momcilo radovanovitch mylan
 markovitch milisav vojisitch vojislav dukitch -
 insko csohlje - lazar suvakovic drzavni podsekretar

Одбору за Свешће Са Све-
 тине Цетинске

Молим да се у мојој соби
 коју сам ушамљива посамне ушамљива
 дом свештеника напуштају и г.
 Табле Тадрн и Кржар

Јел
 16. IX 1925
 Команда Свешће

Воспоминания о Черновле и Червонск
Устьинце

Моя жизнь в то время была связана с
Черновле и Червонск. Была Лавровит,
Маша на железнодорожке, Д. Духан
Жина, мой товарищ, Митко
Кут, Д. Червонск, с которым
Богдан ^{Соловьев - мой друг, бывший} товарищ, и другие. Был
Сатке

16/11/25

В. В. В. В.

Список учеников Червонск. 10/11 1925

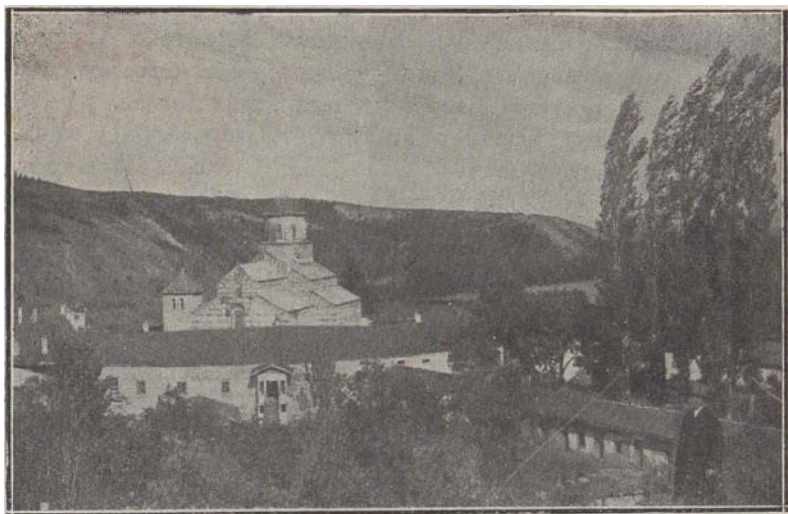
Зинаида Завал	10.
Андрей Завал	5.
Андрей Завал	1.

~~Handwritten text~~ ~~Handwritten text~~
Handwritten text
Handwritten text
Handwritten text

Станислав КРАКОВ

ПРЕКО ВИСОКИХ ДЕЧАНА И ЛОВЂЕНА У ПРИМОРЈЕ

ДАТУМИ

Кроз Јужну Србију – кроз њене манастире скривене по планинама у шумама кестена и храстова задужбина наших краљева и царева, чије фреске, портали клесани у мрамору, византиска кубета зидана од цигле и камена, иконостаси дубени у дрвету исто тако привлаче и одушевљавају владоце као археологе – кроз те сјајне остатке и доказе наше високе средњовековне културе, отпочео је онај велики триумфални пут Краљевскога Пара за Ловћен и за Јадран,

Велики значај посете Краљеве Црној Гори и Далмацији могао се потпуно појмити и оценити тек онда, када је пут Краљевскога Пара добио један дефинитивни завршетак, и када су се људи из читаве две наше најсиромашније, али најславније покрајине примирили од узбуђења, која се можда само једанпут преживљују, која су историјска, јер остају урезана у душама као што остају уписана у кроникама.

На путу кроз дивљу сиву Дреницу окићену гробовима побијених путника и жандармеријским караулама, и кроз ши-року Метохију жуту од зрелих кукуруза, прве победне капије, први узвици и први поздрави који су окупили исто тако Арна-уте као Србе староседеоце и Црногорце колонисте, били су само бледи претеча триумфа, заноса и славља који долазе,

Званични пут Краљевскога Пара, после одмора у мана-стиру Пандократора, задужбини краља Стефана Дечанског, која нас са наизменичним редовима мрамора руменог и белог, блештећи на сунцу сећа на Дуомо на врху Сијене, отпочео је уласком у дивљу, неслућено лепу Ругову. Пролазак Краљев-скога Пара кроз овај језовит и дивни кланац смрти из трагич-них албанских дана није био значајан само као национална и државничка манифестација, већ је имао и великог економског значаја. Пут Пећ-Чакор-Андријевица, названи *Пути Краља Алвксандра*, који је краљ 17. септембра улазећи у Ругову ос-ветио, био је прва саобраћајна спона Црне Горе и Јужне Срби-је, артерија која спаја сиромашне црногорске крајеве и плодну Метохију. На сунчаноме дану док се танки слојеви снега белели по планинским врховима, кроз зелене брегове где је и нај-мања дрвена кућица планинска била искићена шафраном, сун-цокретом и јеловим гранчицама, где је и камење по путу било посуто цвећем, пут Краљевскога Пара је добио изглед триум-фалнога похода.

Већ су Велика и Полимље, прва црногорска села, и Андријевица, прва варош на путу дали јасног обележја распо-ложења са којим Црна Гора дочекује Владара своје крви, сво-јих традиција и своје државе.

И то је обележје било у знаку неописаног заноса, одушевљења и радости. Нису то били само Васојевићи, који се поносе што из њих води порекло Карађорђево деда Јован Ђурашковић, ни Катуњани између којих се и сам Краљ родио, већ је то била читава Црна Гора, она витешка Црна Гора коју познајемо преко народних песама и преко Његоша, која је од најзабаченијих катуна у планини па до Цетиња негдашње пре-стонице државне, верске а данас обласне поздрављала Краља и Краљицу са једном таквом љубављу, са толико израза вернос-ти и оданости и толико одушевљења, да су дефинитивно смр-вили брану о своме сепаратизму који је најчешће са стране истицан.

Сама појава Краљева међу црногорским безводним кршевима, у сред сердара који преко старих рана са Вучјег Дола и Грахова носе древне токе од сребра и у сред седих усташа којима су очи можда први пух засузиле, значила је коначно решење црногорског питања, које су тако често разни лордови волели пред Горњим или Доњим Домом да помињу.

Земља, која је цела симбол сиромаштва и витештва, одгојена на проји и песми чекала је са нестрпљењем да поздраву Краља своје крви. Стари сердари, бригадири и војводе, који су још у младости навикли да на блискоме Цетињу код Господара изложе све своје јаде, потребе и радости, тешко су се осећали усамљени већ толико година без краља.

И од дана када је Краљевски Пар ступио међу црногорске брегове, изгледало је да и планине учествују у дочеку. Још прве ноћи конака у Колашину на најнеприступачнијим каменим врховима Комова букнуле су ватре и објавиле и поздравиле долазак Краља и Краљице у Црну Гору. И сваку ноћ су трептале планине у светлости, сијала су од краљевских иницијала брда око Колашина, пламтела планина Острог над манастиром Св. Василија и засјао се сав у светлости, као какав пламени брег из библије и сам Ловћен над Цетињем.

Дању су треперели људи у великој радости.

Три витешка старца у Подгорици били су живи симбол те старе Црне Горе из песме и из легенде, Црне Горе која ла-

гано изумире, никад несломљена у свој својој сиромашној али поносној лепоти.

На дочеку у Подгорици пред сердарима био је бригадир Велиша Лазовић старац од 77 година али крепак и прав као младић, најхрабрији од најхрабријих. Њему је Кнез Никола 1876 даровао златну сабљу за храброст. Пита Краља:

Познајете ли ме, Господару? Заједно смо некада били на Цетињу.

Говори, а дрхте му руке, које се никада у боју нису затресле.

Представљају ту Краљу и старог попа Дмитра Величковића, коме су 92 године. Обневидео је и једва чује. Њега је владика Раде 1850 године запопио. После је био племенски капетан. Не може да стоји од старости већ га синови држе. Неће да се подупире штапом већ старом сабљом. Дошао је, вели, само да поздрави свога Краља Господара, па да умре.

Краљ му прилази, али га он не види. Синови му кажу: „То је Краљ.“

Старац се сав тресе и благосиља:

„Срећа га пратила на путу. Да Бог да добије све што је Душаново било.“

Трећи је стари јунак поп Никола Симовић, коме је 85 година. Под краљем Николом био је народни посланик и гоњен је што је радио за уједињење. Његова сина јединца Јакшу, учитеља и

народног посланика, под окупацијом стрељали су Аустријанци, заједно са капетаном Ђуром Петровићем, зато што су спремали устанак у Црној Гори.

Када су Аустријанци повели Јакшу на стрељање, отац га је пратио до губилишта соколећи га:

Држи се, Јале, соколе, није то тешко!

Пред напереним аустријским пушкама Јакша је бацио везу са очију, узвикујући:

Од моје крви ће вам цела царевина пропасти. Ни Беч ваш неће бити. Удри, проклетниче.

Затим је разгалио груди, „а пуне широке су биле“, вели његов отац, и плотун га је покосио. Отац је све ово гледао али ни сузу није пустио.

А када се Краљ са њиме руковао, задрхтао је стари поп Никола од узбуђења и сузе, које нису пошле кад су му сина стрељали, појавиле се сада у очима. Узвикнуо је поп Никола:

– Све што смо имали, изгубили смо. Али смо велику срећу јутрос дочекали.

И то нису биле само речи јуначког попа Николе, већ читаве Црне Горе од Берана па до Шавника и Улциња.

Најмањи засеоци, и преко програма хтели су да учествују у дочеку и људи ту нису могли да нађу речи да своју радост искажу. Сви су они узбуђено муцали, као они инвалиди у сиромашноме Гарчу, сред камених вртача и тужних шумица нарева, држећи Краља за руку:

„Ти си душа и срце наше, Величанство. Бог Вас је послао сам међу нас, Светитељи наши.“

Њима јунацима импоновао је Краљ јунак из свих ратова, Црногорцима био је мио син кнегиње Зорке и унук Краља Николе. И требало је само да тај њихов Краљ сиђе међу њих, да једе за њиховом трпезом, да смешећи се стисне толике жуљевите руке и да упита за старе ране и бојеве па да и стари поп Никола који није знао дотле за сузу заплаче, да ђенерал Вешовић поведе пред Краљем коло занет од радости, да дојучерашњи одметници из горе грабе узбуђено руку Краљеву да је целивају.

За све који су били далеко, изгледало је непојмљиво све то, и нису разумели како то да шеф федералистичке партије постане секретар одбора за прославу Његоша, да ђенерал Лазар Гојнић иде у стопу за Краљем сав сјајан од радости и среће, и да федералисте, сепаратисте, представници „зелене

партије“ у несавладљивом одушевљењу кличу: „Господару, расположи нашим животом“.

Федерализам, републиканство, све је то неповратно ишчезло из Црне Горе већ на саму Краљеву појаву.

После јуначког каменитог Чева, где је и данас кућа у којој се родила Краљева баба, Краљица Милена, и Његуша, где је кућа владике Рада, у триумфу, у слави, испод славолука и усклика читавих племена, која су их чекала већ годинама, Краљ и Краљица су ушли на Цетиње престоницу црногорских владика и кнежева и оно је дало синтезу одушевљења и радости, које су ови патријархални планинци умели да осете за свога владара.

У првој ноћи на Цетињу док су на свим брдима сијали Краљевски монограми и Ловћен цео трептао у светлости, док су рефлектори снажним светлосним млазевима преливали малу престоницу и десетину хиљада људи кликтало од одушевљења пред дворцем, Краљ, појављујући се на дворском балкону први пут је узео реч и узбуђен захвалио Цетињу и целој Црној Гори на тој њеној великој љубави.

„Од свег срца Краљица и ја захваљујемо драгим Цетињанима на овако топлом дочеку који ће нам остати у неизгладивој успомени.

Рођењем сам везан за ово место, те вам је лако погодити како ми је у души кад сам међу вама.

То ће ме привлачити да се од сада чешће виђамо, и надам се да ћемо наћи начина да допринесемо напретку свих вас.

Црна Гора имала је владаре који су се очински старали о вама, а ви сте им се одуживали верношћу и љубављу. Од како смо Краљица и ја ступили међу вас, Црногорци су нас поздрављали са толиком срдечношћу, да сам ја уверен да нико у овој земљи неће помислити да је старање о вама сада мање, напротив две су се лозе спојиле и изданак ће њихов бити један,

Овога пута довела је Карађорђева праунука још и синовља дужност да се поклати сени песника Горског Венца.

Душе Његоша и Карађорђа биле су се среле, разумеле и припиле у великом народном послу.

Над гробом Његошевим данас је камен из Венчаца на домаку Карађорђевог Тополе, и под њим ће лако лежати владика Раде.

Још једном нека вам је хвала на љубави којом сте нас обасули и коју вам Ми најискреније враћамо.“

*

Најсвечанији дан Краљевскога пута био је 21. септембар, дан апотеозе Његоша. И тај велики дан не само за Цетиње, не само за Црну Гору, већ за читав наш народ оглашен је у рану зору, док се још са цетињског поља дизала јутарња магла, звоњењем звона и пуцњавом топова. У манастиру Св. Петра још у 5 часова јутром отпочело је појање. Пред црквеним дверима на катафалку лежао је мали саркофаг од тешког храстовог дрвета са четири бронзане ручице са стране. На поклопцу је био изрезан крст, а са стране једноглави орао са крстом на грудима – грб дома Петровића-Његоша.

У 7 часова јутра пошто су прошли кроз клицање света и војничке поздраве на улици још свежој од планинског јутарњег зрака, Краљ у парадној униформи пуковника Краљеве Гарде и Краљица у богатој црногорској ношњи са лентом Карађорђевог звезде улазе у манастир, где их дочекују чланови Владе и Народне Скупштине, архијереји и свештенство, генерали и читаво представништво целокупне државне управе, хуманих и културних друштава, војска и изасланства из Црне Горе и читаве земље.

У малој црквици су само Краљица и Краљ, свита, министри и чланови куће Петровића-Његоша, чији је доајен вој-

вода Божо Петровић. Он и његова два брата дивизијар Ђуро и војвода Марко су у богатом црногорском оделу са тешким сребрним токама које се једва виде од многобројних декорација.

Почиње парастос за душу владике Рада-Петра Петровића- Његоша. Чинодејствује сам Патријарх Димитрије наслоњен на патарицу од сребра и злата са тешком круном на глави. Око њега су архијереји из Баната и са Брегалнице, из Босне и са Тимока, сви у орнату, сви под крунама.

Кад су завршене за упокојене молитве за душу великог песника Његоша, Краљ са Патријархом Димитријем, са Митрополитом црногорским Дожићем и епископом бањалучким Василијем износи тешки саркофаг из цркве до уласка у манастир. Војна музика пред манастиром лагано интонира погребни марш Шопенов а чланови Владе и кућа Петровића Његоша носе саркофаг до катафалка пред аркадама где је гробница Карађорђевића.

Краљ и Краљица стају под пурпурно небо на коме златна слова славе Господа.

Испред аркада на степенице пење се охридски епископ г. Николај Велимировић један од најбољих наших црквених говорника. У необичној тишини која настаје епископ Николај клања се лако Краљевскоме Пару и почиње:

„Ваше Величанство, праунуче бесмртнога великога Његоша... Још овај народ није залечио своје ратне ране, а већ

је почео да прославља своје хероје из прошлости, блиске и даље. Прославио је јунаштво кумановско и невесињске јунаке, прославио мучеништво Св. Ђорђа Краговца, прославио хиљадугодишњицу Краља Томислава, прославио светитељство пећских патријарха, а ево већ данас прославља и високи песнички дух бесмртнога Петра II Његоша, прослављача Бога и витештва.

Зар је овоме љуто рањеном народу до прослављања оних који су живели па умрли? Зар се прославама лече ране рањеника, а не хлебом? Тако могу да мисле нерасудни и тако да говоре кратковиди који не виде љуте ране на души народној, него их гледају само на телу. Ако се хлебом лече ране телесне, зар се хлебом лече и ране душевне? Ако телесна храна може да исправи тело погрбљено од глади, зар може она да исправи душу погрбљену од разних порока? Ко има очи да види, може да види, да се овај народ од рата до сада боље залечио и опоравио физички, него морално и духовно. Треба му и духовне хране, да би му се и душа залечила и исправила. Прослављање великих јунака даје ту храну, тај мелем души. Не слаavimo ми мртве него живе. Прави јунаци никада не умиру, ни на земљи ни на небу. Они свлаче са себе худу телесну одећу, да по том као слободни духови живе у силнијој и значнијој атмосфери, него што је наша. Кад сконча човек, тад почиње, вели Св. Писмо (Сирах 18, 6).

Не треба се бојати да један народ не претера у прославању својих светитеља и учитеља, својих витеза и добротвора, сржи своје и најбољег плода историје своје, него се треба више бојати, да народ не затвори капију за леђима својим и заборавив имена и врлине својих великана, не преда се само бризи о дану и комаду. Избрисаће се брзо такав народ са лица земљиног и наследиће га онај народ, који стално има пред очима живу галерију својих великих и светлих духова, те гледајући њих, развија у себи стремљење ка добру, појачава веру у добро и гледајући њих, нема се кога стидети у неваљалству својем и њиме крепити у страдању својем.

Један од таквих и великих светлих духова, боравио је у овој праху, што је пред нама. Под свесним или несвесним изговором, да смо се сабрали данас око овога праха, ми смо се у самој ствари сабрали око бесмртног духа који је био одевен у овај прах. Јер да тај велики дух није надживео свој прах, зар би неко од нас нашао разлога, да са почашћу прилази овој праху и то на 70 година по изласку човека из те своје смртне ризе. Не овај прах него дух владике Петра привукао је данас многе хиљаде душа на ово место. Ми хоћемо да пренесемо овај прах са Цетиња на Ловћен. Није ли свеједно овој праху лежати на Цетињу или на Ловћену? Ја верујем, да је у ово дело умешано само Провиђење. Бог хоће, да нас загреје великим духом бесмртног Владике, када нас је запослио око његовог праха. То је обичан начин Божији, да кроз привидно незнатне догађаје даје људима велику лекцију и да са привидно мршаве њиве пуни људске душе богатом духовном жетвом. Шта су постигли Аустријанци спуштањем праха Владичиног са планине у долину? Ако су намеравали, да на гробу његовом наместе топове, преварили су се, јер топови су немоћни од овог мртвог праха онда, када неправду бране и правду нападају. Или су можда намеравали, да спуштањем праха у низину спусте дух бесмртников са оне висине много више од планине Ловћена на коју заслужно узлети, и да умање поштовање народа српског према њему? У томе су се још црње преварили. Као што Турци бацањем главе Св. Лазара у бунар, нису смањили ни Лазара ни поштовање према Лазару, тако ни наши ратни непријатељи нису то постигли спуштањем Његошевог тела са планине у низину. Рат достиже врхунац неморала, када ни мртве не оставља на миру. Својим неделима Аустријанци

су још повећали наше поштовање према нашем највећем песнику и најумнијем човеку од Косова до данас.“

У необичној тишини дуго говори охридски владика о Његошевој вери у Бога и бесмртност душе, о његовом родољубљу и његовом прослављању витештва као највеће вредности на земљи – па завршава:

„Најстарија држава српска, Црна Гора није ушла у јединство наше државе као изнемоћала старица, него као младић, пун духовне свежине и моралне снаге. Као такову, ми је љубимо и као таковој ми јој се данас клањамо, клањајући се духу Владике Његоша.

Но када нас је бесмртни дух Његошев данас сабрао око своје богате духовне трпезе и нахранио нас својом тројаком крепком храном, својом пламеном вером у Бога и бесмртност душе, својим широким родољубљем и својим витештвом, дужност нам је, мислим, да учинимо оно, што је и сам владика чинио за живота и што би он то радо и сада са нама учинио, дужност нам је, наиме, да се поклонимо и осталим бесмртницима које је одњихала Црна Гора.

Ми се клањамо светом Краљу Јовану Владимиру, и клањамо се Црној Гори што нам је дала тако племенитог и светог краља;

ми се клањамо Немањи и Св. Сави и многобројним светлим и витешким краљевима из Немањине династије и клањамо се Црној Гори што нам је дала ту славну династију;

ми се клањамо светом кнезу Лазару и клањамо се Црној Гори и Приморју, што су нам одњихали таквог часног мучениха за Крст Часни и слободу златну ;

ми се клањамо јуначини Краљевићу Марку, и клањамо се Црној Гори што обрадова нашу историју и нашу песму таквим заточником правде;

ми се клањамо кнезу Балши и кнезу Ивану Црнојевићу, и клањамо се Црној Гори, што обогати нашу историју таквим родољубима и честитим владарима;

ми се клањамо мудрим и неустрашивим владарима црногорским од Данила до Петра другог, и клањамо се Црној Гори што нас украси дијамантним карактерима и таквим узоритим и народним вођама;

ми се клањамо светом Петру првом, победиоцу Наполеона, Св. Арсенију, Св. Стефану и осталим светитељима црногорским и клањамо се Црној Гори, што нам диже такве молитвенике пред престолом Божијим;

ми се клањамо свима безбројним мученицима и благородним жртвама за веру, част и слободу, из чије је крви „изникло цвијеће“ за ово покољење, и клањамо се Црној Гори што их имаде и даде и ником се не пожали;

ми се клањамо мукама и страдањима Црне Горе, ранама синова њених, сузама мука њених, жалостима удовица њених, крви посечених младенаца њених кроз векове и векове;

ми се клањамо гулама и певачима славе и победе што помињаше мртве и храбрише живе, и тако не дадоше да се угаси пламен духа у Црној Гори кроз векове и векове;

ми се клањамо још једаред и духу и праху највећег песника нашег владике Петра другог Његоша, с којим се у песништву може мерити само народ укупко, а никако појединачно, и који је и нама и целом свету јасније но ико открио мајдане духовних и моралних блага Црне Горе, и клањамо се Црној Гори што ужеже такву лучу душама нашим;

ми се клањамо и Теби Краљу и Господару Црне Горе, Наследниче свих појединих династија и престолница и свеколиког овог у истину златног мајдана, што се зове Црна Гора, овог богатства витешког, ове раскоши светитељске, ове силе и

величине моралне и благодаримо Ти што си прихватио жељу и одлуку старешина српско-православне цркве, још од пре пет година, да се ова прослава изведе, и што си подигао цркву на Ловћену ономе који је то заслужио, јер је носио цркву у грудима својим;

клањамо се зато што се и Ти клањаш једноме од највећих великана народних, и тиме дајеш диван пример целом народу, пример који треба поштовати и киме се треба одушевљавати. Но пре свих и свију ми се клањамо Господу Богу творцу и промислитељу. Благодаримо му из дубине душа, прво што је роду нашем дао таког ретког човека, као што је владика Петар други, и друго што је по милости својој остварио баш у наше дане сан владичин, ослобођење свега нашега народа.

Слава и покој Петру Другом Његошу!
Слава и хвала Богу на вјеки вјеков. Амин!“

Са необичном пажњом слушали су владика г. Николаја сви онде присутни између манастира и аркада као и сви даље. Црногорци сељаци из далеких планина који су стајали иза званичних представника, подизали су се на прсте и напрезали да ни једну реч не пропусте, и доцније су цео дан разговарали о говору епископа охридског велећи:

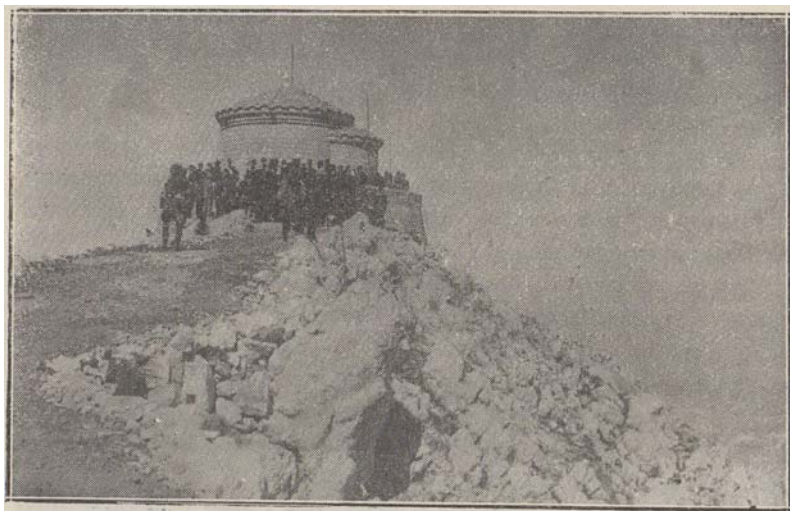
Нико још до данас није овако лијепо о Црној Гори рекао.

Нису били ретки они који су на крају овога говора плакали, а један стари Црногорац из Катунске нахије, чији су синови до скоро били у одметништву јадао се:

Е, што овај човек није раније дошао да нам ово каже, не бисмо у лудо страдали по овим кршевима (одметали се).

Када су после говора сви сакупљени пред манастиром прихватили последње речи владике Николаја Велимировића „слава му и амин“, Министар Војни генерал г. Трифуновић, командант друге армије генерал г. Смиљанић и командант Зетске Области генерал г. Крупежевић са члановима Владе подижу ковчег и полагају га на лафет топовски који је ту запрегнут чекао. Музика опет почиње погребни марш и спровод се креће на Ловћен.

Крст, војне музике, одред војске, венци, школе и Богословија, певачка друштва и свештенство, рипиде и чираци све је то ишло испред запреге од б коња, на којима су седели војници под челичним шлемовима, а који су вукли лафет са ковчегом владике, владара и песника Његоша.

До жутих, препланулих Иванових Корита, под самим висовима Ловћена дошло се аутомобилима. Одатле су полазиле уске планинске стазе у самом камену. Краљ и Краљица, министри и свита појахали су на коње и пошли ка капели која је на врлетноме Језерскоме врху. Дан је био ведар и топао, без облака, без планинских ветрова.

Под самим висом где почињу густе алуге, церови, грабови и букве, Краљица која је седела у нарочитој столици, причвршћеној за седло једног малог брдског коња, изјавила је жељу, да јаше на обичном седлу. Један гардист уступио је свога коња и са пуно вештине у јахању, Краљица је наставила свој пут. На излазу из ове густе алуге, цела поворка тренутно је застала. Широки видик указао се пред очима. Далеко доле у ували лежало је Цетиње са својим белим кућама и још белим улицама. Иза њега се пружало Скадарско Језеро у планинске венце црногорских брда док се високо над њима уздиже Тарабош са своја три врха обивијена прамом густе магле. Кучки висови, високи Ком и гола Бјелопавлићка брда јасно су се оцртавала у даљини. А тамо далеко преко Војника, у мору белих облака, назире се као црна мрља највећи врх шумовитог Дурмитора. Лево се превија Пирлитор са кулом војводе Момчила, десно Сомина планина нестајала је у венцу херцеговачких гора. Панорама је била величанствена. Цела Црна Гора и један део Албаније видели су се унаоколо.

Краљ који је дуго посматрао сиве и плаве видике, обратио се Краљици:

Изванредан поглед!

Доиста, никада нисам ништа лепше видела, одговорила је Краљица са узбуђењем.

Ишло се ивицом самога гребена, док су и лево и десно под ногама остојале бездани. Одједном указала се на небу округла капела са високим громобраном. Није се могло ићи даље ни коњима већ пешке степеницама урезаним у стени.

Од тврдог ловћенског камена, округла као купола, капела на врху Језерског Врха изгледа и као маузолеј и као тврђава и несумњиво, да је то највиша гробница на свету. Усамљена, она је на догледу свих брда, албанских, црногорских и херцеговачких. Са ње се виде Кобаоник и Ужичке планине. Сасвим блиско се плави Скадарско Језеро и црно море у Боки Которској. Краљ је са извесним узбуђењем походио ову своју задужбину на врх Ловћена и одмах је пошао са Краљицом, да је разгледа. На самом уласку у мрамору је Св. Ђорђе који убија аждају, а испод тога натпис изрезан такође у мрамору:

„У име Оца и Сина и Светог Духа, Амин!

Ми, Александар први, Краљ Срба, Хрвата и Словенаца, праунук Карађорђа Петровића, вође и почетника ослобођења Срба, унук Кнеза Александра Карађорђевића а син Краља

Петра I. Великог Ослободиоца и Уједињениоца нашег народа и Кнегиње Зорке Петровић-Његош, обнављамо овај свети храм који је на Ловћену близу Цетиња подигао и за вечну кућу изабрао славни наш песник Петар други Петровић Његош, владика и господар Црне Горе, велики родољуб, песник слободне Цоне Горе, поклоник хероју тополском Карађорђу бесмртном, апостол и весник нашег народа, а који би 1916. разорен у рату за ослобођење и уједињење. Нека је мир пепелу Петра Петровића Његоша и нека је слава његовом великом имену! Његов свети благослов нека се излева на наш Дом и на наш народ кроз све вјеки вјеков. Амин!

На Ловћену, 8-21. септембра 1925. г.“

Врата на капели су од бронзе као на византијским црквама. Крст их пресеца и око њега су два П. и два орла.

У апсиди капеле је фреска Христа који благосиља, а испод ње на мрамору икона Св. Јована Владимира Краља Српског, Св. Василија Острошког, Св. Петра Цетињског и Св. Стевана Пиперског. Лево од апсиде браћа Његоши узидали су камен са сликом владике Рада, а десно је његов саркофаг од венчачког мрамора. На саркофагу између двоглавог орла Дома Петра Петровића Његоша је урезано име: Петар други Петровић Његош. Више, иза саркофага, у мозаику је лик Његошев. Око целе капеле као фриза иду Његошеви стихови:

„Благо томе ко до вијек живи
Имао се рашта и родити.
Вјечна зубља вјечне помрчине
Нит догори нити свјетлост губи“.

У средини капеле виси огроман полијелеј од бронзе са монограмом Краљевим.

Пуцњава топова са Иванових корита објављивала је да се мошти Његошеве носе уз врлетне падине Ловћенске. Било је тачно подне кад се на врх степеница на крају гребена пред капелом указало свештенство са битољским епископом г. Јосифом, који је са целим орнатом пратио тешки ковчег од Иванових Корита до Капеле. Тешки ковчег носили су на рукама братственици Његошеви. Чим је ковчег унет у капелу, у коју су ушли за њим Краљ и Краљица и чланови Владе, Митрополит црногорско-приморски г. Гаврило Дожић са епископом битољским г. Јосифом, чехословачким г. Гораздом, и тимочким г. Емилијаном, отпочели су кратки упокојни помен. Помен је био завршен и Краљ и Митрополит спустили су мошти

у саркофаг. У томе тренутку топови са Иванових Корита отпочели су паљбу плотунима, У саркофаг је спуштен и комадић свилене Његошеве одежде, коју су војници нашли, откопавајући стару од Аустријанаца порушену капелу. Пошто су мошти спуштене, настала је за тренутак тишина. Архијереји су се спремали да спусте поклопац на саркофаг. У томе тренутку Краљ прилази саркофагу, откида са својих груди албанску споменицу и овај знак највећег мучеништва и највеће славе нашег народа спушта у саркофаг крај Његошевих моштију. Овај узбудљиви и дивни Краљев гест био је потпуно неочекиван.

По том је спуштен тешки поклопац и митрополит г. Дожић са маршалом Двора ђенералом г. Јешом Дамњановићем запечаћује саркофаг печатом Краљевине и Митрополије. Краљ полаже на саркофаг велику палмову грану од сребра и опет неочекивано одкачује своју сабљу са тешким балчаком од злата, у коме сја изнад Краљевог монограма Краљева Круна, Краљ полаже своју сабљу на саркофаг и оставља је да ту, над моштима његовог претка, преноћи. Када је Митрополит закључао саркофаг, пружио је кључ Краљу, а Краљ је кључ вратио Митрополиту са речима:

„Вама га предајем!“

Пошто су изасланства из свих наших покрајина положила венце, пред капелом где Краљ и Краљица стоје лицем

окренутим Далмацији и херцеговачким брдима, Министар Ве-
ра Г. Миша Трифуновић отпочиње свој говор:

Пре пуних 70 година, у исти овакав, јесењи дан, на овом освећеном месту, сахранили су Црногорци свога песника, владика и Господара. На овом истом месту стајали су тада побожно и тужно, Књаз Данило и Књагиња Даринка и испуњавали жељу владике Рада, да вечни сан борави на овом врху и смрћу својом остане веран оној мисли, која је била обухватила сав његов велики ум и његово племенито срце мисли, која је са ових врхова црногорских прелазила, од прве његове владавине, уске границе ондашњих племена црногорских и ишла Београду и Шумадији, Босни, Војводини, Скадру, Косову, Далмацији, и четрдесет осме Хрватској Бана Јелачића. И ево, правда божија је донела, да данас мисао великог Његоша није само једна тужна жеља и један сан, него ведичанствена стварност. И данас, ево, на овом истом месту стоји владалачка породица, стоји побожно владар, потомак великих државних неимара Карађорђа и Његоша, чијом жељом и бригом поново испуњавамо завет владике Рада, да почива на Ловћену, у овом храму, који је био себи за живота саградио, али из кога га је непријатељ уклонио и храм порушио, желећи ваљда уклонити ону велику мисао целог нашег народа, а коју је владика Раде још тридесетих година прошлога века манифестовао онако јасно.

Постоје у свету, у колико се зна, још два овако појетична гроба. Један је Шатобријанов на северној обали Француске, и кад плима дође море га покрије, да се при осеци поново види. Други је гроб Роберта Луја Стевенсона, великог романтијера енглеског, на острву Кароа у Тихом Океану, у природи лепој, тропској и егзотичној. Као крв црвене стабљике тропскога цвећа покривају овај гроб и можда само лађе авантуриста посете га кад кад. И док ови појетични гробови изазивају нежну узбудљивост, гроб Његошев, на овом врху, међу муњама и громовима, изазива друкчију узбурканост срца, бурнију, онако бурну као и дани у којима је Његош живео и делао, бурну као и сама мисао Његошева.“

Пошто је завршио свој говор у коме је нарочито истакао широке полете Његошеве политичке мисли и пошто се над Ловћеном разлегло:

„Слава му!“ за успомену великога песника, митрополит г. Дожић излази пред Краља и дубоко се клања Њему и

Краљици. Он моли Краља за дозволу да му у име православне цркве и целог народа заблагодари за дивну задужбину, коју је подигао своје неумрломе претку Петру Петровићу другом Његошу, и за сву велику љубав и старање, које је Краљ учинио за црногорски народ, а нарочито приликом ове посете Црној Гори.

„Величанство! – завршио је Митрополит г. Дожић – дозволите ми да Вам у име црногорског народа у знак његове захвалности пољубим јуначку десницу“.

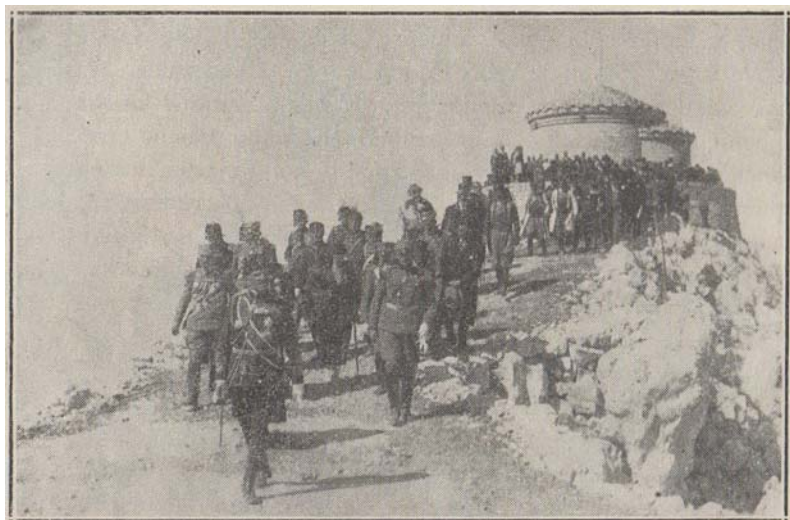
Краљ му пружи руку, и докле је митрополит љубио руку, Краљ целива митрополита у образ. Онда митрополит љуби Краљицу у руку. Краљ тихо говори митрополиту:

„Високопреосвећени, предајем вам у аманет моју задужбину и кости славнога песника, да их и даље чувате“.

Митрополит поново љуби Краља у руку.

За све време свечаности кружило је над Ловћеном пет хидроплана, чији се лет сретао са летом огромних орлова.

Трећи дан великих свечаности на Цетињу, 22 септембра, отпочет је великим ревијем трупа извршеним пред Дворцем.. Пошто је 4000 људи продефиловало испред Краља у дворскоме ђардину између старих јела и борова, био је свечан пријем депутација из целе Црне Горе и Боке.

У томе дворскоме ђардину у коме нема версајских фонтана са делфинима, ни језера, ни стаклених киоска, већ само стоје

црни четинари и свеже зелене пелузе, и коме су на уласку једини украс две старе бронзане кумбаре и неколико камених капитела, био је приређен у подне ручак за хиљаду зелинара. Неколико дугих столова било је постављено испод тешких грана јелових.

За ручком Краљ одједном устаје.

– Пст, Краљ хоће да говори, почело се шапутати и у целом Ђардину завладала је тишина.

Краљ је почео:

„Још по великом делу уједињења жеља ми је била да пођем у Црну Гору, али ми прилике нису допуштале, ни тада ни доцније. А увек ми је тешко падало одлагати тај пут. Најзад нас је данашња знаменита свечаност нашла заједно.

Са дубоким пијететом похитали смо Краљица и Ја да принесемо свој део поштовања Владици Раду који се данас блажен враћа у свој гроб. И мртав је био страشان непријатељу, страشان привлачном снагом песника родољуба. Његошева реч, усађена у душу свих наших милиона, одњиховала је нараштаје, као реч народне песме. Само песник је имао своју одмазду; скинут са своје висине, у црно доба оскврњеном руком, уздигнут је на божјем сунцу сплетом братских мишица у облаке на врх Ловћена, одаклен му око не може догледати широм слободну земљу уједињеног васцелог његовог народа.

Нека је Владици Раду вечан помен на овом и на оном свету!

„Црногорци, браћо моја! Још сам дошао да се видим и поразговарам са вама. Међу вама сам угледао света, па сам жељан да из ваших уста чујем, како је у овим брдима. Оно зашто сте војевали, од како је ваших старих и вас, извојевали сте. Данас у своме стењу нисте опкољени, без одушке, крвником. Напротив, свуда око вас је брат, не да немоћан пожали, већ да моћан отклони невољу, за заједнички бољитак. Широка нова кућа којој је и ваше вековно херојство освештано и у последњим ратовима.

Чврсти темељ, нуди пуно могућности. Она отвара стране видике и поља за још какве мегдане којима је ваше чојство одрасло, Нит' ће те могућности остати неискоришћене, нити ће Црна Гора сиротовати у промени која настаје, када се наша средства изједначују са средствима просвећених одмаклих земаља.

Питања, пред којима се пре заостало, решавају се друкчије, брже и трајније. Струје ће заструјати око вас и вас понети собом и испунити празнине.

Свак ће унети свој део у целину, јер та целина, то је оно што као ново улази у ваш живот. Ваш удео у тој заједници диван је и дивно ће пристати.

У уједињење ви уносите љубав према њему, као родитељ према детету, жежено злато прекаљене ваше вере, којом се блистају ови голи кршеви, срце Обилића у сиња мученика, Оно далеко покољење, о коме је сновиао Његош стигло је, Црногорци, а ви сте му, дика наша, спремили цвеће из своје крви. То је храна коју даје Црна Гора, а равна је нама до мајчина млијека.

Дижем чашу за вашу срећу, браћо, живели!“

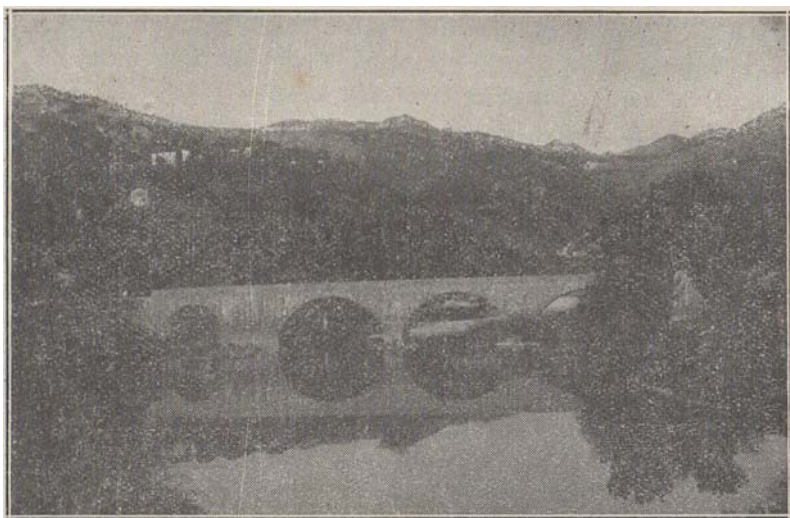
Дуго се после говора клицање Краљу и Краљици није стишало,

Један пензионисани капетан из Шавника за дворским ручком слушајући Краља и режући сваку његову реч у памћење, вели одушевљено: Сада нам је свануло и птице су на грамама пропевале од радости, а камо ли не људи.

И та радост је општа. Људи када Краљ оде из једног места не могу још по 24 часа да се смире. Непрестано играју, певају, гуде уз гусле и веселе се. Радују се старци чак и они најупорнији до скоро у своме федерализму, радују се и они који су недавно били у Гајети или у планинама. Радују се и омладинци који су још и раније под старим режимом били за уједињење. Они показују на камену пирамиду пред дворцем која је уједно и споменик и гробница у којој је сахрањено 29 омладинаца изгинулих на Бадњи Дан 1918 г. и кажу: „Не треба Краљ друге ни страже до оних што ту леже, ни достојније, јер се и они радују што идеја уједињења, за коју су пали, данас триумфује.“

Доиста тај споменик и није имао изглед гробнице, није имао ничег тужног, суморног већ ноћу је трептао весело у разнобојној светлости, а дању је сав у заставама и зеленилу као у триумфу, јер је дело које су они почели, завршено потпуно.

Једно опште веровање је у Црној Гори и оно је у речима: Од Краљевог доласка једна нова, сјајна велика епоха за Црну Гору је почела,

*

У јутру 23. септембра Краљевски пар се опростио са Цетињем, и кренуо за Јадран. И као што је посета Краљева Црној Гори имала необично значаја за јединство и монархију, тако је посета нашем приморју значила један нови правац наше државне политике. Први димови наших убојних бродова на мору, први поздравни пуцњи из маринских топова и лет хидроавиона над барским заливом, говорили су о једној нашој новој непознатој снази, која се тек слуги, а која треба да се развија, о једноме новоме пољу на коме тек треба да се ради. Није се ни Краљ отео узбуђењу угледавши прве зачетке наше оружане снаге на мору, и љубав и интересовање које је Краљ показао према нашој младој морнарици још од овог дана првог сусрета са њоме у Бару, само се још више испољило на даљем путу по приморју, а нарочито бављењем у Тивту и у Боки, средишту наше поморске одбране. Требало је да Краљ сиђе на црногорске и далматинске обале покривене маслином, и да уђе у Боку суморну као норвешки фјордови, али где се у додиру планине и мора весело беле арсенали и маринске касарне, где се са плаветнилом воде стапају сиве силуете наших торпиљера и миносаца, па да се једним снажним потезом узме једна нова оријентација у државној политици, дотле искључиво континенталној.

Силаском Краљевим на Јадран почиње маритимна политика наше државе, обећање, да ми нећемо више значити једну снагу на суву, већ у најскоријој будућности и оружану силу на мору савршено довољну да заштити и одбрани своје обале.

*

На путу од Цетиња за Бар први застанак Краљевског Пара био је на Црнојевића Ријеци, старој варошици у којој је још у дане открића Америке 1493 године била отворена прва српска штампарија а од које данас стоје само рушевине. На реци истога имена која из Ободске пећине извире, прозрачна и плава, да се испод вароши разлије, маларична и пуна блата, по којој пливају локвањ и гнезда комараца, са високим каменим овалним мостовима, поцрнелим од векова, са кућама од тесаног камена уоквиреним у влажном зеленилу, Црнојевића Ријека је очувала у себи нешто тихо и тужно. Испод ње су на реци врбени мостови, уз које пристају лађице, беле и светле. Веслачи гоне реком тешке црне чунове, али се ипак ту осећа неко мртвило.

То је град који припада прошлости. И људи који су ту дочекали Краља, све су то били људи из прошлости, стари сердари, али који су данас умели да се искрено одушеве једном новом великом радошћу. (...)

(Almanah Jadranska straža za 1926, godinu, Jadranska straža, Glavni odbor, Beograd, 1926)

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Ранко ЈОВОВИЋ: поезија

Илија ЛАКУШИЋ: поезија

Милан МИЦИЋ: поезија

Григорије БОЖОВИЋ:
Необичан мученик

Борис ЈОВАНОВИЋ:
Сџарац без мора

Миомир ЂУРИШИЋ:
Последње њушовање Балше III

Јован Цвијић (1865-1927)

Јелена Лазаревић (1876-1942)

Краљ Александар у разговору с надбискујом у Кошору 1925. године

Ранко ЈОВОВИЋ

СТРИЦУ ЈОВАНУ

Мог Оца
Брат од стрица
Био је херој и убица.

Био је Војвода
и Комита
Био је крвава елита.

Мене је некако подносио
Волио и мрзио.

Ја и мој брат од Стрица
Били смо му на сахрани –
Сахранили су га
Четници и партизани.

ПОСВЕТА

Не само вино
И ракију су пили
Наши хероји
Кад су хероји били

Сви они
Наши очеви -
Сва та херојска дружина
Били су ОПАСНА МАЊИНА.

Синови земље и Неба
 У Име Оца и Сина
 Хранили су се слободом
 Пили су црна вина.

СТРАХОВАЊЕ

Коса ми је мрачна
 Пуна невјерних пољубаца
 А ја сиња обала,
 А ја сиво стење - васкрсење
 Поново мислим на Хану Арент.

А ја међу вама голорук шетам
 Кроз твоје странице - странпутице,
 А ја као да те волим
 Као да клечим у твојим сјећањима -
 Страшан нас талас дијели
 Госпођице
 Неукротива мудра, мудрица овог свијета.

Сједим у углу бараке
 Чекам да васкрснем
 Да те пробудим
 Да ме заволиш -
 Ти си велики, неукротиви свједок
 Ти морска, оперска, ти принцезо
 Ти јужно воће једеш и пијеш моју крв –
 И крв ми је мрачна –
 Не буди ме, Хана Арент
 Пробудит ме нећеш

Нијесам ја миљеник богова

СРБИ СУ ИЗМИСЛИЛИ
СВЕ ШТО СЕ НЕ ДА ИЗМИСЛИТИ

Срби су све измислили
Све што пјешачи
Све што лети
И богаради –
Срби су измислили
Ватру и воду
И сунце и поноћ –
Срби су измислили Србе
И молитву и злочин
И Слободу и Ропство,
Срби су саставили
Горски вијенаи, -
Срби су родили Његоша
Да се зоре
Да се тјеше
Да су луди
И да су
Народ међу народима –
Срби су измислили
Небо и небеске прилике.

Истину говорећи
Ако истине има на овом свијету –
Срби су поред свега што свијетли
У овом попишаном свијету...
Срби су измислили и лаж,
Дакле, има пљеве и међу нама
Одабраним међу одабраним...

ЗА МАЛИ ВАСКРС

Искрсло ми однекуд из земље –
 ДОБАР НЕЧОВЈЕК, или
 Добар је он нечовјек.

Родило је однекуд с неба
 Или из земље –
 ЉУБАВ ЈЕ ГЕНИЈЕ.

Је ли, паметниче
 Је ли земља паметнија од неба,
 Или су барабари
 За нас тзв. људине...

Или -
 СТРАШНО ЈЕ БИТИ ЧОВЈЕК,
 Тек како је страшно бити ПАСТИР.

Пастир не чува људе
 Него сунце у људима
 Кад га има...

Страшније је бити
 Још страшније је не бити.
 Постоји ли тај Изум
 Госпде.
 То је више од Изума –
 Мали Васкрс.

БРОЈАНИЦА 1.

Ова је Књига оригинал о Човјеку
Његовом Чуду.

Ова Књига неће заспати,
Тренути до краја свијета –
Ово је велики, тихи океан
Поезије и антипоезије,
У овој се Књизи гнијезде змије
У овој се Лепотици рађају муње.

Овај оригинал ће ме надживјети.

Ово је, ово је, ово је храна за Човјека и
Нечовјека –

Ово је онај баук,
Али баук
За ништавило које влада свијетом –
Овакви бауци владају свијетом -
Али ово није баук
Ово је баук против баука
Ово је истина истинска о човјековој
Природи-
Човјек или Ништа.

Човјек и Ништа –
Токови ове славне Књиге
се гуше.

НЕ ПЕРЧИНАЈТЕ СЕ

Поперчињао се са цијелим свијетом
 Па се окренуо Богу -
 Можебит да може,
 Да ће се утјешити у стеновитој
 Вјери и шапату и молитви -
 Или ће се разочаран у себе
 Повратити
 Да се перчина и са Богом.

Знам такве мрцине
 Знам такве грабљивце
 Знам таква зановетала –
 Бог с њима,
 Дако се како ове некрштене душе
 Смире - дако.

Не перчинајте се
 Јадни не били.

КРШТЕНО СУНЦЕ

Ја сам прије рођења био
 Фашиста
 Стаљиниста
 Анархиста,
 Ја сам пре рођења био
 Монархиста
 Био сунце међу народима
 Међу палмама и тигровима,

Ја сам прије рођења био
 Лабудова пјесма –
 И моје рођење је
 Лабудова пјесма –
 Моја Поезија је лабудова пјесма
 Као што је Његош или Ниче
 Лабудова пјесма.

Свака моја мисао је лабудова пјесма,
 Ја сам прије рођења испјевао
 Најбоље сонете о сунцу и Христу
 Ја сам са Христом прошетао пустињом
 ја сам са Божјим Јединцем
 Освојио и пустиње и градове и
 Литице и варваре –
 Ја сам рођен као
 Крштено Сунце.

ЗАПИСАНО ДА НЕ УМРЕМ

Уживају
 Да ми крв пију -
 Моја крв је отровница
 Моја крв је
 Моја душа -
 Ми смо обољели
 Од тешких рана -
 Ми смо обољели
 Ја и моја душа -
 Уби нас неслога
 Куку нама а и вама
 И тако даље, и тако даље -

Али тако је -
 Мени је касно да живим
 Животарење ме отровало
 Мени је вид ослабио
 Ћорим у Ловћен
 Не видим Крст Свете Ане
 Ћорим у руске степе...

Волим Русију
 И мртву и
 Живу -
 Била је жива и мртва –
 Волим и Живу и мртву Русију.

*Митрополит црногорско-приморски др Гаврило Дожич
 поздравља долазак краља Александра и краљице Марије
 пред улазак у Цетињски манастир 1925. године*

Илија ЛАКУШИЋ

УГОВОР

Имао сам ђеда проналазача косишта и
 коца, црепуље и стапа, пепела и сача,
 дрвеног водијера, косијера и
 ноћне лампе на гас.
 Два пута се борио на Скадру;
 нијесам питао
 - зашто.

А био је ученик дивљих вода,
 остао завијан
 негдје на небеској пртини.

Кућа бијаше на промаји, киши,
 снијегу, леду... па смо се гријали на
 старим причама које су и данас топле.
 Неке су преношене с кољена на
 кољено тако да се првог кољена
 више нико не сјећа.

Имали смо и једну књигу коју би,
 кад није било косидбе или каквог
 орања, отац доносио на оно
 топло огњиште. Мене би попео
 на једно, књигу на друго кољено
 и читао... читао... читао... читао...

Тако сам се учио да не спавам.

Једне ноћи питао сам:
 Која је то књига, која је, која је?
 – Ово је Уговор, сине мој... тако
 ми рече. Не знајући шта је то
 Уговор, узех књигу, а на корицама
 писаше: *Горски вијенац*. Погледах
 га право у очи, познадох шта каже
 и – потписах.

ДВА ЈЕЛЕЈА

Откако сачинио сам Биљарду,
 молитвеницу ову спрам Манастира,
 дупло зажижем плам: Из два јелеја
 узимам божанско помазаније.
 У исту здјелу доливам, у истом
 оном олтару Светога Стрица
 сричем и ријечи обнављам.

Но у овој собици у Биљарди гдје сам
 опколио папире и перницу стијеснио
 при зиду, нови сам јелеј освештао
 и напунио мастилом.
 Сада сам у великој борби, престижем
 себе између Биљарде и Манастира
 е да бих Свето миро сотворио
 и оба јелеја опслужио.

Овај јелеј са уљем вјечна је адреса моје
 наде и вјере, божја га рука придржава,
 судбину поднебесја и наднебесја дари и
 благодари. Нека је хвала Њему
 што глас блаженства чује.

Но овај јелеј без олтара и уља
 свето је мастило које силим и
 присиљавам на ријечи.
 Даће Бог да и мој глас затрепери
 под небесима и да се пјесна
 воздигне и одазове.

И БОГ ТУ БИЈАШЕ ДОСТА КРИВ
 (Уз пјесму *Ноћ скуљља вијека*)

Јес' ме мучио тај фој карте,
 годинама ме жуљао испод шпага;
 шта да ти причам, Симоне,
 морало се то написати.

Био сам Владика и
 искрено се молио Богу.
 Опирао сам се самом себи,
 мучио, молио: Нека ти то,
 говорио сам себи,
 Бог све види и све зна.
 Но често сам и помишљао:
 Он ме дао оваквог па
 нека ме оваквога и трпи.

Одлагао сам –
 данас нећу, сјутра нећу,
 али дан по дан,
 то се некако написа само.

И Бог ту имаше доста кривице,
 створио онолику љепоту
 па учинио да све прекипи на мене.

А ти, Симоне, знаш:
 човјек стрекне кад га жишка
 стрефи у руку, а како неће
 кад му толика ватра
 суне на душу...
 на душу и на...

А Симо вољаше Рада ка' Петра
 па слуша ли слуша и пуни се милине.

Кад осјети да Владика
 малаксава у ријечима,
 поћута мало,
 поисправи се
 и рече:
 Господару,
 бачи сву ту љагу на мене,
 дабогда се ја стидио такве приче.

ПРСТИ

Када шеташе Обилића пољаном,
 понад младих борова
 виђаше му се камилавка.
 Но гдјекад хоћаше стати
 и траву штапом разгртати,
 небарем се дао чудити:
 откуд то да мрав се њему клања!

Волио је Раде
 у пчелу да се загледа,
 да чује како зуји та пјесна.
 И док свијећу палим
 (присјећаше се он)
 то ријеч своју зажижем
 и молитвом је храбрим.

Да не вјерује жив човјек:
 Понекад претјериваше,
 као све што му се зби, што
 претјерано бјеше и на душу
 његову паде... и мучитељ и мука
 и посна земља и зликовац и зло,
 све бјеше претјерано,
 толико претјерано...
 да човјек не повјерује!

Но, кад играше билијар
 'оћаше помиловати ону лоптицу,
 па кад погледа једну, свака узима заклон
 као да није на чоји но на
 Царевом лазу или Жестоком прлу.

Јес' био горостас и
 није било столице која
 под њиме није зашкрипала.
 Но кад држаше перницу или жезло,
 или било шта чиме се пјесна пише,
 рекох ли,
 прсти му бијаху
 танки,
 танки,
 танки...
 немаше ријечи коју њима
 није могао да досегне.

ТИ МОРАШ ПОБИЈЕДИТИ

Бијаше сунце упекло на Крусима.
 Све гори као да се велико згариште
 спрема. Онамо поред дивљега нара
 Свети Петар види - стоји макања:
 десет-дванаест година, не више.
 Стисло дијете шаке,
 крв капље испод ноката.

„Шта ћеш ти овдје, трчи кући,“
 каже му Свети. „За који час биће
 жестока борба, биће велики ископ,
 однијеће те враг!
 Бјежи кући!“

„Нећу никуд да бјежим, ја
 морам да се бијем!“ каже дијете.
 „Убили су ми оца, мајку и сестру.
 Запалили су ми кућу, гдје да се
 вратим, Оче? Ја хоћу да се бијем!“
 „Ти немаш оружја, сине мој,
 бјежи одавде!“
 „Имам зубе, оче, клаћу се
 голим зубима.“

Кад Владика виђе – нема се куд,
 рече: „Држи се моје мантије и
 удри до задњег зуба!
 Нека си благословен,
 сине мој,
 ти мораш побиједити.“

ПЕТРОГРАД

(Њеиош у Пеџроірагу)

Кад сам оно први пут био у Петрограду...
 не знам... не умијем ти рећи како је било.
 Бијах се тек замомчио па гледам, гледам,
 дивим се: Онамо Зимски двораци,
 онамо Љетњи двораци, онамо
 Библиотека... руске бајке...

А пола године - дан, пола године - ноћ;
 кад сам се вратио
 било ми непријатно да причам.
 Не би ми, вала, нико порекао но не волим
 да се перјаници ргају лактовима.

Ај' нека та чуда,
 нека Нева и Невски проспекти,
 но видјех Бога, знам не може бити,
 али видјех Га својим очима. А бијаше
 дијете, још се отимаше од мајке:
 Пустите ме да растем,
 хоћу да будем велики,
 Хоћу!
 виче дијете.

Полако Фјодоре Михајловичу,
 смири се, сине Фјодоре,
 једва чујно говораше му мајка.
 Тихо... тихо...
 онако како само мајке говоре.

Ја опет загледах оно дијете и
привиђе ми се Бог. Знам да није, а јесте.

Поћутах мало па кад ми се отвори грло
рекох:

Ово дијете, када порасте,
биће веће од Петрограда.

и море
престане да се јоца,

НИЈЕСАМ ДОШЛА ДА ПЛАЧЕМ

*(Ивана Томова Петровић
над Њеишевим одром)*

Јутрос сам на црном гласу доитала,
но ево нијесам стрекнула,
нијесам заплакала. Чим сам дошла,
лако сам пред овом лијепом главом
стала. Кад сам га подојила,
ја сам се зувјек исправила;
знала сам да никад више
нећу заплакати.

Браћо Црногорци, вазда мили витезови,
ви нијесте јакнули од тежих рана,
нијесте крвника никад сузом обрадовали.

Немојте ни данас, уцвиљени над одром.

Но, ка' вазда, будите му од помоћи –
додајте му руку да се на анђелова крила
попне и на рајска врата закуца.

Ако Бог да.

Некако ми се причињавало да ја,
 Јагњетова чобаница (моје тијело и
 намучена душа) нијесам могла оволико
 љепоте изњедрити. Све више вјерујем
 да га у оно прохладно новембарско јутро
 Бог потурио пред моја врата.
 Заклела би' се да тада рече:
 „Нек умре млад да имам шта
 срести на небесима.“

Зато, браћо моја, нијесам дошла да плачем
 но да се пред вама и пред Богом позорим.
 Ја сам срећна мајка кад сам га оваквог
 знала подојити, одњихати и
 до Цетиња допратити.

Откако сам из Пророковића приспјела
 у Тајновице, пекла сам љебове за
 Црну Гору. Но хљеб који се усквасио
 у теби, сине, и који си испекао
 у *Горскоме вијенцу*, прехранио је
 Црну Гору на вјеки вјеков.

А сад идем у Манастир
 да свијећу запалим,
 да душу тамјанову уда'нем,
 да Ловћен подојим
 и да те у Божје руке вратим,
 лијепи сине мој!

ОРЈЕН

Склон сам да вјерујем:
 Сјутра ће милион година
 откако овдје,
 као
 брат уз брата,
 раме уз раме,
 пребивам са Ловћеном.

Кад оно бијасмо млади,
 камен нам бјеше топао као
 козји сир, а грмље и травље
 још не знаваше за патњу.

Ноге смо брчкали у мору,
 а очи у небесима.

Баш тада Бог
 довршаваше Језерски врх:
 Овдје ће једном бити гроб,
 да не понављам,
 овдје ће бити колијевка.
 Одмах послје смрти
 родиће се владика Раде
 и његов глас одјекнуће
 на другом крају планете.

Е да сам ја Ловћен,
 па да се земља бар једном
 окрене под мојим ногама!

СРЦЕ ОРЛА

Тог лета, каже бајка,
 Свети Петар бијаше сишао
 до Каруча. Ништа као вода
 не очисти душу па се и ваздух
 обрадује међу брдима. И рибе
 свакојаке бијаше у Језеру и
 на тањиру. Но тога лета,
 што никад, поједе срце орла.
 Донио га Вук Мандушић
 из лова по небесима.

А мука притисла, нико да
 добру вијест донесе: Амет
 напао Спуж, Арслан пршти чељад
 по Подгорици, Мемет почео
 да се намаља на Барутану.

А оно орлово срце
 кљуца ли кљуца у
 Светом Петру.

Тешка је година, тежак је
 сваки дан кад непријатељ осили.

А оно орлово срце
 кљуца ли кљуца у
 Светом Петру.

Колико сјутра, говораше,
 ја ћу да уждим жуту свијећу и да
 отворим пут за Мартиниће. Немаше

вјетра који могаше да угаси свијећу
освјештану у Цетињскоме манастиру.

Од брда до брда чу се звоно и
зањиха се кандило.

Ђаво стрекне од душе тамјанове,
говорио је Светац.

На знак Крста и мача устаде
Црна Гора и притрчаше Брда
па - право на Мартиниће,
право на Крусе.

Лила се крв на камен и
срце орла куцало је у Свецу.

ИСИДОРА

Какав је био...
какав је могао бити
тај Раде Петровић, питаше се Исидора.
Кад обуче
одежду од Луче,
мора бити да је пола
Црне Горе освјетљавао!

Није се смјела очешљати, ни
косе расплести крај огњишта.
Ако наиђе Вук Мандушић,
(тако јој се причињавало) сваку влас
ће јој у снове уплитати. Ако наиђе,
но дако неће,
круїле їруди ће свакоме огласити.

Оне године кад је била у Боки,
 купала се у кућној хаљини, све
 у страху да однекуд не бане Раде
 и да је, Боже ме прости,
 не види голу.

Само ја, који сам истражио сваки
 трач, знам да је крила године е
 жена не смије бити
 старија од мушкарца.

На самртној постељи тражила је
 Тестамент. Надала се да јој
 је Капелу завјештао.

ШТА ОН 'ОЋЕ

Бијаше запекло све, ту више
 не бјеше класа за појес' ...
 а он засио да пише *Горски вијенац*,
Лучу, шта ли. Богами не знам
 шта је хтио тиме да каже.

Насложио онолику причу:
 било ово, било оно,
 биће ово, биће оно,
 а стисло са сваке стране,
 доста је да човјек врисне
 па да ти све буде јасно.
 А он сложио онолику причу,
 богами не знам
 шта је хтио да каже.

Па оно кад дође на небеско ждријело,
запео: Копајте ме горе на
Језерскоме врху, одатле се види
цијела Црна Гора, како да не!
А кад дође да се носи ковчег,
он, као, неће моћи.

Иде по земљи, а гледа у небеса,
зна ли ко – шта он 'оће!?

ТАКО СЕ ОДАВДЕ ВИДИ

Кад ме оно поћераше плућа
да се за сламке фатам, навалише
ови моји: Да поћеш до Мата Глушца,
он зна сваку траву, зна шта је било
и шта ће бити.

Ја ћутим но себи велим: ако не пробам
нећу ни знати. Тако ти ја оседлам
Гаврана па копита цио дан звече ли
звече кроз онај камењар.

Нијесам цукао на врата е бјеху отворена
и подупрта некаквом спицом. Мато их је,
рекоше, љети скидао и држао на
тавану да не шкрипе по цио дан.

А љепота бјеше са њим попричат'.
Онако уморан и поломљен, брзо се
опоравих и врати ми се она снага коју
сам некад имао. Таман да заборавим
што сам дошао кад он поче о здрављу;

о некој трави до које га је божји
прст повео.

Но, у сред приче, одједном:
Видим да си на Језерскоме врху
лијепу цркву саачинио.

Би ми изненада
па само рекох -
ЈЕСАМ!

Мало поћутасмо па ја продужих:
Хтио сам, рекох, да ми се гроб види
са оба Кома и да у њему проживим
када се излијечим од живота.

Он, као да хоће да прогута,
али не може да проћера залогај, мало
застаде па кад смири ону муку поче:
Бојим се, владико, да
Црна Гора није кадра да то понесе.
Ти знаш шта је пучина.

Сјетих се шта сам написао
у *Горскоме вијенцу* па га погледах
мрко: Ја сам, Мато, дошао да ме
видаш, а ти ми нову рану отвараш.
Не би му мило но само додаде:
Опрости, свети владико -
тако се одавде види.

СА НЕБОМ У ПОЗАДИНИ

Камо среће да си ону Бокелијерку
 довео дома, да си се напио *свейшоја ѿлама*
 и заљуљао унуке Тома Маркова.
 Имао би коме оставити ове милионе
 квадрата, имао би ко да ти
 стане уз гроб, да ти вода
 не продре у таестамент.

Знаш, Владико, туристи и туристи
 ходају и мимоходају, сликају се на
 Језерскоме врху и по свим континентима
 шаљу слике твога пораза.

Но Ти, како у животу тако у својој смрти,
 осмјехујеш се са небом у позадини.

*Краљ Александар и краљица Марија са члановима Владе
 за време свечаној говора код Њејошеве заужбине*

Милан МИЦИЋ

СТОЈИМО НА ОВОЈ БУРИ

1

Огреј нас, Господе.

Огрни нам опојно рухо.

Сздај дубок зденац у нама.

(Врт нам оплеви светлошћу.

Почисти надошли кал.)

Певај у нама.

Ми смо птице

што летимо тмином.

(Међа немоћи,

случајно чедо,

крхко бдење.)

Ми смо крв, слуз

и прашна твар.

Призивамо те

на пустој пољани.

Нашим умором

на овом појилу.

Из слепих сасуда,

из кротког кукоља,

са одра света.

Из залудне ризе.

У нама је
тврда путања.
Грешни дом
и грешна буђ.

Лелек леда.
Звездани крик.
Хроми убој.

Бука и роса.

(Тебе зовемо
бесмртна зрако.
Тебе зовемо
бесано биље.
Тебе иштемо, Господе.)
Скромност бербе
је овде.

(И земни звук.)

Дремеж греха,
заумна вика.

Болан бруј, Господе.

Почупај коров у нама.
Утрни неуку лампу.
Подај нам јака весла.

Укрепи тврдиње трошне.

Да те видимо.

Кроз млади шапат
у гриви времена.

На цртежима мраморја
и света .

Да те чујемо
бистра тишино.

Да те чујемо
огледало шумно.

2
Откључај светла
здања, Господе.

(Смирај топлине,
јастук звезда,
скрушени дажд.)

Да у нас уђе
сновидна барка.

Стојимо на
овој бури.

У најезди јарма
ко опора лоза
на трпези тмине.

У равној трулости
на врлетном друму.

У врту жаока, Господе.

Падамо и призивамо те
Вишњи.

Зри гојна реч у нама.

Веселимо ти се
под сунчаним отиском.

Кличемо клици вида,
првом памћењу,
детињству света.

Безобалној води
и безмерном копну.

Путовођи који
нас води.

У јело бездана.
У брст звезда.

3
По теби путујемо,
нема врево.
По теби лутамо,
врлетна тескобо.

Обрани виногради
су свуда око нас,
Господе.

Свуда око нас су
мртве пољане.

(Самотни мелеми
и печални свирачи.)

Подај нам
небеску виолину, Господе.

Да свирамо
у постељи времена.

Даруј нам
своју ватру.

Да пусти зраку
у увојак ноћи.

У трску праха.
На гладно око.

Иштемо те
на трпези сунца,
душо светла.

Тражимо те
у чежњама круга,
у хучним сазвежђима.

У животној жеђи.

На бројаницама пене,
код обруча сна.

Над смерном црницом.

На маховини вечности.

У горкој доброты костију,
Господе.

ТРИ НЕЖНОСТИ О ДОБРОВОЉАЧКОЈ СУДБИНИ

Обрен Вучковић, Скори звани

Обрен Вучковић,
Скори звани,
у Филадельфији,
у кланици,
бикове је драо.

Тамо се картао
и са боксером Скоријем
се вајтао.

„Умријећу кад се
присјењује“
кући у Фојници
је рекао.

„Не брините
сутра ће бити
фино вријеме“

Михајло Бољановић, њед смрти сањао...

Михајло Бољановић,
из Данића, код Гацка,
у Великом рату
прошао је свијет.

У Галицији је био,
па у Сибиру,
на Крфу и Кајмакчалану,
па у Француској
четири године.
Тамо је
шуму сјекао,
учио француски
и чашу вина
да попије.

Тамо је ручао
у ресторану
без кисура
ђе су му
шешир четкали.

Пред смрт
сањао је
да је на
белом коњу
и да бере
цвијет у пустињи.

Молио се за
лаку смрт

и да ђеца
после њега
буду здрава.
„Од Бога здравља
и од цара мира“
шаптао је.

Угова, Софија Рончевић

Петеро ђеце
Софија Рончевић,
удовица,
у Другоме рату
је сачувала.

Априла 1941.године
када су је
хортијевци из
дома гонили.

„Нисам крив,
тако ми Бога“
мађарски војник
на коњу
је рекао.

А у Херцеговини
усташе, покољи,
рат партизански
и четнички.

Из свог рува
Софија је
три ћилима
имала.

Ћилими су се
само зими
када је
цикаћ употребљавали.

Ујутру на
ресицама од ћилима
хватало се иње
од дечијег дисања.

Полазак са преносом Њејошевих косијију

Сава РАДУЛОВИЋ

БЕЛЕТРИСТИКА

ПРИЗНАНИЕ ПОД ЛУНОМ

Творитељу светог поетичног писма
 Потјерај вечерас плаву Луну и на моје окно
 Не би ли ми освијетлио желанија
 Разбистрио мисли моје чежњиве
 Научи ме владико да владам срцем
 Својим или његовим
 Свеједно је

Вјерујем ти док шапућеш са још свјеже фреске
 Како је лакше добити битке куршумима
 Много лакше, него срцем у срце
 Јер тане погоди гдје нациљаш оком
 А груди ти пред очима измичу
 Што више волиш, мање их видиш

Чувства су нерјешива загонетка дивна
 И магически сјај траје све док се не одгонетне, кажеш
 Јер све што се спозна тајна више не бива
 А без те трунке таинственога
 Све губи дражести и прелест

Внимателно гледам Луну што се пресвлачи у јутро
 Док ми се он претвара како гуљајет по улици мојој
 Знаш ли, сваки пут кад га око посмотри
 Нека таинствена ватра прође мноме
 Запали се нешто у грудима слабир
 Толико снажно да пријети да сагори

Кунем ти се со обије творческе њежне руке
 Да је само једном у сутону благом
 Његова снажна топла шака пала на моју
 И тај тренутак ја зовем историјом дивном
 Што се штампа у мојој одежди поред груди
 И распродаје птицама за ситне мрвице

Писатељу небески са адресом коју има свако
 Помени ме у молитвама ангелским
 Мене поетску дјевушку заробљену међу стихове
 Као у храму величественом
 Монахињу поетску која чека прави наслов
 Не би ли постала нечија књига
 А да је чита само један

Болезн моја нека не троне тебе
 Велико је сазнање да постоји испод Луне плаве
 Само ми је дошло вечерас да те разумијем
 И поручим по вјетровима
 Да земљу и даље походе заљубљени
 Ратују за нечије красне очи
 Добијају битке или ко ово ја
 Са окна
 Поражени и даље вјерују у љубов

НИЧИЈА ШЋЕР

ја сам ничија шћер
 немам родитеље буржује
 ни рођаке што су се снашли
 сигурне везе што отварају сва врата
 задригле љубавнике

шапгаче
 ја сам политички инвалид
 дух који хода
 немам новце да купим срећу
 не жалим
 мене радује снијег
 улица живка николића
 један блуз бар ноћу
 јабуке кад порумене
 радује ме
 мој отац с поцијепаном лијевом ципелом
 и мајка са шалом из деведесетих
 хладна дневна пуна топлих људи
 не треба човјек да остари
 па да схвати
 како је некада ништа све
 и колико смо само имали среће
 да немамо ништа

Ношење ковчега са Њеишевим косиња до војној лафеџа

Григорије БОЖОВИЋ

НЕОБИЧАН МУЧЕНИК

Петровдански је сабор у манастиру Црној Ријеци.

Изнад Рибарића, у једном стравичном ждрелу што га издубила плаха планинска река, високо изнад њена корита у кречњачкој литици биле некад огромне, неприступачне пећине. Ту је у њима за тешких дана, не зна се кад управо, саграђена чудна црква и још чуднији конаци за калуђере. Све у стени која је имала свега неколико невеликих отвора. Црква је смештена у најдубље одељење, а иза ње су по другим пећинама распоређени, за невољу, манастирски конаци. Ћелије, одаје за посетиоце, велика трпезарија, скривница, коњушница и као што пристоји целитељном манастиру, дабогме и лудница. Те су просторије на два пода и са уздужним тремовима: ради њих је стена, која све пећине затвара, испробијана за онолике прозоре, колике су обично арнаутске пушкарнице. Кад човек с противне стране погледа на манастир, учини му се да гледа два реда ластиних гнезда припијених уз голи, од времена као мед мрки крш.

К манастиру се не би никако могло прићи да преко узанога понора није пребачен на другу страну лаки мостић, ограђен и покривен шиндром, некад јамачно покретан. Одмах је ту иза њега мала зараван, на њој два новија пространа конака и кладенац, а изнад њих се издиже висока и стрма планина под шумом и са мање литица но што је она друга, манастирска страна. Ни гласитијега манастира ни тескобнијега места у крају. У њему леже мошти Петра Коришкога, које су Колашинци с тешком му-ком и крадом пренели из призренских страна. Та је светиња целокупна и код свега народа у великом поштовању. А манастир се налази између толиких нахија којима је судбина доделила ту злу срећу да око старога Раса чувају завештане спомене. Зато је овде сабор о Петровудне сваке године необично многољудан.

Беше настало подне и сунце тек продрло свом снагом у ждрело. Ко-лико да сабор оживи од јутрошње јаке планинске свежине. А свет бели се слегао у ову тескобу и почео да се прима горе уз планину, да би иза какве букве нашао нешто места да седне и одмори се после службе божје и дугога чекања да дође на ред и уђе у цркву. Одакле све није. Из Пећкога Подгора, из Пазарске нахије, из Пештери и Штавице, из Колашина, Рогозна, па чак Косова и Доњег Ибра.

Онамо где је црква, по тремовима се начичкале подгорске девојке и младе. Њихов је ово дан. Из боље су питомине, али из краја где се од зулума не зна за бели дан. Удариле су одмах по служби у снажне двопеве. Хоће да се напевају за читаву годину дана, чак до другог Петровдана. јер у завичају тешко кад то раде. И да покажу осталим планинцима, тврда уха за оваку песму. Пуцају, пуне, од здравља и устрептале младости. А њихови људи услужнији но други сељаци: не траже да их оне дворе и послужују као Колашинци, но им сами доносе каву и медовину и остављају да се саме веселе како и колико хоће.

Овамо на заравни повише конака логор Рогожњана. Привезали у шибљу седленике, а поставили совре од пртених канаваца и окружили их. Поседали на сарајевским веленцима, око њих пуне бисаге и торбе, огромне чутуре и вргови. Не воле они да јуре по сабору, но сваки покупио своју чељад и својту, изнео пециво и колаче, вина и ракије, па засео као сваки наопслени крштеник. Помолио се богу, поклонио Светому Петру, па сад повраћа душу и од заморна пута и од дугих петровских поста... Нико нема пушке, нити за њу мари. И жене су им слободније и природније; једу и пију без лажне сељачке стидљивости. Дошли су ови људи онако просто, да се помоле богу, а не да се показују и вржу на себе неко особито, саборско, расположење...

До њих су Пештерци и Штавичани. Огромне дивне мушке прилике у као снег белим чалмама око главе. На чудо крупна женскадија. Свака девојка са ножем за пасом, а ретко која жена без црне убрадаче: гине се тамо често... Сви су људи са оружјем и оно је око њихових седишта згомилано у праве дрвљанике. Домаћице им спремају саборске цицваро а они пију као немани. Крупно зборе као да се дозивљу с брда на брдо и све некако певајући. А не знаду ти за страх, као да нису

раја. Њихои Поп-Добрињац им је и владика и патрика. Тврдо држе све четворо постл и љуто се крве са сваким ко то жели...

Средину заравни заузели Колашници. И око њих су дрвљаници од пушака. Осећају се да су на дому и некако би хтели да су бољи од сних Но узалуд. За Рогожњанина су они помало хајдуци, помало безверци; за Штавичанина дивље козе као и Арнаути, а Пећанци им ћутке више цене прве људе но пушку. Јер су, очигледно, показни и омашују на Црногорц и Арнауте кад им је широко око врата. Побожни су само кад угледају ћивот Светога Петра, а божја вера, уштинуће какву снашу из другог села чим изађу из цркве још на оном мостићу... Пију и о женама не воде бригу: тешко тима ако их на сабору не часте мајке или тетке!...

Горе у новим конацима чета низама са заповедником, безброј заптија са својим чаушима, који после кроз нахије треба да спроводе народ с а сабора. Код њих су нарочити људи који говоре турски и арнаутски и који се старају за њихово угошћење. На другом су трему кнезови, прваци из градова и нахија, свештенство и манастирски војвода Омер Џанковић, који непрестано срче грку каву за кавом, кроз шалу куди Колашинце, а уверава игумана да воли Светога Петра „боже прости као да је он, Омер Џанков син, прави онај глуви, Влах"...

Саборовање већ узело велики замах. Испред конака завитлало се огромно коло, жене почеле да снују по светини, а људи још јаче да пију и галаме. Кнез Швиковић, у чијој је кнежини манастир, сишао у сабор и позвао колашинскога буљугбашу Сефера да са сејменима пође и припази да се одржи ред.

- Мучни су, буљугбаша, ови наши сабори: не зна ракија шта хоће кадија...

Буљугбаша се тргнуо од ових речи и заустио нешто да одговори, али ончас мало сагао главу као застићен и пошао кроз сабор са десет сејмена, Арнаута и Колашинаца. Обучен бејаше у турску заптијску одору, са знаком чауша на левој руци. Сушта красота од човека у најбољим годинама, витак и висан као најпробранији за чету барјактар, црномањаст, малих бркова а крупна ока. И да застраши мужевношћу злоковарника и да преласти лепотом женско чељаде. Управо као поручен за строга буљугбашу и, у исто време, за отмена царска измећара. Соко. Али наступа кроз светину некако поткошено, без снаге и воље. Као да му је досадно, као да се од нечега стиди; у лицу

је опет блед и снужден као да на души носи голему, тегобну тајну. Тежу од ових планина, које су се онако сурово наднеле кад манастир.

- Пазите и не узмите ми образ данас - шапуће он сејменима арнаутски и не застаје дуго: - данас је њихов дан; нека се веселе, не дирајте никога. То им је само поклон од Бога и цара!...

Крваво је на души јунаку.

Пре три године, на Велики петак, освануо је у овом истом манастиру, по позиву кнеза и проте колашинскога, Иван Војиновић из села Воћника у Дреници, на гласу човек и јунак и још из чувеније куће. Сачекали га њих двојица и право с њим пред ћивот Светога Петра, затворивши за собом врата. Прота Томовић одмах натакао епитрахил, запалио три свеће, свакому по једну, и додао госту свечани манастирски крст да целива. Па набрао обрве, натуштио се и страшно запитао:

- Јеси ли Србин, Иване Војиновићу?

- Јесам, честити оче!

- Јеси ли Србин, питам, Иване Војиновићу?

- Јесам, честита молитво наша!

- Још једном, Иване Војиновићу, право и здраво, тако ти све у напредак пошло: јеси ли Србин? - грмнуо стари прота као да су громови тога тренутка ударили кроз црквене пећине.

- Јесам, прото, и не мучи ме више ради закона нашега, црква и манастира!...

Прота му додао још једном крст на целивање, пољубио га у чело, наредио му да клекне, покрио га по глави епитрахилем, спустио на њега руку и да, ваљда, благосиља и да му како не би утекао. Па позвао кнеза да он отпочне. Једну нечувену и недоживљену досле...

... Колашин пропада. Не може више да се брани. А кад он пропадне, до врха Копаоника неће се више чути српска реч. Навалила сила, учили силници, узаврели по шумама и друмовима арнаутски разбојници. Врана врани очи не вади: арнаутске буљугбаше не окрећу пушке на своје, турске власти као да желе да се тако продужује. Пропашиће се. А требало је још мало издржати, још само мало, па би стигао дан васкрса. Довијао се он, кнез, са старим протом од сваке руке, али не види никакав над више. Осим у једном начину. Кад би само смео да га помене. Њему, Ивану Војиновићу, тићу од сокола, ришћанину од ришћанина. Кад би смео?... Ето јунак је да Арнаути

дрхте од њега, богат је и бездетан. Да се одвоји од своје задруге, начини засебну кулу и задужи веру православу: - да се потурчи, а он ће после лако удесити да постане колашински буљугбаша и на тај начин сачува ово једна народа...

- Послушај нас, Иване Војновићу, великога ти имена божјега!... - потресно завапио кнез и клекао покрај њега.

- Ти ћеш се тобоже потурчити - прихватио је на ово прота: - а нас двојица дајемо ти јемце Господа Бога и Светога Петра да ћемо тајну сачувати и рећи Србији кад дође како је у истини било. Гријех на нас и нашу ћецу, Иво брате и сине!...

Целом снагом својом пружио се испред олтара Иван Војновић, поклонιο се свецима, узео причешће и пристао на најстрашнију жртву. Није имао снаге да је одрече проти и кнезу. За кратко време је постао од Ивана Сефер, па Сефербуљугбаша и дошао у Колашин да под тајним руковођењем вешто баца прашину у очи турским властима и очисти крај од насилника и лупежа.

Зато је он на данашњем сабору тако суморан. Осим два човека њега цео овај свет презире и ненавиди на правди Бога. Он је за све њих само потурњак, нечовек и душегубац. Па се још не зна докле ће те муке трајати. Докле?... „Докле, боже, стари крвниче, и Свети Петре, једна узданицо рајина из Корисе?"

Али се баш у том часу зададе путањом озго са планине стари колашински особењак и делија Рујо Луковић, вечити чобанин и ваздашњи планински колибар, иако из богате брњачке куће. Од како се зна за њега, увек је само једном годишње силазио у манастир и то о Петровудне, вазда последњи и тек после подне. Причестио би се, видео кнезове и попове, упитао шта је у свету, па се опет враћао к својим овцама, горе на планину. И рођена деца била су га жељна. Носио се чисто и богато али му је рухо било старога кроја као и оружје. Место жутога реденика око појаса, пасео је он огроман старински силав и у њему две леденице и јатаган. Место уведене у обичај мартинке, о раме је вешао стару пафтајлику, која се још само у колашинским песмама помињала као пушка „од два грла а шеснаест зрна". Иде он озго још младалачки и раширио се као орлушина. Хоће право у цркву, крај чијих ће врата, по свом обичају, оставити оружје док се само причести, иако је баш тога тренутка гласник извикивао заповест од „царскога забита, кнезова и буљугбаше" да се по сабору не носи оружје...

Између Колашинаца и Штавичана Рујо Луковић се срене са буљугбашом и хтеде да га размине. Али га Сефер благо таче руком и изусти:

- Поврати се, чича-Рујо, и остави оружје, вјере ти!

- Виђи, да ти кажем! - узвикну овај ончас грановесно, устукну мало назад, метну подланицу над очи као да му сунчане зраке сметају да добро види, па страховито поче с презирањем мерити буљугбашу.

- Ено Турци гледају, човјече добри!

- Турци?!... А ти што си?!... Потурњак!... На мојем сабору, у мојој слободији, у мојем Колашину, пред ђивотом Светога Петра, да ти кажем, излази ми на пут да ме разоружа као женетину! И то ко? Иван Мојсилов из мртвога Воћника!... Мене, Брњачанина?!... О, помози, Свети Петре, или данас мени, или више нећеш имати кому!... С пута кујо потуричка!... Виђи, да ти кажем!...

И ђаволски већ прибрано, старац се рашири усред гомиле и са крвавим осмехом на лицу, као свако ко се одлучио да умре, секну левом руком једну леденицу, а десном јатаган. И докле је кнез Швиковић са неколико одабраних људи савлађивао узбешњела горштака више молбом но силом, и уверавао дотрчале Турке да је овај шенуо памећу, те ће га одмах повести у лудницу, дотле је Сефер-буљугбаша као студени камен стојао.

Причају људи да су му се тад низ бледе образе скотрљале две крупне сузе, да је болно поновио Рујову узречицу: „Виђи, да ти кажем!“ па позвао сејмене и одмах отишао уз планину. Ни данас се не зна шта је с њиме даље било.

Борис ЈОВАНОВИЋ

СТАРАЦ БЕЗ МОРА

Осамдесет и четири дана био си у свом урнебесном сувоземном чуну, заљуљан као пијани мјесец, драги стрикане. Осамдесет и четири дана ношен opakим и дражесним струјама, урођен у фантазију, препуштен ковитлацу нечега што је и веће и мање од живота. Осамдесет и четири дана у ракијском паклу који покаткад засвјетлуца и замирише на рај. Осамдесет и четири дана по шумама и горама наше земље поносне куда си некад горомлатио као партизанче, као четнички син, као помахнитали јарац са роговима који парају урођеничко морачко небо. Осамдесет и четири дана, а ниоткуд ријечи да те разумјери како је потребно наставити бауљање и трабуњање и бесмислицу и ракијање коју животом зову они који се никада и нијесу запитали: зашто, него: како. А ти си се, старче, одавно запитао: зашто живјети, и презрео си питање: како живјети. Био си, ваљда, јебени русофил, шта ли већ, или нешто слично томе, нешто широко и дубоко, језовито велико и неиздрживо мало, нешто што треба сузити и зајазити, нешто што треба припитомити, ушкопити, зајезерити, укавезити, довести, како би рекао онај ноћни Владика, к познанију права. Али јок. Не иде то тек тако с тобом. Стари си ти ратоборник, стрикане, стара си ти кука, чворноват си и затрњен, тврд као препечени хлеб, а мекан као душа, љут као жута оса, разобадан и пријек као стршљен. Отрован и мелеман, тврдокоран и сузан, све под једну капу, све у једне груди, јагње у вучијој кожи, магарац на узбрдици и парип у галопу.

На великој њиви под кућом, теглећи сунце на леђима, изораваш читаве регименте римских легионара, келтске хорде, зајапурене азијатске буљукe, јаничаре, акинције, чаркаре, спахије, анадолске газије, српску пјешадију. Ваздух ти тежак као да си прекривен мокрим вуненим губерром, све ти тешко као да се оловно небо, стуљено и загашено, навалило на тебе. Гледаш зорни патрљак сунца и пљујеш понад себе у издајничку зјеницу. И одлучиш тако, тог давног дана у пуном замаху, док

брекће твоја младалачка јарост и чувена горштакча снага, одлучујеш, дакле, напрасно, громовито, да се убијеш и окончаш шикљање живота. Има томе око шездесет година. А никако да затегнеш орозину и зауставиш срцуленце које мекеће у грудима.

Никада, старче, нијеси био на мору и никада нијеси ни пожелио да одеш ван атара сопственог села. Знао си ако прекорачиш завјетовану границу, изневјерићеш сопствену несрећу, сопствену патњу која ти је била најдраже имање. Знао си да је све што треба да видиш и сазнаш ту, на пушкомету, затарабљено твојом тарабом и поклопљено твојим поклопцем. Тако си снијевајући сопствену смрт пречекао живот на својој чеки, у засједи, нишанећи у небо као у крстачу над главом.

И никога нијеси волио колико себе, а себе си мрзио из дна душе. И њу, мученицу која је изродила рој разљућене дјеце, нијеси волио иако си једном рекао да би волио да умреш прије ње. Тако си рекао, ако је то љубав. Ни она тебе није вољела иако је једаред рекла да би вољела да заједно умрете. Тако је рекла, ако је то љубав. Клела те, то знаш, али се никада нијеси подао њеним клетвама, јер ти је смрт била питање части и поноса. Кад већ нијеси знао шта ћеш од живота, добро си знао шта ћеш од смрти и како ћеш да умреш. Желио си, старче, да одеш у ништавило без наде да ће се негдје нешто продужити, да ће из твоје душе потећи некакав цурак, некаква слина, коју зову живот вјечни. Зато одапињеш орозину, мјеркаш уста пушчане цијеви и размишљаш гдје је прислонити: на срце, или на чело. Срце-чело, чело-срце, и тако пролазе дани, године, десетљећа, а никако да се упецаш на жуђену удицу, никако да се упетљаш и свенеш у паучинастој мрежи ослобађајуће смрти.

А онда се проломио зорни прасак и замирисало је на барут. Нешто се стрпоштало са гвозденог кревета у поткровљу. Јеси ли коначно окончао своју одисеју без мора, драги мој стрикане? Је ли коначно жуђење уродило плодом, јеси ли нагазио на праг коначности, праг иза којег ништа нема, праг са којег се закорачује у нигдину? Браво, старче! Успио си у свом науму, боље икад, него никад, мада је потрајала припрема, мада је и живот прошао у ишчекивању смрти. Опалио си витешки и мушки, баш као Хемингвеј, мада никада нијеси био на мору.

Залудна надања. Пушка је опалила, али није погодила. Шта ли ти је засметало, мили старче, да ли рођени ножни палац којим си затегао орозину или слабост и јутарња мучнина која ти се савила на срцу као присојна шарка, да ли пукотина на плафону кроз коју си кад није требало угледао дугменце неба. Или си пожелио још једну ракијицу баш у тренутку кад си притиснуо, кад си прегнуо да себе лишиш мука и терета. Сачма се расула, просуо се клобук барута, свалио си се са гвозденог кревета, па си устао хитро као дивојарац, пришао храстовом сточићу, нагнуо из бокалчића осјетивши како ти ракијска милина прљи гркљан. Биће прилике, рекао си себи, зачешљао си се пред огледалцетом, открили прозор на поткровној соби и као ластавица одлетио си ка плавом небу.

То је био посљедњи земаљски дан мог стрикана, старца без мора, који је живио животом вјечним.

Послије њега ништа није било исто. Смањило се и село и небо над селом. Смањила се и стрина и чесма пред кућом. Смањила се и спарушкана јабука под кућом. Обезмљечила и смањила се кравица у смањеној штали. Смањило се и нахерило гробље понад смањеног села. Зауоставила се воденичка витла и кола у смањеној воденици. Прозукла црквена звона на смањеној цркви. Поплашиле се смањене пчеле и нестале бесстрага. Утањио поток, промукао лавез, потамнио дан, замрчала ноћ. Затворила се сеоска смањена школа. Утекла смањена учитељица. Нестала посве смањена дјеца...

А будале чекале да стрикан коначно умре. Био свима дојадио причом о смрти. И сви пожељели да му се коначно услиши жеља. Нијесу знали ни шта су пожељели. Да су знали шта ће их снаћи, молили би се за старчев живот, а не за његову смрт.

И тако је село, које је као и све друго осуђено на смрт у тренутку рођења, коначно издахнуло, угасило се као стари угарак и без особите муке и ропца отишло у пичку материну, као што би рекао мој вољени стрикан. Отишло дакле тамо одакле је и дошло, са намјером да га више никад не буде ни на овом, ни на оном свијету.

И сад је мене запало да причам о њему. Да измишљам и трабуњам. Да лажуњам и полагаујем. Да се удварам ништавиљу и намигујем празнини. Да се претварам да знам. Да одгонетам тајне којих нема. Да пишем о старцу који никада није видио море, о стрикану којег нијесам ни познавао иако сам се

дивно његовом бокалчићу, његовом кривом штапу, његовој крзеној капи, његовој пријекој нарави, његовој чворноватој мудрости, његовој потреби да опсује и Бога и његов окот. Да лијепо опсује, онако родитељски строго. Онако, без мржње.

Запало мене да пишем о шуметинама, а не знам да разликујем на пример букву, од на пример, јасена. Запало ме је да пишем о кривицама и козуринама, а не знам ни шта је балега, ни шта је брабоњак. Запало ме је да пишем о сеоском гробљу, а не знам ни ко се горе излежава, ни ко се са ким миловао, ни ко се са ким клао, ни коме се за душу моле, ни коме за душу прде. Не знам ни ко су пакосници, ни ко су праведници. Запало ме је да пишем о воденицама иако не знам ништа о помеларима, ни о воденичарима, ни о паспаљу, ни о Стрибору Зердији који је једном давно гледао како се воденички камен уз тихи фијук, завитлан чудном силом, воздиже и бјеласа на небу као младунче мјесеца. Тада је, канда, полако али сигурно почео да се разиђује овај свијет.

Запало мене да пишем о стрини, а никада, рецимо, нијесам ни знао њено ђевојачко презиме. Интересовало ме је, али нијесам запамтио, јер не памтим ствари које ме интересују. Знам само да је била кривонога и својеглава, вјечито уплашена, никада кукавица, заувјек брижна, у смрти разбрижена као и свако чељаде које је у себи носило громуљак тајне и искрицу светитељства. Зашто мислим да је мимо свијет, Бог ће га знати. Гледао сам једном давно, док сам још био бјелокос, како стрицу измива ноге у лавору, измива, а не пере, као што су оне Марије, или шта ти ја знам које све жене, измивале Христу стопала и сушиле их сопственом косом. Лудаци и пакосници би и у овоме пронашли заматак јебозовне сласти, али је се том проклетству и саблазни, одиста нијесам дао...

Запало мене да пишем о сеоској школи иако школе, сем кад су пуне, никада нијесам волио. Волим да видим разваљену школицу у којој одјекује цилик праисторијског школског звонцета и жамор предисторијске дјечурлије која се роје као ласте под стрехама вјечног неба. Тако ћу ваљда вољети и себе онда када се и последња свјећица успомене на мене угаси у последњем човјеку који ће ме неком трагикомическом пригодом поменути. Рецимо за препуним асталом или на неком парастосу који ће се тада звати рецимо: шовинистичка фарса....

Запало мене да пишем о сеоској учитељици којој би се веома радо загледао у ноге и, да не кажем, сисе, уколико би се изнебуха појавила у неком мом сну. Откуд ја знам шта су сеоске учитељице и каква је разлика између њих и градских учитељица. И те учитељице код циника и зловника рађају различите алузије и саблажњиве асоцијације као што је рецимо секс на катедри или поред рачунаљке, мада нијесам сигуран у рачунаљке. Мислим, вјероватно их више нема.

Запало мене да пишем о њивама и поточинама, о коротним сестрицама и пијаним сватима, о лисницима и присојима, о осјима и избама, о савардацима и сувотама, као да сам негда нешто о томе знао...

Понекад дођем науспут. Разгрнем им коров и трњиште. Дођем и гледам, а у пупку се мешкољи некаква онтолошка језа. Шашољи ме смрт у тој предачкој забити док им дланом милујем имена на црном мермеру и док им прислужујем свијећу на бетонској плочи. А они укочени и ниједи под мојим табанима и све се бојим да им дебелим ђоном не нагазим лице. Лице, наравно, лице, јер лобање немају баш мјеста у овој мојој живој приповијести. Лица су оно што нас враћа макар науспут, а не лобање и, шта ти ја знам, које све кости и која их моћна рука збира и у доколичарењу пребројава. Дођем и посједим као врана на коцу, а појма немам о вранама и кочевима. Кобајаги се замислим, кобајаги се просвјетлим, па онда одем, кобајаги.

Ето. Тако је мој стрикан у своје вријеме, за свога земана, једном приликом, једног жарког и буовног љета, пио беспрестанице осамдесет и четири дана, ношен ко зна каквим струјама, у свом ко зна каквом сувоземном чуну, без свог ко зна каквог дјечака, и нити је уловио рибу, нити је, да буде још горе или боље, видио море. Одлучио је да се убије, а никада није чуо за Хемингвеја, мада је имао ловачку пушку. И сада мислим да би сви они који имају ловачко оружје морали да знају за Хемингвеја. Шездесет година је мој стрико покушавао да организује једно лијепо и сасвим обично самоубиство и на крају, није успио. Није му се дало, мада сви мисле да се убио оне зоре у осамдесет и некој години. Нису га ни честито ожалили, јер је био самоубица. И ништа им није значило што нијесу нашли његово тијело и што је прозорчић у поткровној соби био отворен. Само су нађушили мирис барута и закључили су то што је најлакше. Покопали су празан сандук, поп

ионако није долазио, нико није завиривао испод поклопца. Поклопили су га једног поподнева и ставили тачку на један живот.

Старац ми дође, понекад. Обрадује ме својим доласком. У свом малом одијелу, демодираном, али уредном. Намирише ми лавандом и барутом мој лијепи станчић. Сједнемо за мали тавулин и започињемо са причом и ракијањем. Лијепе ријечи жуборе у сваком гутљајчићу. Живот, каже, није ни налик смрти. Он то зна. Мој мили старац. Искусио је и једно и друго. Лијепо је, каже ми док отвара коферчић- и једно и друго, на свој начин. Из коферчића вади фишеклију и ставља је на сто, поред ракијске чашке. Видим-једна патрона фали. Сачма из ње заривена је, ваљда, у његово срце. Његово срце заривено је, ваљда, у његову земљу.

- Причаш ли понекад о мени?-пита ме и осмјехује се дивотно.

Читам, он слуша. Кроз осмјех нам покаткад запјевају сузе.

*Пред Цетињским манастиром за вријеме говора
владике Николаја Велимировића*

Миомир ЂУРИШИЋ

ПОСЛЕДЊЕ ПУТОВАЊЕ БАЛШЕ III

Балша III. Господар Зете. Ни претка ни потомка. Сами, он и смрт. Читав живот се плашио тога. Његов отац и ђедови су створили државу из ничега, гинули од руке Турске, саборовали у Пећи, Улцињ чували од љутих гусара.

Док је закључавао ријечи мисли су му се разлећеле изнад језера, подивљалог од таласа које је носио вјетар Бојанац. Румија изнад њега му је чувала леђа, а Проклетије испред њега образ.

Чекао је мајку, а журио је код ујака. Хитао је да претекне смрт. А мајка Јелена, кћер кнеза Лазара, од косовског Видовдана навикла је да смрт живи у њеној кући.

Загрлила је сина силно, као да га дочекује, а испраћала га је. Заувијек. Када је Балша кренуо, Јелена је схватила да се смркава. Невријеме над језером је гасило и оно мало свјетлости од Бога дато.

Пролазио је Долином јоргована који су показивали пут Ибру. Размишљао о двије Јелене. Јелени Анжујској са којом су дошли његови преци. И о мајци Јелени, која је остала у Зети да закључа врата Балшића. Јелена Анжујска је оставила Провансу и мирисе лаванде. Али јој је Урош Немањић обасуо пут небескоплавим јоргованима. И Зета Јелене Балшић је у плавој боји. Од цвијета горког пелина.

Приближавао се и ишчекивао сусрет са манастиром Жича. Купује вријеме. То су тренуци које чека и заборавља да се ближи крај путовања. Али док је гледао високо горе исцрта му се пред очима тврђава која почива на небу. Маглич! С муком и јаком жељом је дошао до врха. Стајао је на кули Донжон и гледао уназад, у историју. И повремено се окретао напријед, у будућност. Знао је то да ради и на улцињској тврђави гледајући у морски бескрај који је слутио живот и даљине. А сада је узалуд покушавао да види далеко. Околне плани-

не су му заклањале видик и биле ту пред њим, као крај који долази. Стигао је на вечерњу службу у Жичу, која ће сама себи начињети седморо врата. Био је прибран и обузео га је унутрашњи мир. Молитва, тамјан и црвени зидови манастира, који оживотворавају крв мученика, подарили су му спокој. На заједничкој вечери, спремљеној у његову част, монаси су разговарали климањем главе, покретом руке, трептајем ока. На чудесан и само њима знан начин истицали су своју посвећеност и мисију. Монах Харитон, најмлађи међу њима са највише сиједих, сипао му је метохијско вино и причао да они имају само једну страну свијета, а да немају успомена. Балша је желио да наставе разговор ујутро, али му Харитон рече да је од времена татарске најезде у тим крајевима ноћ паметнија од јутра. Вјетар, који је ишао корак испред кише, бистрио му је ум, а ријечи су биле брже од мисли. Рече Харитону да још увијек ћути жеље које се никад неће испунити. Харитон се окрену ка Магличу и у повјерењу му каза да су жеље само док се не испуне. Као Свети Грал, јуриш читав живот, понекада помислиш да си близу циља иако не знаш како изгледа. А он стално измиче. Када дођеш на крај пута схватиш да Светог Грала треба да тражиш у себи и да је сваки човјек сам себи Свети Грал. Балша је те ноћи нашао себе. Звијезда Даница на небу је догоријевала када је отишао у постељу. И заспао сном праведника.

Наставио је путовање. Дању је пратио ријеке, а ноћу звијезде. Јутарња измаглица је дизала свој застор и откривала уснули Београд са седам високих кула које су бдиле над њим. Дунав и Сава се привили једно уз друго и кренули у неизвјесно путовање ка Турској. А знали су да ће Турска доћи к њима. И поспани Београд је мирисао на неизвјесност. Рат спољашњег мира и унутрашњег немира. Као и код човјека. Балша је гледао Београд који умире. За неке будуће, боље Србе.

Када је угледао сјенку од Балше, Стефан је безуспјешно тражио изгубљене ријечи. Ујак га је загрлио на исти начин као мајка. Тражио је Балшу у прошлости, а Балша њега у будућности. Пронашли су се, али то су били неки други људи. Јели су рибу тек извађену из Дунава и пили вино с којим су нагоркиње виле са Румије испраћале љето. А Београд је необично сијао.

ПРЕВЕДЕНА ПОЕЗИЈА

Игор АЛЕКСАНДРОВИЧ ЈЕЛИСЕЈЕВ

ТВОЈЕ ИМЕ

Како да те зовем, судбино моја луда?
За мале и велике сам схим
Ја нијесам вриједан и чекам слово суда...
Она рече: "Елохим!"

Како бих те, душо моја звала?
Ево звижди вјечност у прорезима строфа
Што си их ти уздрхтала слагала...
Она рече: "Саваот!"

Како да те зовем, моја љубави?
Тражећи те из краја у крај,
Чије ја пијем тијело и сласт крви?
Она изусти: "Адонај!"

Како да те зовем туго моја највећа?
Можда први и последњи уздах живота мог,
Ил' даљине недостижног прољећа?...
И небо загрмје: "Бог!"

СЈЕЋАЊЕ НА ЈУРИЈА КУЗЊЕЦОВА

Отишао је руски човјек
 Велики патриот
 Њега одасла нови вијек
 На овај или онај свијет.

Давних путева злости
 Сркнуо је он у крају свом
 Али Русији није рекао: "Опрости"
 Једино је шапнуо: "Збогом".

Само се дим отаџбине над њим
 Вијорио као стуб облака нахерени.
 Удисао је он горећи дим
 У крику устију - залеђени.
 И бацивши поглед трагом његовим
 Суза ми на лицу засија
 И као да каже - мним
 У свијету нема тако патних Русија!

БЛАГОСЛОВИ, ДУШО МОЈА

Благослови, душо моја
 Вољену моју.
 Она је воде жива струја
 Што рајем тече у спокоју.

Благослови, душо моја,
 Земна сва чудеса.
 Нека је живот мој минуо, журећи
 Али - мотрећи у небеса.

Душо моја благослови,
 Животиње и људе
 И чаша, препуна љубави
 У срцима људи нека буде.

ПЕПЕО И ДИЈАМАНТ

Гледам на море... Благ и шапат
 Балтичких вода - као милости дар.
 А за леђима сија Сопот
 А здесна - Гдањск, а слијева - Гдиња цар.

Не могу да нађем истовјерца.
 Куда да идем, према којој светињи?
 Русија - здесна, слијева срце,
 И ја - ничији - по средини.

Искушења ми наговјештавају сутон
 И свјетлост свјетлосмеђу и мирис јода.
 Запад ћилибарски као перли звон
 Виси на врату небосвода.

Међу стољећима лик твој
 Нађох на платну "Екстаза"
 У звезданој свјетлости тој
 У зракама брушеног дијамантског одраза.

Живот се распада на равне части
 Али видим у тами свемира:
 Под пепелом одлазеће страсти
 Сјај дијаманта љубави што вјечношћу свира.

ГДЈЕ СИ? КУДА СЕ ДИЈЕВАШ, ГЛАС ТЕ МОЈ ЗОВЕ

Гдје си? Куда се дијеваш, мој те глас зове
 Јеси ли туга и злотворка, мило моје?
 У души ми фрулица поје
 Просту пјесму коре брезове.

Стасавајући полако одрастање ме узе
 И никада док сам живио у овој долини плача
 Нијеси схватала бол мој што јача
 И ни примјећивала моје сузе.

Сада је гладак мој пут, каква штета
 Како је просто све - ни јама ни брежуљака
 И само се чује тутњава јака
 У души подсмјешљив клавир ми шета.

О ЧЕМУ ДУМАШ, ГЛЕДАЈУЋИ МИ У ЛИЦЕ?

О чему думаш, гледајући ми у лице?
 Очи твоје застрла је магла сива.
 Огња мог у њој копне варнице
 Што су за тебе биле љубав жива.

Ватра је угашена. Небо је од леда.
 Сада те хладни вјетрови студе.
 И мучно ми је помислити да никада
 У очима твојим љубави не буде.

Кроз нас је протутњело безброј сати
 Нијесмо више они - као што смо били,
 И тешко да ћемо се побољшати.
 Судбина твоја на вјечно смрзлој земљи чили
 А моја - на сипком пијеску се клати!

Игор АЛЕКСАНДРОВИЧ ЈЕЛИСЕЈЕВ изузетно је плодан ствараоц на просторима Руске Федерације. Бави се критиком, пише поезију и преводи са више језика. Иначе, он је главни и одговорни уредник међународног књижевно-умјетничког алманаха "РУКОПИС" који се дистрибуира на све континенте. Члан је и дописник Петровске академије наука и умјетности. Поезија му је превођена на многе језике. Вишеструко је награђиван. Живи у Ростову на Дону.

(Са руског превео Војислав КАРАЦИЋ)

*Свечани говор министра вјера, Мише Трифуновића,
 код Њејошеве задужбине*

*Народ дочекује краља Александра и краљицу Марију
у Андријевици 1925. године*

*Краљ Александар и краљица Марија у Којору
после свечаности на Цетињу и на Ловћену*

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Ратко Р. МАРКОВИЋ РИЂАНИН:
ЉУБОМИР СТОЈАНОВИЋ
КАО ДРЖАВНИК И ИСТОРИЧАР
(1860-1930)

Немања Ђ. МИЛОВАНОВИЋ:
ЕПИТАФ ХВОЧАНИНУ

Васко КОСТИЋ:
КАКО СЕ БОКА 1945.
НАШЛА У САСТАВУ ЦРНЕ ГОРЕ

*После завршетка свечаности на Ловћену
у средини краљ Александар и краљица Марија*

*Силазак краља Александра и краљице Марије са Ловћена
1925. године*

Ратко Р. МАРКОВИЋ РИЂАНИН

ЉУБОМИР СТОЈАНОВИЋ КАО ДРЖАВНИК И ИСТОРИЧАР (1860-1930)

Кључне речи: Љубомир Стојановић, државник, историчар, филолог, Србија, Југославија.

Љубомир Стојановић има значајну улогу у српској култури као филолог, али, и као политичар дао је допринос развоју српског друштва у правцу изградње парламентаризма. За Љубомира Стојановића карактеристична је стрпљивост и истрајност, како у раду на научном, тако и на политичком простору. Он је свеобухватно сагледавао појаве српских културноисторијских споменика, описивао их и објављивао. Исто тако, његов рад у државним органима у влади, био је предан, озбиљан и подржан чињеницама које говоре о озбиљном интересу у политици. Вероватно му је у томе било од користи то што је изучавао наше културноисторијске споменике повезујући њихов настанак са циљем и уделом у српској култури. Нека врста помирљивости је залога његовом стрпљивом раду у политици, дакле, он је увиђао на ранијим историјским појавама грешке које су српски народ исувише оштетиле, те је стрпљиво градио сваки потез. Он је изучио појаву династије Немањића са свим перипетијама, да се закључити из кратког уводног слова обновљеном издању Мирослављевог јеванђеља 1897. године које је на поклон добио од Хиландара краљ Александар I Обреновић приликом посете на Васкрс 1896. године. Стојановић одлично повезује значај те посете са историјским путем који су омеђили Немања, његови најближи сродници Првослав и Страцимир, затим Урош I и Радослав, касније, цар Душан. Тренутак посете Хиландару, Стојановић уклапа у историјски ток уздигнућа српске културе, и његов рад на припреми издања под покровитељством краља Александра I, свакако, сведочи о његовом умећу и као научника и као политичара. Стојановићевом знању и осећању историјског тренутка у коме се догађа историја. Поред објављивања старих записа,

натписа, повеља, хрисовуља, житија из ранијих времена, њему припада част и заслуга што је умео с мером и озбиљношћу приступити свеукупном раду Вука Стефановића Караџића, а који је особито значајан као спона српске усмене и писане књижевноисторијске развојне линије.

Стојановићеви прикази књига говоре о његовој озбиљности у послу. Он је у *Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор* (књ. 5, св. 1/2, 1925) указао на мањкавости превода Јиречекове *Историје Срба, 1922, 1923*; где су недопустива одступања од оригинала, било да се нешто дода или одузме значењу ауторовога рада.

Писмо Томе Маретића Љубомиру Стојановићу¹ упућује нас на озбиљан саоднос научника у то време на филолошким темама. Наиме, Маретић је објавио 1899. године у Загребу *Грамајшику и сџилисџику хрвајскоја или срџскоја књижевној језика*, за коју се спремао да напише критички осврт Љ. Стојановић. Маретић очекује примедбе, али, у писму моли Стојановића на озбиљан приступ и да му унапред да своје замерке како би му као аутор књиге бар неке разјаснио и ако би их критичар прихватио тим би по Маретића критика била повољнија, што он не скривено и жели.

Богумил Храбак у прилогу: *Љубомир Сџојановић – ѿолиџичар*², на научном скупу одржаном на Учитељском факултету у Ужицу, од 18-19. 04. 2002. године износи податке о његовом уласку у политику у 37-ој години живота, и то као учесник у завери 29. маја 1903. године, и након промене власти постао је министар. Од опозиционара постаје водећи политичар, покреће странку самосталних радикала, активан је у анексионој кризи и у време првог св. Рата разрађује програм оснивања Федеративне Југославије као републике. Како је био председник Министарског савета – дакле државник, имао је високо запажену улогу у политици Краљевине Србије. Храбак ће изнети једно интересантно запажање: *Као исџакнуџи слободни зидар, он није мојао џавориџи ни кад није излазио на*

¹ *Писмо Томе Маретића Љубомиру Сџојановићу*; приредио Н. Р. - Графикон. – Белешке. - У: *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, књ. 67, св. 1/4 (2001), стр. 201-204.

² *Храбак, Богумил, Љубомир Сџојановић – ѿолиџичар*. - Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002, Ужице: Учитељски факултет), 2002, 365-387.

парламентарне изборе, нејо је деловао иза завесе. Желео је да се укључи у процес стварања модерне Србије, те је најусишио професорски (не и научни позив) да би се бавио јавним пословима. Био је оснивач Самостјалне радикалне странке а после Првој светској ратној и вођа Републиканске партије.³

Даље, Храбак Стојановића види као кабинетског узорног стручњака и организатора високих способности како на научним подухватима, тако и у политици. Храбак свој рад оснива на скупштинским записницима и архивској грађи САНУ, дневна штампа је за рад Стојановића мање значајна, каже проф. Храбак, јер он није био политичар који држи говоре као масовик.

Стојановић је рођен у Ужицу 1860. године, пореклом стари Херцеговци, његови преци су из Требјесе код Никшића. Презиме Стојановић су добили по досељењу у Ужице. Овде је завршио основну школу и Гимназију. У Београду на Великој школи филологију и историју. Након завршетка Велике школе усавршава знања у Немачкој и Русији током 1885. године.⁴

Стојановићево интересовање за рукописе и историографију српског народа видно је на самом старту у науку. Он испољава интересовања о српским архиепископима, остварује сарадњу са Иларионом Руварцем и са славистом Ватрославом Јагићем у Бечу. Преписка је омиљен вид комуникације Љ. Стојановића, за историјска расветљавања веома значајна. У САНУ је сачувано писмо у коме му Јагић 1. марта честита избор у СКА.⁵ Стојановић је од 1890. дописни члан СКА, а од 1894. године члан СКА. Жива преписка са Иларионом Руварцем и боравак у Паризу током 1901. године баца светло на

³ Храбак, Богумил, Љубомир Стојановић – *полийичар*. – Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002 (Ужице: Учитељски факултет), 2002, 365.

⁴ Храбак, Богумил, Љубомир Стојановић – *полийичар*. – Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002 (Ужице: Учитељски факултет), 2002, 366.

⁵ Храбак, Богумил, Љубомир Стојановић – *полийичар*. – Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002 (Ужице: Учитељски факултет), 2002, 366.

односе у Србији све замршеније пред смену династије Обреновића династијом Карађорђевића.

Стојановић је у политици истрајан, одређен и енергичан. Брзо је био у првим редовима Радикала. Након неуспеле промене после атентата на краља Милана, професор Љ. Стојановић је пензионисан, да би му политичка активност била све изразитија. Долази до разлаза са Пашићем услед помирљивих ставова које је Пашић износио у време владе Владана Ђорђевића. Није прихватио сједињење напредњака и радикала, стога се кандидује за посланика у ваљевском крају. Самостални радикали из интелектуалних редова предводе ситнобуржоаски слој, а заступају енергичне и корените промене на политичкој сцени Србије. У то време енергичност долази и из редова младих официра који се самостално политички образују, траже промене ефикасно у ослонцу на Русију. Највероватније је да је Стојан Протић био неко време ослонац у радикалним идејама младом Љ. Стојановићу.

Скупштински избори 22. јула (4. августа) 1901. и влада Михаила Вујића отварају простор посланицима самосталних радикала за деловање у Скупштини без обзира на већину старих радикала и напредњака. Либерале и самосталце уједињује масонска линија, тврди Храбак. Странке су у већини добиле фракције, против нове старе владе Стојановић иступа јавно у листу *Огјек*, као органом самосталне левице. Стојановићеве дискусије у Скупштини током 1901. године тичу се побољшања ефикасности у влади, њеној одговорности, законској регулативи и слободи штампе. Улазио је и у полемику са Стојаном Протићем. Током 1902. више није био народни посланик у Скупштини.

Политичка сцена деловала је растрзано, тромо, али је иза завесе кључало све до мајског преврата 1903. године. Државни удар спровео је капетан Драгутин Димитријевић Апис уз садејство најзначајнијих личности из званичне политике: Љубомиром Стојановићем, генералом Јованом Атанацковићем, либералом Јованом Авакумовићем, министром Живаном Живановићем, Стојаном Новаковићем и Љубом Живковићем. По убиству краља Александра Обреновића формирана је нова влада *из сенке* у којој је министар просвете и црквених дела био Љ. Стојановић. Но, иако су брзопотезно мењани чланови владе, ниједна од две новоформиране и након проглашења Петра Карађорђевића за краља, није се одржала

услед инсистирања Лондона и европских земаља да се атентатори уклоне с тих позиција.

Љуба Стојановић је био у позадини скупштинскога рада посланика током 1903. и 1904. године. Посланичко место је имао по такозваном револуционарном избору у име ужичког краја. Како се од раније није слагао са Николом Пашићем, чим је Пашић изабран за министра спољних послова 26. 1./8. 2. 1904. Стојановић оставком напушта рад у влади.

Србија иде у правцу демократских слобода, радикали с Пашићем стају на чело буржоаске класе, а радикални самосталци одлазе на маргину са ситним буржоаским предузетништвом. Национална и економска самосталност Србије наилази на удар аустро-угарске политике уз помоћ европских влада које зазиру од јаке словенске државе на Балкану.

Стојановић је у влади Србије био особито активан од новембра 1904. године до закључења трговинског уговора са Аустро-Угарском априла 1906. године. У том периоду он је имао значајну улогу, самосталци су били оформили владу на основу подршке круне. Полемички тонови су чести са Стојаном Новаковићем, Љубом Јовановићем, Николом Пашићем, па и са професором Јашом Продановићем, о чему нам говоре писма и записници Архива САНУ. У време анексионе кризе долази до новог заштравања и спорова у влади Србије, током 1909. долази до преговора у оквирима четирију парламентарних странака о формирању концентрационе владе. У концентрационој влади од 11. фебруара до 11. октобра 1909. године⁶, Љ. Стојановић има активну улогу. Председник у то време је Стојан Новаковић, Никола Пашић је министар грађевина и заменик председника, а на трећем месту је Љуба Стојановић као министар просвете. Спољну политику воде самосталци с министром Милованом Миловановићем, њиховим масонским братом. Стојан Протић води финансије, а Јаша Продановић привреду.⁷ Самосталци су губили снагу тако је Пашић све више преузимао водећу улогу у влади с радикалима. Љуба

⁶ *Храбак*, Богумил, *Љубомир Стојановић – њолийичар*. – Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002 (Ужице: Учитељски факултет), 2002, 375.

⁷ Димитрије Ђорђевић, *Милован Миловановић* (Београд : Просвета), 1962, 110-128.

Стојановић није био од оних људи који су чували позицију у политици, али је радио на спровођењу одлука одрешиито и отворено, без устручавања пред Краљем. Могло би се закључити да је његово одбијање политичких улога, често повлачење из политике и поновно укључивање било обезбеђено његовим личним односима са одређеним уваженим личностима тадашње Србије, као и сопственом снагом којом је пленио сараднике и уливао поверење. Умео је да сагледава ситуације и изналази решења. Трећи чврст ослонац су му били, свакако, масони. И кад се разишао са сарадницима у клубу своје странке 1912. године он је поднео оставку, одбио је саветничку и професорску пензију која му је следовала по стеченом праву. Наравно, он је могао спроводити своју вољу кад је имао јаке ослонце изван странке. Пред Први балкански рат, крајем 1911. године он је један од актера изналажења решења спора Србије са Бугарском. Решење је, ипак, донео рат.

Током Првог балканског рата био је у штабу Ибарске војске.⁸ У тридесетој години живота Љ. Стојановић је изабран за дописног члана СКА, четири године након тога постаје редовни члан СКА, ради на сарадњи и стварању савеза словенских академија, путује стога у Петроград 1912-те године, а већ 1913. године добија улогу секретара СКА коју обавља десет наредних година.⁹ Под окриљем масонске ложе *Уједињење*¹⁰ Стојановић се нашао у кружоцима који су деловали на организовање Сарајевског атентата 1914. године.

Током Првог светског рата Љ. Стојановић и Александар Белић били су у мисији у Русији, у Петрограду, обзнанили су руском министру иностраних послова Сазонову предлог српске владе о уједињењу Јужних Словена у једну државу.¹¹ Стојановић је имао своју визију уједињења у федералну зајед-

⁸ Архив САНУ, *Збирка докумената о Љ. Стојановићу*, акт први и други.

⁹ *Џонић, Урош, Љубомир Стојановић* (Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије), 1931, 170-185. П. о.: Годишњица Николе Чупића / издање Чупићеве задужбине; 72, књ. XL, 1931.

¹⁰ Зоран Ненезић, *Масони у Југославији (1764-1980)* (Београд: аутор), 1988, 230-232; 270-274.

¹¹ Милан П. Ђорђевић, *Србија и Југословени за време рата: 1914-1918* (Београд: Библиотека града Београда), 1991, 292. (Библиотека Србија и југословенско питање; 2. Репринт издања; 2) (Посебна издања / Библиотека града Београда ; 5)

ницу по угледу на Сједињене америчке државе. Сматрао је да у Србији представници власти могу бити они који су њени поданици најмање 25 година, а Немце и Мађаре треба сматрати досељеницима све док не добију југословенско држављанство.

Током избеглиштва и националног пораза 1915-1917. године, Стојановић се повезао са Пашићевим опозиционарима Миланом Гролом и другима у Швајцарској.¹² Јован Цвијић је веровао да ће након пада царизма у Русији доћи до пада и Пашићеве владе. Стојановић је био нада опозицији и могућа копча са новим руским властима. Међутим, Пашић се одржао, а Стојановић није хтео с њим да сарађује. Преписка са Цвијићем, сачувана у Архиву САНУ, даје широк увид у односе опозиције и њихове представе о новој државној организацији.

Након завршетка рата Љуба Стојановић је безуспешно покушавао да се одржи у високој политици. Није изабран као посланик 1927. године у Ужичком округу, ни његов политички саборац Љуба Давидовић није му дао шансу у две владе током 1919. и 1920. године.¹³ Његово деловање је сведено на Републиканску странку са Јашом Продановићем у виду критичких и теоретских расправа. Како нису били опасност по режим, нису имали проблема са званичном политиком. Своја политичка републиканска виђења објављивао је несметано у *Српском књижевном гласнику* (1921, 1926, 1927) и *Новој Европи* (1927). Његов политички рад и живот тихо се угасио 1930. године.

Да би се критички озбиљно говорило о Стојановићу као државнику и политичару, мора се имати у виду његов научни приступ и потпуна преданост послу било које врсте. Његов политички рад није мотивисан личним прекупацијама и жељом за сопственим промовисањем. Он је у политици темељито проучавао конфликтне ситуације и из њих извлачио максималну добит. И поред таквога приступа, он није као политичар однео превагу над Пашићевим политичким ангажманом. Питамо се зашто, кад је у почетку имао предност и

¹² Храбак, Богумил, *Југословени у Швајцарској 1915-1918*, „Историјски записи“, бр. 3/4 (1988), 11-127.

¹³ Храбак, Богумил, *Љубомир Стојановић – политичар*. – Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002 (Ужице: Учитељски факултет), 2002, 385.

подршку круне? Самостални радикали су изгубили корак на пољу прагматичних потеза. Но, те потезе Стојановић губи услед визије коју има у политичком обликовању државе. Он је заступник републиканског уређења са либералнијим методом унутрашње организације економије и федералних јединица будуће Југославије. Нисмо у могућности тврдити да је та његова визија његова, или, плод визије коју је заступао у име слободних зидара који су имали утицаја на све опције решења балканских спорова, наравно, и на свога члана Љубомира Стојановића. Он заговара *народно јединство* до краја живота, а сам увиђа да су се Хрвати, Словенци и муслимани организовали у јединствене фронталне борбене кругове и да им није циљ јединствена држава. Друго, он муслимане у Југославији означава великим словом, што говори о његовој интенцији која је данас оживљена. Треће, он не помишља да су ти муслимани скоро у потпуности српски народ исламске вероисповести.¹⁴ Он не помиње српски народ католичке вероисповести. Дакле, његови ставови више личе на производ кабинетских договора, него ли реалности у заједници названој Краљевина Југославија. И, посебно то, што је од самога формирања заједнице, то јест, Државе СХС он на становишту да је то унитарна, централистичка заједница, мада она нити је с тим циљем формирана, нити је то била док нису силе разградње ојачале и произвеле такву ситуацију у држави која се борила за опстанак.¹⁵ Но, јединство које никад није ни постојало, није ни могло бити одбрањено пред растућом поплавом непријатељства споља и изнутра. Његова заблуда о јединству Срба, Хрвата и Словенаца има кулминацију у његовој вери да је то држава која се не може поцепати. Ипак, морамо бити реални, он није у праву, делом, што се и показало када је дошао Други светски рат, поцепана је држава тако да је река крви преплављивала и проврела из нашега јединства. А потом, дошло је до успостављања новог *брајтсва* и *јединства* које је однела у прошлост нова крвава река крајем двадесетог века уз арбитражу

¹⁴ Љуб. Стојановић: *Срби и Хрвати* (Београд, Шт. „Туцовић“), 1928, 3-5.

¹⁵ Митар Миљановић: *Политички системи Љубомира Стојановића*. - Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002 (Ужице: Учитељски факултет), 2002, 389-397.

развијених, називи цивилизованих, силника НАТО алијансе. Да Стојановић није само своју визију развијао као политичар и државник, најбоље нам поткрепљује нашу критичку мисао Митар Миљановић износећи на видело поклапање ставова Стојановића између два рата са ставовима Комунистичке партије Југославије која је ту визију остварила. Краљевина Југославија је постала Република, укинут је тај такозвани унитаристички режим уз помоћ усташких и фашистичких снага, а затим, уподобљен у време владавине самодршца Броза који је претворио државу у своју приватну својину заједно са народом, расипајући га по свету.¹⁶ Стојановић има исти однос као и комунисти према државној заједници Јужних Словена. Он је за јединство по коме Војводина има право на самосталну јединицу, Босна и Херцеговина као једна или две јединице, али, то не тржи за Далмацију, Славонију, Лику, Банију и Кордун што Миљановић истиче у своме раду. Стојановић подржава захтев Хрватске за самосталном државом која би била у некој врсти уније са Србијом, и то у границама које никада није до тада остварила. То је народ који нема самосталну државу вековима, од 11-ог века на овамо. Насупрот томе, Србија и Црна Гора су унеле самосталност држава у заједницу ради изградње јединства.¹⁷ Стојановићева илузија о јединству је јака, он је истински веровао у могућност заједничке државе, он Хрватима оспорава право на територију Котора и Срема, али, он једноставно не види из своје занесености, шта је реалност и какви олујни облаци прате ту заједничку државу. Даље, Стојановић увиђа да захтеви хрватске иду све даље. Они су припојили Далмацију и Славонију, иду путем похрваћивања Срба католика и Срба муслимана у БиХ. Он је свестан да се државе стварају мачем, а не мировним уговором, стога заступа право Јужним Словенима да се организују у државну заједницу по праву победника над Аустро-Угарском монархијом. Међутим, хрватски захтеви руше ту заједницу у целини и оспоравају Србима победничко

¹⁶ Митар Миљановић: *Политички сјиси Љубомира Стојановића*. - Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002 (Ужице: Учитељски факултет), 2002, 390-391.

¹⁷ Митар Миљановић, *Политички сјиси Љубомира Стојановића*. - Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002 (Ужице: Учитељски факултет), 2002, 392.

право, па и право историјско које су унели у заједничку државу. Стојановић у прилозима у *Новој Европи* и *Полицији* несметано износи своје критичке ставове према *унишарној* државној заједници Југославији, како је он види, али, налази снаге да оспорава ту незајажљивост Хрвата и границе које су зацртали од Земуна до Котора. Актелност Стојановићевих политичких списа *Срби и Хрвати* из 1928. године, данас је све већа, стога, што су неки од циљева у Хрватској из предратне Хрватске током Другог св. Рата остваривани путем монструозних злочина, потом, ти циљеве су актуализовани деведесетих година када су Срби протерани са својих вековних територија из данашње Хрватске, а захтеви иду дубље и даље уз подршку великих сила. Стојановић се у својим илузијама о *народном јединству* приближио ставовима фашистичких првака Хрватске и КПЈ. Но, заслуге Стојановића су у томе што, вољно или не, открива својим политичким радовима рушилачке намере и деловање хрватске елите током Првог св. рата у чијем је окриљу деловао високоодликовани Јосип Броз као подофицир окупаторске војске, за окрутност којом је предњачио над невиним српским народом у Мачви.¹⁸ Стојановић је имао темељит приступ појавама, те је могао ставити нам на увид погрешке Карађорђевића и њихову похлепу у чину стварања Југославије, услед чега је српски народ поднео тежак терет ослобађања Хрвата и Словенаца који ће се окренути и трансформисати у непријатеље српском народу током Другог св. рата, наравно не у целини. Али, изнимци не оправдавају заблуду. Даље, Стојановић је окарактерисао и Светозара Прибићевића, Србина из Хрватске који ће бити више него Хрват у своме политичком деловању. Дакле, из политичких списа Љубомира Стојановића да се закључити да српски народ још увек није разбио илузију о јединству српског народа са другим балканским племенима, а која га је коштала више од највише. Стојановић као државник има одређени опрез када су у питању форма уређења заједничке јужнословенске државе и механизми заштите интереса свакога племена. Залагао се за највиши степен слободе и самосталности сваке заједнице, али, са

¹⁸ Митар Миљановић, *Политички списи Љубомира Стојановића*. - Научни скуп „Љубомир Стојановић – живот и дело“, Учитељски факултет Ужице, 18-19. 04. 2002 (Ужице: Учитељски факултет), 2002, 396.

јасно одређеним уставним федералним устројством које би било гарант јединства. Идеје о јединственој заједници балканских словенских народа спроводе како на научном, културном, економском и политичком основу, пре свега масонске ложе преко појединаца и организованих група. Стојановићев рад има широко дејство: на научном плану као филолог имао је значајну улогу у сакупљању и објављивању грађе која репрезентује српску културу међу другим народима, затим, као политичар активно делује кроз партијске и државне органе, и, треће, имао је активну улогу у пословима отпора и насилне промене органа власти као што су атентати и управљање организацијама које те послове спроводе. Ниједна драма у друштву није пореметила његово учешће и није осујетила његов рад на истрајавању остваривања идеје јединствене јужнословенске државе. Данас, Стојановић као филолог, као научник и приређивач, полемичар и сакупљач културнога блага српског народа, односи превагу над Стојановићем државником и политичарем. Наравно, насилно рушење историјских тековина не мора бити и сведочанство о погрешном идејном и политичком ангажману креатора неких политичких и историјских збивања. Савремена историјска збивања обилују насиљем над племенитим идејама, креацијама и поривима народа и појединаца. Системи су преузели улогу креирања нових светских збивања, такав је систем глобализације, пред њим су државе ситне и смешне креатуре, још су смешнији представници тих нових државних креатура које мишеве уздижу у слонове, тако да се цијук неког партијца брзо претвара у рику слона. Не губимо из вида да је ово време све већег броја креатура на сцени која врви, а све мање озбиљних креација. Систем затвара поре у којима је човек, све више је човек ропска креатура систематично усмеренога тока збивања и обрушавања хоризонта на хоризонту.

Ставови Љ. Стојановића као политичара у односу на такозвано *хрвајско њишање*, као и у односу на проблеме целокупне државне организације, не би били јасни без чињеница и јасног одређења његовога у текстовима објављеним у листу *Полиџика*, у неколико наставака од 6. августа до 9. октобра 1928. године. Сliku употпуњује текст из *Нове Европе* од 26. септембра 1928. године. Овим прилозима Стојановић указује на груписање Хрвата, Словенаца и муслиманског становништва у јединствен фронт. Једино су Срби деловали кроз

партије, дисперзивно. Хрвати и Словенци јединствену југословенску државу са муслиманским представницима у власти доживљавају као проширену Србију. Хрвати у почетку са Радићем траже решење у виду Републике Хрватске у границама Југославије, затим, захтеви расту ка проширењу Хрватске до Земуна, преко Босне и Херцеговине до Котора. Заборављају да су Славонија и Далмација ушле у састав Хрватске као државе. Централистичко уређење по Стојановићу ускраћује нека права свима, како Хрватима и Словенцима, тако и Србима. Он види решење у пуном виду слободе и развоју демократских институција, али, никако у уступцима и проширењу граница Хрватске на територије где су Срби већинско становништво. Хрватска сељачка странка са Мачеком иде у правцу кажњавања Србије која је ратом, *некажњено рушила историјске њиворевине*. Тако, захтеви иду у правцу отворене борбе за самосталност других јединица заједничке државе, односно, за самосталност Босне и Херцеговине, Црне Горе и Војводине. То је политика мајоризације Срба помоћу католичког и муслиманског становништва. Ова политика резултирала је великим сукобима и терором над српским становништвом током Другог светског рата, као и најновијим ратовима крајем 20. века и изгоном Срба из Хрватске. Ставови Љ. Стојановића да се међуетнички проблеми реше слободама у границама Југославије, показала се као утопија. Ипак, он је био свестан куда воде претерани захтеви Хрватске сељачке странке, зато је упозоравао да се такав приступ не може оправдати, и да је то пут у сукоб. Европске западне силе су увелико подржавале пут разбијања југословенске државе и сужавање простора српском народу. Тај процес је још у току. Дакле, узалудан је био покушај да се проблеми реше федералним уређењем, јер то није задовољавало сепаратистичке тежње Словенаца и Хрвата. Јаша М. Продановић¹⁹ је управо заговарао тај вид решења кризе, федералне јединице би, по његовом схватању биле основ јединства и снаге државе попут организације САД, а да се влада и Краљ одрекну централистичког уставног решења. Наравно, и овај вид заједнице, показао се као утопија. Реалност коју живимо разбија политичке илузије о заједници Југо-

¹⁹ Јаша М. Продановић, Републикански поглед на српско-хрватско питање (Београд: Штампарија Родољуб), 1922, 13. П. о.: Српски књижевни гласник; књ. 6/3-4.

славији, али, и илузије о задовољавању апетита простим договором. Ниједна држава није само и само уговорна политичка организација.

За допринос историјској науци код Срба, Љ. Стојановић има велике заслуге тиме што је приредио *Мирослављево јеванђеље* у издању Александра I краља Србије, 1897. године у Бечу; што је објавио *Сџаре срџске ѿвеле и ѿсма. Књ. 1*, 1929; *Сџаре срџске ѿвеле и ѿсма. Књ. 1*, Део 2, 1934; *Кашалој Народне библиотеке у Београду, књ. 4(1903)*, *Рукописе и сџаре шџамџане књије*, 1903. године, затим, *Сџаре срџске зашсе и наџшсе. књ. 1(1902)*, књ. 2(1903); 3 (1905); 4 (1923); 5 (1925); 6 (1926); потом своју студију *Живош и рад Вука Сџеф. Караџића: (26. окт. 1787 - 26. јан. 1864)*, 1924, и што је водио преписку и полемику с научницима на највишем нивоу у циљу научнога утемељења српске филологије и историје језика на документима првога историјскога значаја. Да није он прикупио и објавио ове изворе историјској науци, били бисмо умногоме ускраћени стога што временом споменици културе бивају девастирани или присвајани кроз ратове и друге пошасте од стране других народа. О томе имамо живо сведочанство на Косову и Метохији где се и квазиисторијској науци данас српски културни споменици уписују у културну баштину освајача. Озбиљност и далековидост Љубомира Стојановића даје нам наду за нове кораке у науци и животу.

Сржна линија деловања Љубомира Стојановића као државника и научника на истој је развојној линији какву је имао Владимир Ћоровић. Њихов научни рад кореспондира са идејом стварања југословенске државне заједнице на основама племенске равноправности и демократскога устројства државе. Његове критичке опаске на рачун српске унитарности у политици нису биле у потпуности основане на чињеницама, јер је губио из вида да се не може поредити демократско устројство државних институција са нереалним територијалним захтевима и изласком из државне заједнице са оним што није ни унето у њу. Захтеви хрватских првака су расли у правцу потпуног разбијања државе. Стојановић гаји наду да они неће ићи до апсурда, до крајности, али је то била његова заблуда. То се испоставило касније као једина опција којој они теже. Њихов програм разбијања југословенске заједнице подржан је на Четвртом конгресу Комунистичке партије Југославије одржаном од 3-15. новембра 1928. у Дрездену. Одлуке

су усмерене у правцу разбијања Југославије на независне државе, као и отцепљење албанског и мађарског становништва. Опширније на ову тему говори Борисав Јовић у књизи: *Како су Срби изгубили век* (2016). То садејство са сепаратистичким покретима је остваривано током Другог св. рата, а распад државе је довршен тек деведесетих година 20. века. Идеали југословенскога покрета доведени су до апсурда новим ратовима и стварањем нових државица на Балкану.

ЛИТЕРАТУРА

Љубомир СТОЈАНОВИЋ, *Државна ујрава у демократији. Предавање* (Београд: Штампариа Ј. М. Давидовића, 1911) 30.

Љубомир Стојановић, *О државним чиновницима. Предавање* (Београд: Штампариа Ј. М. Давидовића, 1911) 40.

Љубомир Стојановић, *Неколике мисли о нашем новом државном уређењу* (Београд : Штампариа "Меркур", 1919) 32.

Љубомир Стојановић, *Републикански погледи на неколико савремених ишћања* (Београд: "Г. Кон", 1920) 149.

Јаша М. Продановић, Љуб. Стојановић, *Републикански поглед на српско-хрвајско ишћање* (Београд: Штампариа Родољуб) 1922.

Љубомир Стојановић, *Срби и Хрваји* (Београд: Млада Србија) 1928.

Јаша М. Продановић, Љубомир Стојановић, *Републикански поглед на српско-хрвајско ишћање* (Београд: Штампариа Родољуб) 1922.

Срби и њихов језик: хрестоматија, [приредио] Петар Милосављевић (Београд: Требник, 2002) 551 (Изабрана дела, Петар Милосављевић, књ. 1)

Срби и њихов језик: хрестоматија, [приредио] Петар Милосављевић (Приштина: Народна и универзитетска библиотека, 1997) 484 (Изабрана дела, Петар Милосављевић, књ. 6)

Богумил Храбак, "Љубомир Стојановић - политичар", у: *Љубомир Стојановић. Научни скуп Љубомир Стојановић - живој и дело* (Ужице: Учитељски факултет) 2002, 365-387.

Љубомир Стојановић, *Живој и рад Вука Сћеф. Караџића: 26. окт. 1787 - 26. јан. 1864.* (Београд: Штампариа "Макарије"), 1924, XXII, 783.

Љубомир Стојановић, *Савински лејојис* (Београд, 1927, 169-178. (По.: Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор; књ. 7, св. 1-2, 1927)

Старе српске повеље и писма. Књ. 1, Дубровник и суседи његови. Део 2, средно Љуб. Стојановић (Београд: Српска Краљевска Академија) 1934, V, 557.

Љубомир Стојановић, *Инијерџелација Вујић - Пашић: ѿговор* (Београд: ?), 19??, 24.

Љубомир Стојановић, *Кашалої Народне библиотеке у Београду. Књ. 4, Рукописи и старе шtamпмане књије* (Београд: Краљ.-српска државна штампарија) 1903, XV, 445.

Мирослављево јеванђеље (Беч: издање Његова величанства Александра I краља Србије) 1897, IX, 2, 229. (Предговор, Љ. Стојановић)

Љубомир Стојановић, *Присџуїна академска бесега Љуб. Стојановића: ѿворена на свечаном скују Академије 11. јан. 1896.* (Београд: ?) 1896, 29. (П. о. Српска краљевска академија: Глас; 52)

Стари српски родослови и леїописи, средіо их Љуб. Стојановић (Београд: Српска краљевска академија) 1927, CVIII, 382 (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа: Српска краљевска академија. Прво одељење, Споменици на српском језику ; књ. 16)

Стари српски записи и најїїсї. Књ. 1, скупио их и средіо Љуб. Стојановић; приредіо Сима Ћирковић (Београд: Српска академија наука и уметности: Народна библиотека Србије ; Нови Сад : Матица српска) 1982, XIV, 480, 61

Стари српски записи и најїїсї. Књ. 2, скупио их и средіо Љуб. Стојановић (Београд : Српска Краљевска академија) 1903, XIV, 480.

Стари српски записи и најїїсї. Књ. 3, скупио их и средіо Љуб. Стојановић (Београд: Српска Краљевска академија) 1905, X, 487. (Зборник за историју, језик и књижевност српскога народа. прво одељење. Споменици на српском језику; књ. 3)

Стари српски записи и најїїсї. Књ. 4, прикупио их и средіо Љуб. Стојановић (Београд: Српска краљевска академија) 1923, 227 (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа : Српска краљевска академија. Одељење 1, Споменици на српском језику; књ. 10)

Стари српски записи и најїїсї. Књ. 5, прикупио их и средіо Љуб. Стојановић (Београд: Српска краљевска академија) 1925, 334. (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа : Српска краљевска академија. Одељење 1, Споменици на српском језику; књ. 11)

Стари српски записи и најїїсї. Књ. 6, /средіо их Љуб. Стојановић (Београд: Српска краљевска академија) 1926, X, 347 (Зборник за историју, језик и књижевност српског народа: Српска краљевска академија. Одељење 1, Споменици на српском језику ; књ. 14)

Резиме

Стојановић је рођен у Ужицу 1860. године, пореклом стари Херцеговци, његови преци су из Требјесе код Никшића. Презиме Стојановић су добили по досељењу у Ужице. Овде је завршио основну школу и Гимназију. У Београду на Великој школи филологију и историју. Након завршетка Велике школе усавшава знања у Немачкој и Русији током 1885. године.

За допринос историјској науци код Срба, Љ. Стојановић има велике заслуге тиме што је приредио *Мирослављево јеванђеље* у издању Александра I краља Србије, 1897. године у Бечу; што је објавио *Старе српске џовеље и џисма. Књ. 1*, 1929; *Старе српске џовеље и џисма. Књ. 1*, Део 2, 1934; *Каша-лој Народне библиотеке у Београду, књ. 4*(1903), *Рукојисе и старе шћамјане књије*, 1903. године, затим, *Старе српске зајисе и најјисе. књ. 1*(1902), књ. 2(1903); 3 (1905); 4 (1923); 5 (1925); 6 (1926); потом своју студију *Живои и рад Вука Стјеф. Караџића: (26. окт. 1787 - 26. јан. 1864)*, 1924, и што је водио преписку и полемику с научницима на највишем нивоу у циљу научнога утемељења српске филологије и историје језика на документима првога историјскога значаја.

*Изношење ковчеја са Њејошевим косћима
на 15 метара испред врха Ловћена*

Немања Ђ. МИЛОВАНОВИЋ²⁰

ЕПИТАФ ХВОЧАНИНУ

Апстракт: Аутор иружа иреїлед иреїходних издања и информација о еїишафу са средњовековне некроїоле Мраморак у селу Тобути на Мајевици. Указује на иревиде иреїходних истраживача, ие доноси ново чиїање и иранслииерацију.

Кључне ријечи: Стећак, еїишаф, иранслииерација, Мајевица, Тобути, Хвочанин.

Прва информација о постојању овог епитафа потиче од Милице Баум (1958: 54), која нас обавјештава да се у селу Тобуту, на локалитету Мраморак, налази стећак са врло оштећеним епитафом, који се не може протумачити, доноси и прилично нејасну фотографију. М. С. Филиповић у својој етнолошкој монографији о Мајевици у поглављу „Средњи век” први покушава прочитати поменути епитаф: ови...в л | ми...вив... л ... ованињ (1969: 16), стоји да се „razaznaје samo toliko da је рокојник био ’...očanin’; iako i ta reč nije potpuna i ona govori o migraciji ” (Filipović 1969: 17). Ш. Бешлагић је током 1967. и 1968. „прегледао” терен Мајевице и 1970. објавио рад под називом „Стећци Мајевице”. У овој „малој, посебној радњи” Бешлагић савременом ћирилицом доноси овај епитаф као новопронађени, уз информацију да се налази на веома оштећеном сљеменаку: ОГ(И) ... В ... ЛИ ... ЛИ ... Н ... ВИЋ’ ... ОЧАНИН’ (Бешлагић 1970: 18). И коначно М. Вего у четвртој књизи *Zbornika srednjovjekovnih natpisa BiH*, такође објављује овај натпис као новооткривени (закључак изводимо из тога што не наводи никакву претходну литературу), уз коментар да су слова оштећена од људске руке! (Vego 1970: 125). Поред транслитерације М. Вего нуди и фотографију (Слика 3).

Некропола Мраморак налази се у селу Тобуту на Мајевици, покрај пута Прибој–Лопаре. Чине је 9 мраморова (5

²⁰ nmnjmilovanovic@gmail.com

сљемењака, 3 сандука и 1 стуб) постављених у низовима, оријентисаних по правцу запад–исток (Bešliagić 1971: 195). Епитаф се налази на сљемењаку дугом 176 цм и то на његовој чеоној (западној) страни. Графеме су висине од 4 до 6 цм. Натписно поље је у облику готово правилног петоугла висине 76 цм. Према остацима натписа и величини натписног поља лако је закључити да је овај натпис био писан у осам редова, с тим да је 1. ред, осим једне усправне црте, апсолутно изгубљен, а да се уочавају остаци 2, 3, 4, 5. и 6. реда. Најчитљивији су 7. и 8. ред. Оно што је Вего означио као слово у осмом реду (код нас би било у 9) бришемо, јер ту не видимо траг дилијета.

Из претходних приређивања датог натписа очито је да постоји више неподударности у виђењу првог дијела епитафа гдје се слова због оштећења споменика не распознају најјасније, али и поред тога (уз фотографију и цртеж) пружићемо наше виђење и тог дијела епитафа.

Оно што је заједничко свим приређивачима је читање два посљедња реда гдје сва тројица виде (уз разлике у начину приређивања) *вић...* и *очанин* (Вего: *.вочанин*).

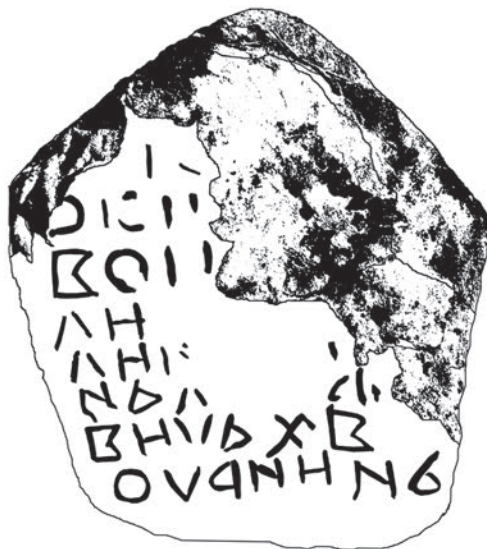
Досадашња искуства су показала да су претходни истраживачи сасвим површно истражили цијели терен Мајевце, заправо, врло вјероватно је да су одређене локације обрађивали сарадници мањег искуства. Тако је било могуће да од 10 епитафа средњовјековне некрополе у мајевичком селу Пипери, а покрај засеока Јаковљевићи, буде објављено само 5 (Комар 2017а; 2017б) или да натпис не буде до краја прочитан (Миловановић 2017).

У овом случају очит превид се тиче претпоследњег реда, гдје нико од њих не уочава графему *X*.

Према нашем виђењу, два посљедња реда се могу прочитати у цјелости. Осим фотографије (*Слика 1*) и цртежа (*Слика 2*), као потврду исправности нашег читања, доносимо и фотографију М. Вега на којој се такође сасвим јасно, бар колико и друга слова, оцртава превиђена графема *X* (*Слика 3*).

Слика 1.

Слика 2.

Слика 3.

Према томе нудимо слjedeћу транслитерацију:

(а се ле)
 жн (на с)
 вон (зсц)
 лн . . .
 лн . . .
 нь л . . а
 вnvъ хв
 ованннъ

Обзиром да велика већина епитафа на Мајевици почиње типизирано: а се лежн, се лежн или + се лежн, можемо претпоставити један од ових почетака. И поред великог оштећења, вјероватно би, на основу сачуваних неколико слова, почетак на савременом српском требало читати: *А овдје лежи на својој земљи...*, а завршетак епитафа недвојбено:

... вић Хвочанин.

Остатак текста је заувјек изгубљен.

Именовање по формули: име, патроним (презиме), етник, присутно је и у непосредној близини, на граници Тобута и Пељава: *Драјоје Јуношић Тујковић њлеменићи Свибничанин* (Veго 1970: 125; натпис 303), у Пушковцу (сусједно село), такође сачуван етник *њлеменићи Госиљанин* (Veго 1970: 111; натпис 290), у Бијељини *Драјосав Болесалић Блаћанин* (Бабић 2004: 88), затим ...*Добрихнић њлеменићи Кнежанин* (Бабић 2004: 97), итд.

Етник Хвочанин, свакако је изведен од ојконима Хвоча (данас Фоча, раније Хотча и Хоча). Облик Хвоча забиљежен је 1468/69 (Алићич 2008: 64). Послије тога у попису Херцеговачког санцака 1475/77. године забиљежен је облик Хвача (Алићич 1985: 171). Придодавши овоме и епиграфске одлике релевантне за датирање натписа: облик слова *В* „са петљицама које не сежу до стабла слова” јавља се од 12. до 15. вијека (Томовић 1974: 17), затим *Ж* без средње попречне црте које се на територији Босне и Херцеговине датира у XV вијек (Томовић 1974: 19), те *Ч* у облику латиничког *V*, чије се најраније појаве везују за крај XIV вијека, а трајње кроз читав XV вијек (Томовић 1974: 24), овај епитаф можемо датирати у XV стољеће.

Литература:

- Алићич, Ahmed S. (1985), *Poimenični popis sandžaka Vilajeta Hercegovina*, Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.
- Алићич, Ahmed S. (2008), *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Mostar: Islamski kulturni centar.
- Бабић, Мирко / Томовић, Гордана (2004), “Старосрпски натписи из Бијељине”, *Мешовића браћа XXII*, Београд, Историјски институт, 81–104.
- Баум, Милица (1958), “Неколико интересантних стећака са подручја источне Босне”, *Чланци и браћа за културну историју источне Босне*, књига 2, Завичајни музеј у Тузли: 53–63.
- Бешлагич, Шефик (1970), “Стећци Мајевице”, *Стираринар*, бр. 20, Београд: Археолошки институт: 11–22.
- Веšлагич, Šefik (1971), *Stećci (kataloško-topografski pregled)*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Veго, Marko (1970), *Zbornik srednjovjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine*, knj. 4, Sarajevo: Zemaljski muzej.
- Комар, Горан / Миловановић, Немања / Спасојевић, Војин (2017a), “Ћирилични натписи у селу Пипери на Мајевици

(Општина Лопаре)”, *Бокајин Дијак 10*, Лопаре–Прибој: ЦКИ Лопаре – Удружење за очување баштине „Дијак” Прибој: 155–168.

Комар, Горан / Миловановић, Немања / Спасојевић, Војин (2017), “Ћирилични натписи у селу Пипери на Мајевици (Општина Лопаре) II”, *Бокајин Дијак 11*, Лопаре–Прибој: ЦКИ Лопаре – Удружење за очување баштине „Дијак” Прибој: 186–205.

Миловановић, Немања (2017), “Поновно читање средњовјековног епитафа са Мајевице”, *Филолоџ 15*, Бања Лука, Филолошки факултет: 143–154.

Томовић, Гордана (1974), *Морфологија ћириличких натписа на Балкану*, Београд: Историјски институт.

Filipović, Milenko S. (1969), *Majevisa s osobitim obzirom na etničku prošlost i etničke osobine majevičkih Srba*, Sarajevo: ANU-VIH.

HVOCANIN'S EPITAPH

Summary

The author provides a review of the previous editions and information of the epitaph from the medieval necropolis Mramork in Tobut Village on Majevisa Mountain. Four authors are thought to have dealt with this epitaph and the three tried to read it. It draws attention to the oversights of the previous explorers and provides a new reading and transliteration.

Радован ФЕМИЋ²¹

ОДНОС КНЕЖЕВИНЕ СРБИЈЕ ПРЕМА СРПСКОЈ ВОЈВОДОВИНИ ТОКОМ 1848/49.

Сажетак: У раду је анализиран однос званичног Београда према српском покрету у Јужној Угарској током револуционарне 1848/49. Указује се на сложеност прилика и на моделе помоћи коју Кнежевина Србија пружа Српској Војводини.

Кључне речи: Аустроугарска, Мајска скупштина, Српска Војводина, Стеван Книћанин, Војводство Србија, Тамишки Банат.

Положај српског народа у Хабзбуршкој монархији током читавог низа векова одликовао се борбом за национална права. Та борба текла је од XVI до XX века. Изложени притицима од стране Османлија, централне власти у Бечу, потом угарских и хрватских племићких слојева, те фанатизму римокатоличког клера, Срби су перманентно водили борбу за опстанак. И то једнако на широким просторима северно од Саве и Дунава, као и на тлу Троједнице²². Одбрана царских привелегија од времена Леополда I (1657–1705)²³ до стварања Српске Војводине, и уједињења из 1918. константа је историје пречанских Срба. Сеоба Срба под вођством Арсенија III Чарнојевића донела је нови, значајан талас српског становништва Аустроугарској монархији. Са већ настањеним Србима, ова група представљала је друштвено-политичку чињеницу с којом је требало рачунати. Према једној званичној статистици Аустријског царства, у време револуције 1848/49, и

²¹ radovanfemic99@gmail.com

²² Термин за круну Хрватске, Славоније и Далмације, чију су територију Срби у значајној мери насељавали.

²³ У питању су акти којима се дају извесна права Србима, која се тичу црквено-школске аутономије. Сваки од ових докумената доследно заобилази третман политичких права Срба у Монархији. Иначе, Леополд Први издао је Србима следеће привилегије: 21. августа 1690; 21. августа 1691; 4. марта 1695.

непосредно пре и после, у Хабзбуршкој монархији живело је укупно 1.584.134 Срба²⁴. По областима, структура „српског простора“ изгледа овако: Војводина и Банат (402.890); Далмација (395.273); Војна граница (339.176); Славонија (224.180); Истра и Кварнерска острва (134.445); Угарска (69.170) и царска војска (приближно 19.000)²⁵. Број Срба износио је 300.000 више од Хрвата, чији удео износи 1.288.632²⁶. Наравно, кључни проблем је био признавање политичких права Србима, што је Угарска упорно одбијала. Све се сводило на просветно-црквену аутономију, која је константно оспоравана и свођена у раван формалности. Саборима у Пожуну (Братислави) могли су да присуствују само представници цркве: патријарх и епископи. Тиме су Срби морали да се задовоље.

Први корак ка територијалној аутономији Срба учињен је 1694. године. На Сабору одржаном у Баји, Пречани на челу с патријархом Арсенијем III Чарнојевићем упутили су захтев званичном Бечу за доделу територије коју би населили Срби. Представка бечком цару обухватала је: „Славонију, Малу Влашку, Срем, поље Куманско, дистрикат између Саве и Драве све до реке Илове и границе Хрватске, поље Ђулинско, дистрикат Арадски све до Јенове, те Халмађ између реке Мориша и Црног Крижа“²⁷. Ове територије обухватале су „велики простор који укључује целокупну данашњу Славонију, Срем, историјску Бачку и историјски Банат“²⁸. Сходно томе, на сабору у Будиму 1691. изабран је први српски деспот, Ђорђе Бранковић. По одлуци аустријске круне, за подвојводу је изабран Јован Монастерлија. Осим духовне, у рукама српског патријарха, истина за кратко, налазила се и световна власт. Наступајући период донео је Србима сужавање царских привилегија, па су током прве половине XVIII века Србима била на располагању само два института: право јавног богослужења и избор митрополита. Ништа ново, нити друго Пречанима није донео

²⁴ Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања: Историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Београд, 2010, стр. 205.

²⁵ Исто

²⁶ Исто

²⁷ Чедомир Антић, *Српска историја*, Вукотић медиа, Београд, 2013, стр. 201.

²⁸ Исто

ни Темишварски сабор из 1790²⁹. Тада је обновљен захтев за територијалном аутономијом, тражен је Банат, али и привилегије за Србе у Војној граници. Један од главних захтева био је оснивање Илирске дворске канцеларије³⁰. Због изузетне важности српског етничког елемента Војне границе у доба честих ратова између Аустроугарске и Османског царства, Двор је симулирао излазак у сусрет српским захтевима³¹. Угарски сабор дао 1791. установио је Илирску дворску канцеларију, која је постојала свега 16 месеци, и потом укинута, на захтев угарских племића³². „Срби, међутим, нису признати као народ, већ као верска заједница. У Угарском сабору могли су да их заступају само највиши верски великодостојници“³³.

Револуционарни талас који је 1848. запљуснуо европски простор донео је са собом и отварање српског питања у Монархији. Увелико је текао притисак на Србе, примарно кроз интензивну мађаризацију. „У жупанијама Јужне Угарске, где су Срби имали већину, мађарски се почео уводити у цели живот, на првом месту у црквене матичне књиге. Деци су давана мађарска национална имена, а по новинама у Будиму и Пешти се већ говорило о могућности да се мађаризује православна црква, црквена литургија. И папагаји су морали да науче мађарски језик“³⁴. Иако у почетку опредељени за споразумно решење са Кошутовом владом, Срби су брзо увидели који је пут ка остварењу постављеног циља. „Првих дана револуције у српским захтевима није се постављало питање посебне територије и нема ни говора о стварању Деспотовине или Војводовине.“³⁵ „Први српски програм, двадесет дана пре него што је

²⁹ Темишварски сабор из 1. септембра 1790. има огроман значај за историју Срба у Хабзбуршкој монархији. То тврди академик Милорад Екмечић, који у захтевима Темишварског сабора види „први политички програм за стварање једног облика аутономне српске државе“. Детаљније у: Милорад Екмечић, *Нав. дело*, стр. 121.

³⁰ Славко Гавриловић, *О Србима Хабзбуршке монархије*, СКЗ, стр. 210.

³¹ Ова пракса Царског двора посебно је дошла до изражаја за време Ракоцијевог устанка против централне власти (1703–1711), кад је помоћ Срба била преко потребна за очување хабзбуршке круне.

³² Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 211.

³³ Исто, стр. 203.

³⁴ Милорад Екмечић, *Нав. дело*, стр. 241.

³⁵ Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 215.

јавно обелодањен, био је послат руском цару³⁶. У програму су истицани захтеви за формирање „Српске Војводине“, као и установљење титуле војводе³⁷.

Широки простори Бачке, Баната и Срема ослобођени су акцијом српских устаника. Мајска скупштина 1848. у Сремским Карловцима прогласила је Српску Војводовину. За војводу је био изабран Стеван Шупљикац³⁸, а дотадашњи карловачки митрополит Јосиф Рајичић постао је патријарх војвођанских Срба. Оба првака, патријарх и војвода, били су Срби из Хрватске³⁹. Скупштина у Карловцима је установила Српску Војводовину, која је обухватала: „Срем са Војном границом, Барању, Бачку са Бечејским дистриктом и Шајкашким батаљоном, и Банат са Кикиндским дистриктом и Војном границом.“⁴⁰

Српска Војводовина обзнанила је на Мајској скупштини да ступа у савез са Троједницом, а као извршни орган ове Скупштине установљен је Главни одбор од 48 чланова, за чијег је председника изабран Ђорђе Стратимировић. „Хрватски сабор 1848. прихватио је политички савез са Српском Војводином, са Сремом као њеним саставним делом, али су касније Банско веће у Загребу, Кулмер⁴¹ и Јелачић избегавали да се сагласно томе односе према Војводини која је за њих била пожељна само као сателит Троједне краљевине, а не као равноправан партнер, настојећи при том да се користе и српском новчаном подршком и српском војском за рат против Мађарске.“⁴² Одмах по оснивању Српске Војводине устаници су

³⁶ Милорад Екмечић, *Нав. дело*, стр. 243.

³⁷ Исто

³⁸ Стеван Шупљикац до тада је обављао дужност пуковника Огулинског пука у Војној граници. Према Радошу Љушићу, након смрти Стевана Шупљикаца, крајем 1848. угашена је титула војводе, а у употреби је од тада друго звање – вожд. То звање понио је Ђорђе Стратимировић. Детаљније о овоме у: Радош Љушић, *Српска државност 19. века*, Српска књижевна задруга, Београд 2008, стр. 459.

³⁹ Академик Василије Крстић ову чињеницу тумачи као доказ о високом нивоу развоја српске националне свести тога доба.

⁴⁰ Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 204.

⁴¹ Барон Фрањо Кулмер, вођа хрватских народњака – конзервативаца. Особа под чијим се утицајем налазио хрватски бан Јосип Јелачић, који је спроводио Кулмерове идеје у пракси.

⁴² Исто, стр. 392.

упутули писмо руском цару, тражећи покровитељство Русије над Војводством, као у случају балканских хришћана у оквиру Османског царства. „Срби у овој револуцији 1848. не ратују само против непријатеља, него и против себе, менталитета дељења на посебне струје и вође. У Војводини је власт била у рукама патријарха Рајичића, који се држао правила да треба радити постепено и увек у складу са саветима из Русије. Главни одбор је био у рукама полетног, али недовољно стабилног Ђорђа Стратимировића.“⁴³

Није се дуго чекало на изјаву да одлуке Мајске скупштине не признају ни Двор, ни Угарска. Под оптужбама за подривање територије јужне Угарске, мађарска влада отпочела је са репресалијама према Србима, што је ескалирало 12. јуна, нападом бечко-мађарске војске коју је предводио генерал Храбовски на Сремске Карловце. „Тиме је почео српско-мађарски рат у коме су Срби остали усамљени, јер су се Немци, Мађари, Румуни, па и Хрвати и Словаци на подручју Српске Војводине према њима држали отворено непријатељски или пасивно. Главни могући српски савезник, бан Јосип Јелачић, све до средине септембра 1848. био је у ставу ишчекивања, а и кад је ступио у рат против Мађарске, пошао је према Пешти, а не према Српској Војводини, којој је преостало да очекује помоћ само од Кнежевине Србије.“⁴⁴

Нудећи суштинско, свеобухватно објашњење позиције Кнежевине Србије према покрету пречанских Срба, Славко Гавриловић прецизно наглашава: „Иако је у то време Србија само била полунезависна и под протекторатом Турске и Русије, њена влада, захваљујући највише Илији Гарашанину, чинила је највише што је могла да војвођанске Србе помогне новцем, оружјем, муницијом, а нарочито слањем на хиљаде добровољаца под војводом Стеваном Книћанином на бојишта у Бачкој и Банату. Без те помоћи Српска Војводина не би се могла годину дана одупирати далеко надмоћнијој Мађарској. Ипак, до сједињења Српске Војводине са Кнежевином Србијом није дошло, јер силе –протекторке нису помишљале на разбијање Аустрије и Угарске, иако је постојала и комбинација да се обе српске државе, условно речено, нађу у зајед-

⁴³ Милорад Екмечић, *Нав. дело*, стр. 246.

⁴⁴ Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 217.

ници под суверенитетом Порте⁴⁵. Исказана бројевима, помоћ Кнежевине Србије устаницима до почетка августа мерила се са преко 15.000 добровољаца, на челу са уставобранитељским прваком Стеваном Книћанином. Борци Стевана Книћанина омогућили су одбрану у најважнијој бици, код Сентомаша (Србобрана) 14. јула 1848. Одбраном Сентомаша Српска Војводовина је успела да се одржи, али не и да сузбије мађарску војску са територије Војводства⁴⁶. Војвођанским Србима пружана је и материјална помоћ. Зна се да је само до краја 1848. влада у Београду за потребе добровољаца које је слала издвојила 20.000 дуката⁴⁷.

Идућа, 1849. година није донела повољности за српски покрет у Монархији. Устав из марта 1849. није препознавао Српску Војводовину као аутономну територијалну област. Напротив. Њен статус био је неодређен, али је постојала могућност присаједињења Хрватској, Мађарској, или пак Ердељу⁴⁸. Војна граница, толико важна за српско питање, била је издвојена из Војводовине и Троједнице, и устројена као посебна област из предреволюционарног доба. Решавајући српско питање, априла 1849. одлуком Двора Српска Војводина је стављена под војну управу Фридриха Мајерхофера, док је патријарх Рајичић именован за царског комесара цивилних области Војводине, истина за кратко вријеме. Већ у јулу, под изговором да је потребан као преговарач у Бечу, српски патријарх био је удаљен из Војводине⁴⁹. Половином августа 1849. Мађарско-српски рат је окончан. Мађари су нанели тешке губитке Србима, освојили цео Банат, значајан део Бачке, а Срби су пружали отпор у пределу Тителске висоравни. О држању Кнежевине Србије у овим данима, Славко Гавриловић пише: „У најкритичнијем часу из Србије су поново упућени добровољци, који су се до краја рата задржали на бојишту у Војводовини.“⁵⁰ Но, поред неспорне помоћи пречанским Србима, Кнежевина Србија била је опрезна у погледу уједињења Срп-

⁴⁵ Исто

⁴⁶ М. Екмечић, *Нав. дело*, стр. 248.

⁴⁷ К. Никифоров, *Начерџаније Илије Гарашанина и сјољашња йоли-йика Србије 1842–1853*, Службени гласник, Београд, 2016, стр. 179.

⁴⁸ Исто, стр. 218.

⁴⁹ Исто

⁵⁰ Исто

ске Војводине са матицом⁵¹. Ипак, јединство је исказано у „србијанским добровољцима, титули вожд, државним симболима преузетим из Србије (грб, застава) и у оживљавању имена Србија. Иако је постојала скривена жеља код свих Срба за уједињењем са Кнежевином Србијом, било је и другачијих ставова. Вожд Ђорђе Стратимировић изнео је у нацрту устава Српске Војводине да би требало радити на савезу са Кнежевином Србијом. Србијански политичари, Аврам Петронијевић и Илија Гарашанин, одбацили су Стратимировићеву идеју као опасну и неприхватљиву“⁵².

Након Мађарско–српског рата, Бечки двор одлучио је да стави тачку да питање српске аутономије северно од Саве и Дунава. Нејединство Срба и Хрвата, поготово по питању Срема, те различити тонови унутар српског покрета, убрзали су доношење решења. Коначно, 18. новембра 1849, по одлуци Бечког двора установљена је круновина под називом Србија и Тамишки Банат. Ни налик областима које су ушле у састав Српске Војводине прокламоване Мајском скупштином, нова област је обухватала: „Бачку, без Шајкашког батаљона и цео Банат, али без Војне границе, а од Срема само илочки и румски срез, док је Сремска војна граница, укључив чак и Карловце, остала изван састава тог Војводства. Титулу српског војводе цар је задржао за себе, а на чело Војводства Србије дошао је царски генерал Фердинанд Мајерхофер. Седиште управе пренето је у Темишвар, на периферију српског народа, а немачки језик враћен у службену употребу“⁵³.

Анализирајући узроке за овакав начин устројства нове области, Чедомир Антић запажа: „Лишено области Војне границе уз Саву и Дунав, готово искључиво насељене српским народом, Војводство је проширено на територију читавог Баната, скоро читавог Срема и великих делова Бачке и Барање. Промена имена требало је да заустави тежње националног покрета српског народа да створи уједињену, или макар (после Србије и Црне Горе) трећу српску државу. Њоме су изражена древна права и постојеће претензије Аустрије да у своје границе укључи области нововековне и средњовековне Србије.“⁵⁴

⁵¹ Р. Љушић, *Нав. дело*, стр. 460.

⁵² Исто, стр. 460–461.

⁵³ Константин Никифоров, *Нав. дело*, стр. 219.

⁵⁴ Чедомир Антић, *Српска историја*, стр. 205.

Војводство није функционисало због мноштва разлога, а у њему „није било већинског народа, а Срби су били тек трећа нација по бројности. Војводство није имало било какву аутономију. Титулу великог војводе узео је сам цар. Подвојводе су углавном били царски генерали, који су командовали војском у овим крајевима. Ниједан од њих није био Србин. Област Војводства била је подељена на округе уместо на жупаније. У службеној употреби је уместо мађарског био српски језик, па потом немачки. Постојале су и засебне судске установе са врховним судом. Ова, пре свега формална аутономија, постојала је све док после пораза у рату са Пијемонтом 1859. године, хабзбуршка круна није била приморана да се поново споразуме са Мађарима. Укинут је апсолутизам, а Октобарском дипломом је успостављено уставно уређење. Царским писмом од 27. децембра 1860. укинута је Војводство Србија и Тамишки Банат“⁵⁵.

Сводећи закључке о револуционарној 1848/49. години, Милорад Екмечић пише: „Јужни Словени су у револуцији 1848/49. доживели историјски пораз, у смислу да ниједан захтев који су претходни национални препороди постављали није успео. Најкиселији плод ове револуције је било стварање 'Војводства Србије и Тамишки Банат', који су Срби почели захтевати одмах у почетку побуне. 'Војводство Српско' је било створено због захтева Русије да се испуни неко од обећања која су обилато сејана кад је требало да њихова снага спасава царство од пропадања“⁵⁶. Даље од формирања Српског Војводства није се могло. Према Милораду Екмечићу, један од кључних разлога садржан је у томе што је Русија била апсолутни противник рушења Аустрије. То доказују и савети упућени хрватском бану Јелачићу, као и руководству српског покрета у Јужној Угарској⁵⁷.

Однос између Кнежевине Србије и пречанских Срба био је двосмерног карактера. Сународници су осећали обавезу да помогну учвршћивање независног државног ентитета у својој матици. „Читава једна генерација српских политичара, чиновника, пословних људи, интелектуалаца, лекара, инжењера, професора и учитеља дошла је из хабзбуршких земаља у

⁵⁵ Исто

⁵⁶ Милорад Екмечић, *Нав. дело*, стр. 251.

⁵⁷ Исто, стр. 245.

Кнежевину Србију. Звали су их „немачкари“⁵⁸. Међу многима, издвајају се: српски председник владе, Аврам Петронијевић, Димитрије Давидовић, писац Сретењског устава, попечитељ Доситеј Обрадовић, митрополит Петар Јовановић, и многи други⁵⁹. Но, револуционарна врења на тлу Монархије у Београду су различито посматрана. Већ током марта 1848. по главном граду Србије растурали су леци којима се позивало на истеривање Османлија из Србије, те уједињење Србије, Босне, Бугарске, Хрватске и Славоније у заједничку, илирско-српску државу, на чијем би се челу налазио кнез Александар Карађорђевић. Носиоци ових тежњи били су, у првом реду, студенти Београдског лицеја либералних схватања, окупљени око „Дружине младежи србске“. Њихове ставове у потпуности су делили студенти пристигли са школовања у Француској⁶⁰. Оријентација ове групе студената није била по вољи уставобранитељској влади, која је сузбијала њихове активности. Доба револуционарног врења у Монархији представља време тражења начина Кнежевине Србије за организацију помоћи српском покрету у Мађарској. Истина, у редовима уставобранитеља није владала апсолутна сагласност за предузимање акције помоћи Пречанима. „Док је Гарашанин у извесној мери нагињао на страну подршке захтева војвођанских Срба, Вучић је одлучно био против тога“⁶¹. Према Константину Никифорову, „Вучићеви погледи у националну будућност нису ишли преко тренутног интереса шумадијског сељака“⁶².

У јеку револуционарне 1848/49. српске власти у Београду на идејном плану разматрају начин уједињења Срба и шире, Јужних Словена у будућу заједницу. Тих дана јавља се пројекат о Српском вицекраљевству, или Српским сједињеним државама, из пера Константина Николајевића⁶³. На трагу идеја Гарашаниновог *Начертанија* из 1844. овај пројекат нудио је

⁵⁸ Чедомир Антић, *Српска историја*, стр. 203.

⁵⁹ Исто

⁶⁰ Константин Владимирович Никифоров, *Начертаније Илије Гарашанина и сјољашња политика Србије 1842–1853*, Београд, 2016, Службени гласник, стр. 147–148.

⁶¹ Исто, стр. 149.

⁶² Исто

⁶³ Константин Николајевић је био српски капућехаја у Цариграду. Уживао је поверење Илије Гарашанина и добио његову подршку за израду овог плана.

решење и Србима са простора Аустроугарске. Наиме, К. Николајевић је планом предвиђао уједињење најпре Срба, а потом и Јужних Словена у једно „Југословенско царство“. Стварање заједнице требало је да се изврши на принципу конфедерације⁶⁴. Но, муњевити развој ситуације на терену налагао је брзи прелазак са идејног на конкретни план. Положај пречанских Срба није омогућавао никакво одлагање решења. Став Кнежевине Србије према делатности њених сународника северно од Саве и Дунава делом је детерминисан (сфера јавне, отворене политике) и односом кључних актера европске дипломатије тог доба према овом питању. Због активног држања сваке од великих сила, српске власти нису биле у могућности јавно да стану на страну војвођанских Срба.

Због могућег јачања руског утицаја, Османско царство било је апсолутни противник учешћа Београда у деловању Пречана. Русија је, у страху од преливања револуционарног таласа на своју територију, показивала уздржаност. Стога је половином марта 1848. руски цар Николај објавио неутралну позицију Русије. У манифесту о немешању руски император наводи да је „неопходно налазити се у одбрамбеном, готово кордонском размештају, будно мотрећи на своју област, не би ли се сваки покушај код куће угушио на самој почетку“⁶⁵. Као ретко када, ставови Османске империје и Русије у односу на ово питање у почетку били су истоветни. Ипак, Русија је постепено ублаживала свој став, увиђајући да је тренутно стање неодрживо. О томе најбоље сведочи писмо руског посланика у Београду, Данилевског, који овим поводом извештава своју владу: „Јер, ако узмемо да влада и послуша руске савете онда би се равнодушност Срба према невољама војвођанских Срба приписивала Русији и по целој дунавској страни ширило би се роптање против ње.“⁶⁶

Као велика сила заинтересована за утицај у Србији, Француска се није држала по страни. Она је кроз изричити став свог конзула у Србији, М. Лемперанија, одлучно иступала против помоћи Пречанима. Разлог оваквог држања Француске

⁶⁴ Радош Љушић, *Књига о Начертанију: национални и државни програми Кнежевине Србије (1844)*, Белетра, Београд 2004, стр. 126–136.

⁶⁵ Константин Никифоров, *Нав. дело*, стр. 150.

⁶⁶ Исто, стр. 158

садржан је у страху од „руског панславизма“, како је извештавао француски конзул владу у Паризу. Револуционарна акција војвођанских Срба изазивала је Ламперанијево подозрење, који је био уверен да иза њихових акција стоји званична Русија⁶⁷. С протоком времена и Аустрија је правила заокрет у односу на ово питање. Она је политичким маневром покушавала да извуче корист за хабзбуршку круну од активности војвођанских Срба. Промена аустријског става поклапала се са доласком на престо новог владара, Франца Јозефа. Он је посебним актом потврдио одлуке Мајске скупштине, с тим да је кључно питање остајало нерешено. У питању је територијални опсег Српског Војводства. То питање је намерно и перманентно заобилажено, вољом бечког двора.

Стање у Србији, па и однос према револуционарном покрету пречанских Срба, непотпуно се сагледава без улоге Петровске скупштине из 1848.г.⁶⁸ На овој скупштини званично се појавио предлог да Кнежевина Србија не помаже покрет у Војводини. У складу са тим, тражило се очување ми-ра, јер су жеље Османског царства и Русије биле истоветне. Без дилеме, исход Петровске скупштине значио је тријумф То-ме Вучића–Перишића. Истина, за кратко време. Недуго након Петровске скупштине, кнез и влада кренули су са политичком маргинализацијом Вучића–Перишића. Овај скуп до краја је из-нео на видело унутрашњу политичку поделу на две струје: проруску и профранцуску. „Заседање на Петровдан, 12. јула 1848. показало је да је било немогуће помирити све струје у друштву. Главни сукоб је био тајне природе. Пољска емиграција је, уз помоћ одређених људи у самој скупштини и групе око Илије Гарашанина, настојала да истисне руски утицај“⁶⁹. Тезу Милорада Екмечића о експлицитном сврставању Илије Гарашанина у „демократски“ и „либерални“ табор међу уставобранитељима оспорава Константин Никифоров, који тим поводом закључује: „По нашем мишљењу, чак и условно сврставање Гарашанина и његових сабораца у 'табор демократије' и 'либералну

⁶⁷ Исто, стр. 151.

⁶⁸ Скупштина је сазвана на Петровдан (29. јуна/12. јула) у Крагујевцу, па је због тога позната као Петровска скупштина у историографији.

⁶⁹ Милорад Екмечић, *Дујо крешање између клања и орања*, стр. 250.

струју' нема основа. Пре би се могло рећи да он није припадао ниједном табору, већ је у потпуности остајао концентрисан на решавање српског питања, трудећи се да при томе као савезнике искористи час једне, час друге силе – оне које су му обећавале највећи успех у датој конкретной ситуацији.⁷⁰ Други, затворени део Петровске скупштине потпуно су-протно је решавао питање српског покрета на тлу Јужне Угарске. На иницијативу пречанских Срба позитивно је одговорено, с тим да се „неутралност привидно мора и даље одржавати“⁷¹.

Ипак, од времена Петровске скупштине прелазак добровољаца из Кнежевине у Угарску добијао је карактер масовног. Тих дана *Србске новине* пишу о позивима пречанских Срба на следећи начин: „Рођена браћо Срби! Вама је позната грозна судбина наша. Маџари су наумили све нас у корен сатрти. Они убијају све што је наше, мушко, женско, мало, велико. Они пале села и градове наше. Они скверне цркве наше, образе божије и часне трпезе. Они су од Срема, Бачке, Баната направили Косово-поље“⁷².

Да се Кнежевина Србија није држала по страни доказује и улога Матије Бана, који се, на иницијативу Илије Гарашанина нашао марта 1848. на помоћи војвођанским Србима. Према Славку Гавриловићу, иако је идеја о Српском Војводству потекла од пречанских Срба, не треба занемарити ни улогу Кнежевине Србије, кроз дјеловање Матије Бана, који о томе резонује на следећи начин: „Кад су царске власти парализоване, морају их народне замјенити; па зато треба савјетовати прекошњим Србима да сами устроје мјестне привремене власти, а централну у Карловцима или Новом Саду. Сад је вријеме да поврате одузету им аутономију с војводом и патријархом на челу. Али, да би трвђе стојали ваља да уговоре савез с Хрватима... То све... требало би да Србија подстакне, па да буде у јужнословенском покрету господарица положаја. Не треба никому другому то оставити“⁷³.

Агитација чланова Тајног панславистичког клуба, а посебно Матије Бана од велике је важности. Током друге половине марта 1848. Матија Бан водио је у Војводини прего-

⁷⁰ Константин Никифоров, *Нав. дело*, стр. 188.

⁷¹ Исто, стр. 156.

⁷² Исто, стр. 157.

⁷³ Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 215.

воре са Јосифом Рајичићем. Свакако по налогу Илије Гарашанина, разматрани су модели помоћи Кнежевине Србије устаницима. Проглас који је Матија Бан израдио са Фрањом Захом, а који је ширен по Новом Саду, и даље по Војводини позивао је пречанске Србе на установљење две титуле: војводе и патријарха, те формирање своје војске и ступање у савез са Хрватима⁷⁴. Према инструкцијама Гарашанина, М. Бан је ступао у преговоре и са хрватским баном Јелачићем. Исказујући резерву према аустријском официру, Матија Бан је извештавао српске власти на следећи начин: „Али, у садашњим приликама, војник ће над дипломатом имати превагу“⁷⁵. Двоструку игру хрватског бана Јосипа Јелачића према Српском Војводству, који је упорно одбијао да помогне у борби са Мађарима регистровала је званична Србија. Тако ће свој став о њему у једном писму саопштити Илија Гарашанин: „Страшно лаже овај бан. Он просто лаже и сасвим у духу дворском ради. Млогги сумњају овако о њему, но ја не само што сумњам, но чисто видим све његове лагарије.“⁷⁶

Септембра 1848. кад се бан Јелачић укључује у борбу против Мађара, он то чини као заштитник бечке круне, а не као српски савезник. Зато ће војска коју је предводио поћи према Пешти, а не према Српској Војводини. Овај потез хрватског бана Гарашанин је карактерисао: „био би чистији посао да је бан утврдио своје границе, па после и Србима дао помоћ да заузму своје, јер то би био рат чист за слободу ова два народа (Срба и Хрвата)“⁷⁷. Развој догађаја током 1849. учврстио је српског државника у пређашњем мишљењу, што се види из преписке са Стеваном Книћанином, датираној на 3. јун. 1849: „Збиља, како нам липи Брат Бан од Хорватске? Чини ми се право је о њему говорио пролетеријат. Он је како се види најзадовољнији ако је угодни за доста дужностима солдата пуког и неотесаног. Ја би реко он још не зна да је Бан Хрватски, а уверен сам да не би име генерала дао за оно име Бана... Он мисли кад уме лепа слова говорити и ласкава писма написати да је све испунио што је дужан... За Бога! Зашто се

⁷⁴ Константин Никифоров, *Начертаније Илије Гарашанина и спољашња политика Србије 1842–53*, стр. 163.

⁷⁵ Исто, стр. 164.

⁷⁶ Славко Гавриловић, *Нав. дело*, стр. 370.

⁷⁷ Исто, стр. 375.

људи не окану лагати? Та боље је нека кажу шта мисле и оће-ду, него што шепртљају кад ји свет сав позна гди лажу.“⁷⁸

Осим Кнежевине Србије, вредним пажње чини се и напомена о држању Црне Горе према Српској Војводини током револуционарне 1848/49. Наиме, црногорски владар Петар II Петровић Његош био је присталица свесрпске сарадње. Веровао је да ће уједињењем свих Срба у једну државу њему бити додељен трон српског патријарха. Приликом разговора са Матијом Баном на Цетињу, Његош је уручио писмо овом изасланику, адресирано на српског кнеза Александра Карађорђевића. У њему је позивао на акцију, наводећи да кнез има обавезу да „не обрука име свога оца и да испуни своју вишњу предодређеност“⁷⁹. За владе Његошеве црногорски добровољци су се појединачно, али и у групама пребацивали на тло Јужне Угарске, и помагали одредима Стевана Книћанина. Да дели бригу за успех српског покрета Његош сведочи у једном писму упућеном пречанским Србима, у коме наводи: „да нас није од сјевера одвоила Босна и Хецеговина, а од запада Далмација, ми бисмо вама давно у помоћ дошли“⁸⁰. Доказ солидарности Црне Горе са Србима у Јужној Угарској представља и додјела Обилића медаље за успехе у рату против Мађара првацима овог покрета: Стевану Книћанину, Ђорђу Стратимировићу и Миливоју Петровићу Блазнавцу⁸¹.

ЛИТЕРАТУРА:

Антић, Чедомир, *Српска историја*, Вукотић медиа, Београд, 2013.

Владимирович Никифоров, Константин, *Начерџаније Илије Гарашанина и спољашња историја Србије 1842–1853*, Службени гласник, Београд, 2016.

Гавриловић, Славко, *О Србима Хабзбуршке монархије*, Српска књижевна задруга, Београд, 2010.

Екмечић, Милорад, *Дуо кретање између клања и орања: Историја Срба у новом веку*, Евро-Ћунти, Београд, 2010.

Љушић, Радош, *Књижа о Начерџанију: национални и државни програм Кнежевине Србије (1844)*, Белетра, Београд, 2004.

Исти, *Српска државност 19. века*, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.

⁷⁸ Исто, стр. 383.

⁷⁹ Константин Никифоров, *Нав. дело*, стр. 166.

⁸⁰ Исто

⁸¹ Исто

Васко КОСТИЋ

КАКО СЕ БОКА 1945. НАШЛА У САСТАВУ ЦРНЕ ГОРЕ

На овакав наслов прави одговор зна мало људи. Нарочито млађих генерација које у „реформисаним суверенистичким“ школама Црне Горе, о томе, неће моћи ништа ни чути па ни научити.

За ову прилику пружам извод из једног од 15 поглавља моје књиге Црна Гора и Бока у заједничкој држави са Србијом (Свеска прва, Пожега, 2002). Дакле, почетком узаврелих агитација за суверену Црну Гору. У тако врелој ситуацији поменута књига са супротним тежњама штампана је па „испарила“. Одавно се више нигдје не помиње јединствен појам „Црна Гора и Бока“- како је записано још од 1813. године у документима са првог „равноправног сједињења те двије сусједне покрајине“. Управо тако пише: „равноправно сједињење“. Није Бока припојена Црној Гори, нити је „вољом Бокела враћена у крило своје мајке Црне Горе којој је одувijek припадала,“ - лаж! која се и данас често може чути, али и прочитати у кривотвореној званичној историографији Црне Горе. Та творевина, захваљујући окупаторском понашању неких Црногораца, потрајала је само седам мјесеци. Каква је била није могла дуже ни трајати. Од тада, дуже од 200 година, важне посебности Боке постепено тону у дубине заборав под заталасану површину *Zaljeva svetaca* пред обалама *Porto Montenegro*

У оваквим ситуацијама неко се увијек нађе да добронамјерно указивање оцијени угрожавањем cjеловитости државе Црне Горе. То није, не може бити, јер каква би то држава била да је нешто овако може угрозити? Ово може бити само апел за паметнију и поштенију политику врховника власти. Може бити и упозорење до каквог би таласања могло доћи ако се не промијени садашњи однос према Боки, али и према другим дјеловима садашњег „веро монтенегра“ кога чине вишеструка проширења мале старе Црне Горе. Она нису постигнута ослободилачким него освајачким ратовима што демократски

свијет не прихвата. (Кога су Црногорци ослобађали тамо гдје није било већине црногорске популације?) Изузетак је Бока која није освојена огњем и мачем него начином који није ни поштен, ни демократски, ни легитиман ни трајно прихватљив за већину Бокела. То је учињено самовољном одлуком појединаца тоталитарног комунистичког режима, што такође није прихватљиво за демократски свијет. У овој држави, чим неко нешто каже што није по вољи, актуелном режиму и његовим службама, тај се оцјењује непријатељем Црне Горе или да говори „језиком мржње“. Ако у то спада и саопштење које нуди истину и доказе, онда то није воља народа и демократија какву прихвата демократски свијет.

Воља већине Бокела се види из низа поступака како се Бока 1945. г. нашла у Црној Гори. Дакле „нашла се“, а не прикључила се, нити вољом Бокела ушла у Црну Гору. Могао бих се позвати на више докумената и аутора, али би то тражило много простора и времена, па ћу се задржати на неким мање познатим али поузданим изворима.

Антун-Тонко Шуран из Тивта, првоборац југословенске оријентације, добро информисан, био на многим одговорним функцијама у рату и након рата, па је имао петљу да каже што зна. Зато није био омиљен код властодржаца ни на локалном ни на државном нивоу, иако је био и вијећник „ЗАВНО-а Црне Горе и Боке“ (Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења) - како се тај орган називао, што указује на равноправне двије покрајине. Тако је било и поменуте 1813. г. а уважено и 130 година касније, када је 15. новембра 1943. основан ЗАВНО Црне Горе и Боке. Тада је донијет историјски документ са насловом: ПРОГЛАС ДЕЛЕГАТА И ЗАСЈЕДАЊА ЗАВНО ЦРНЕ ГОРЕ И БОКЕ. У поднаслову стоји да се упућује: „Народу Црне Горе и Боке“. Тако и одјелци „Прогласа“ говоре одвојено о народима двије различите покрајине:

1 „Црногорски народе и народе Боке!“ (заједничко поглавље),

2 „Браћо Црногорци!“ (засебно поглавље),

3 „Браћо Бокелџи!“ (засебно поглавље),

4 „Бокелџи и Црногорци!“ (прво Бокелџи у заједничком поглављу),

5 „Браћо Црногорци и Бокелџи!“ (прво Црногорци у заједничком поглављу).

На крају Прогласа су уобичајени поздрави државама савезницама и тадашња завршна, значи и главна парола: „Живјела слободна Црна Гора и Бока у демократској Југославији!”. (Извор Правни зборник бр. 3. из 1961)

Као што се види, у том важном документу још током рата, крајем 1943. г. Бокељи и Црногорци су ословљавани хришћански са „браћо”, а не комунистички са „другови”.

На формулисање текста Прогласа утицао је и Тонко Шуран, који је опширно објавио у дужем тексту (двје цијеле стране дневног листа Глас Црногораца од 19. августа 1999) афирмативно о историјским односима Бокеља и Црногораца. Он је мени више пута у његовој кући опширно причао што ја нисам могао знати, а ја њему пружио на увид што он није знао. Тако је користио низ извора међу којима и широм културног свијета познатог Бокеља проф. др Лаза М. Костића. Костић је већи дио свог живота посветио истраживањима о српском поморју и српском карактеру Боке и на те теме објавио 4 књиге и преко стотину научних расправа, студија и полемика са обимном научном апаратуром и пописом извора података. За разлику од црногорских писаца који су се односили непријатељски према Србима уопште, а посебно према бокељским Србима. Иако је у рату живио у Београду а након рата до смрти у Швајцерској, у Црној Гори Лазо је незванично проглашен за ратног злочинца само зато што је био велики Србин и брањеник српство Боке. Није ни чудо јер је рођен у Побрђу, Грбљском селу, родном мјесту Цара Лазара, и по њему добио име Лазар који је свој однос према Црногорцима овако објаснио:

„Иако сам рођен и одгојен у Боки, никад се нисам сматрао регионално Бокељем. Бокељи су иначе јако поносни на свој крај и свуда се означавају као Бокељи... Ја сам се осећао и признавао као Црногорац, увек и свугде... А нарочито је био разлог тај што сам са ознаком „Црногорац” хтео да нагласим да сам најчишћи и најнесумњивији Србин... Данас, пак, казати Црногорац значило би рећи антисрбин, негатор и мрзитељ Срба. И ја се устручавам тога и избегавам ту реч свуда и свагда. Јер ја не мењам народност као одело, ни по уверењу, ни по декрету којих било људи. Народност је за мене највећа светиња и значајнија од свега.” (Извор Лаза М. Костић СРБИЈА ИЛИ ЈУГОСЛАВИЈА, књига друга, стр. 102. Хамилтон, 1959.)

Бокељским Србима је Црна Гора (али не Монтенегро или Дукља) по много чему ближа од других сусједних држава

па би већина Бокелџа, да је имала избора, изабрала Црну Гору да под одређеним логичним и демократским условима живе и заједничкој држави коју би без притисака имали и Бокелџи и вољели као своју државу, поштовали заједничке симболе, навијали за своје спортске тимове под ознаком „ЦГ" или слично, а не као сада да многи навијају за тимове противничке оном „ММЕ", што већина Бокелџи не може осјећати као своје. Било је што је било, а важније је у ком правцу ће се одвијати догађаји. Нажалост, то се већ наговјештава.

2

Мјесец дана касније од Тонка Шурана, др Горан Комар је опширно писао о априлским догађајима 1945. у Боки (цијела страна Гласа Црногораца од 11. септембра 1999) Антрфиле (уоквирени мото овог рада) гласи:

„Отцјепљење Црне Горе отвара, између осталог, и питање: Има ли Бока легитимно право да се у том случају издвоји из Црне Горе? Овај записник је прилог за размишљање о тим дилемема."

„Издвојити" се у некој области на боље, не значи отцјепљење од државе. Важно је имати у виду да је то писано прије предреперендумске пропаганде, када су се још могле износити идеје и дилеме, а паметним властодршцима је било корисно чути разна мишљења, међу којима су и посљедица априлских догађаја у Котору 1945. г. и документи којима је управо на данашњи дан јубиларна 70. годишњица:

На брзину, за 8. април 1945, сазвана је у Котору сједница Пленума НОО среза Боке Которске. Предсједавао је Душан Поповић, предсједник НОО Херцег-Новог, али ни он, нити било који Бокелџ није имао главну ријеч. Главну ријеч је имао врховни функционер ЦГ Блажо Јовановић. Са те сједнице је сачуван записник без других докумената. Иако су тада записници ауторизовани, цензурисани, сакаћени, остало је видљиво какав је притисак вршен да се расправља о припајању Боке Црној Гори са губитком свих специфичности Боке, чак и помена у називу заједничке државе.

За сједницу је било предвиђено да се расправља о исхрани становништва, отклањању хаоса кога је рат оставио у просвјетним, здравственим, социјалним, судским, комуналним и осталим службама чије је рјешавање било приоритетно. За те теме су били заинтересовани и припремили се позвани, а из

записника се не види ко их је одабрао, именовано и позвао. Углавном, само 32 човјека већином чланова КПЈ требало је да одлуче о трајној судбини читаве Боке, и то суморним утапањем у Црну Гору. Њих народ Боке није делегирао нити се њима пружила прилика да се са народом о томе претходно договоре. То нису били демократски изабрани представници Боке, иако су позвани и по један свештеник обје конфесије и још понеки угледни Бокелџ, да се не би рекло како су то партијске одлуке.

Блажо Јовановић је дошао у униформи вишег официра УДБЕ, са парабелумом за појасом, тражио је (боље рећи наредио) да се у дневни ред, и то под тачком „разно“, уврсти оно што је значило укидање Боке из назива новостворене СР Црне Горе. То је било вријеме, када су падале невинне главе на разне стране, а ипак се већина присутних успротивила да се то на овој скупштини рјешава, и то под тачком „разно“, која је обично била сваштара а не расправа о озбиљним питањима. Тражено је да се сједница боље припреми и одлучи као што доликује тако важном питању. Утолико прије што из већине општина ондашњег срза Бококорског није било присутних.

Занимљив је детаљ да је католик дон Роко Пасковић подржао став православног попа Веселина Чукваса да се прво изјасне општински одбори и народ, па онда да се расправља на нивоу Среског одбора, што је и у складу са одлукама 3. засиједања ЦАСНО-а. Готово сви присутни су то примили са одобравањем. Блажа Јовановића, иначе правника, одлука ЦАСНО-а није много интересовала. (Упоредимо то са праксом моћника новијег доба.) Пред строгим и одлучним Блажовим ставом и ауторитетом, и његовом десном шаком на дохват футроле парабелума на опасачу, један по један од присутних мијењали су првобитне ставове. И поред тога, да се на овој сједници одлучује под тачком „разно“, како је Блажо желио уз очекивање да ће одлука бити једногласно прихваћена, она није била једногласна. Од 21 присутних, 11 је било против. То су: др Зоро Војводић, Божо Ерцеговић, Мијо Илић, Јово Јовановић, Никола Ковачевић, Видак Павловић, Лука Павловић, дон Роко Пасковић, Душан Поповић, Алфред Роси и Мијо Фажо. То је већина 11 према 10 и без имена Пера Томановића и попа Веселина Чукваса који се не налазе међу онима који су гласали, а из записника се види да су били присутни. По записнику би се

могло закључити да расправе под тачком разно није ни било, јер је одмах донијета одлука како гласи:

3

„Пленум НОО среза Боке, на својој сједници одржаној 8. априла 1945. у Котору, једногласно се изјаснио да се Бока припоји федералној јединици Црној Гори, сматрајући да је тумач жеља народа Боке.“

Имена потписника ове одлуке нису објелодањена, јер то није важно за „једногласно“ прихваћену одлуку као „израз воље већине народа Боке“. Ослонцем на овако „чврсту“ подлогу, IV скупштина Антифашистичког народног ослобођења Црне Горе, уз дуготрајне овације укинула је Боку да би је касније без икакве расправе и одлуке прогласили „Црногорским приморјем“. Од тада се већина Бокеља осјећа превареним и пониженим. То су подносили и у заједничкој држави, што је било много боље него у „сувереној“ антисрпској Црној Гори. Како би реаговали, или бар како би се осјећали становници Јужних обала Јадрана са острвима и Дубровником да су их укинули као Далматинце и Дубровчане и њихове крајеве прогласили Хрватским приморјем, што је до тада важило само за Сјеверну обалу источног Јадрана?

Да ли је садашње какво-такво заједништво ЦГ и Боке остварено вољом већине Бокеља, окупацијом или преваром? Много Бокеља, међу којима су најбројнији Срби, говоре да се у садашњој Монтенегрији или Дукљанији осјећају као под окупацијом. Ако није окупација Боке, како тумачити више фактора тежих од окупационих? Овдје нема толико простора да их све набројим па подвлачим само три групације:

Прва групација је са духовне стране: Ускраћивања права и на помисао о културној аутономији Боке са најважнијим вриједностима као што су: националне школе и уџбеници, језик српски, или СХ, писмо ћирилично које је за Србе „Свето писмо“; Затим историографија документована као у овом тексту, али не кривотворена као званична; Па притисци разних облика на Митрополију црногорско-приморску која садржи и оно што је Црногорско-Бокељско. Уз то и притисци јачи у ЦГ него у Боки на Цркву и на изворну вјеру православну. Што је са равноправности у мултиконфесионалности и многим другим „мулти..., мулти“ разликама чиме су пуна уста самохвалисања актуелних власти? Шта је са тробојком уважаваном од

већине као својом, јер су биле исте црногорска и српска, односно славјанска, а у зависности од тога са које стране се гледа таква тробојка је и Словеније и Словачке и Русије, највеће славенске нације којој сићушна ЦГ окреће леђа и уводи санкције. Такву бруку не би Бокелџи никада дозволили да су се питали. Шта је са химном? Колико су елементи црногорске државне химне мултинационални? Који разлози могу натјерати Бокелџе (и не само Бокелџе) да пјевају „мајко наша Црна Гора"? Или да скачу на ноге танане кад то неко други пјева ко зато има дебеле разлоге. Бокелџи их немају;

Друга групација је са материјалне стране: Шта је са приходима из Боке прел ваним у Монтенегро, не само из Порто монтенегра, него и од Морског добра, туризма и вјековима познатог бокешког поморства - док га нису потопили? За тугу и жалост нема више традиционалне поморско-трговачке силе Медитерана, Бокешког поморства. Потиснуло га је Црногорско поморство иако је новостворено величају га као традиционално јер урачунају и бивше бокешко. Са којим и чијим средствима је новостворено? На таква питања нико не одговара. Да ли ће неко одговорити или одговарати и када Црногорско поморство доживи судбину Црногорске индустрије? Сада и афирмисану Југооцеанију пресељавају у Подгорицу коју, од када је пробијен тунел Созина, радо помињу као приморски град. Нису размишљали како ће кроз тунел проћи нови бродови Црногорског поморства производње „Чајна". Могло би и то бити ако су мислили на макете или кинеске играчке?

Трећа групација је са стране равноправности: Шта је са процентуалном заступљености Бокелџа, посебно Срба, у локалним органима управе, у влади и скупштини, у јавној и тајној полицији, тужилаштву, судству, па међу директорима нарочито у просвјети, у одборима директора, итд? Затим у дипломатији и другим представништвима у иностранству. Није ваљда разлог што мисле да у Црној Гори има више него у Боки високообразованих људи и познаваоца страних језика?

4

На крају, шлаг на торту, да сласт потисне горчину наталожену у жучним кесама.

Прије 20 дана објављена је у дневном листу *Vijesti* скупштинска вијест под насловом: Ништа од Закона 0 заштити ћириличног писма. Истог дана у истом листу објављена је и

вијест Црногорске културне мреже да је почела (дакле тек почела) реализацију акције My Love Montenegro. Посјетили су српске крајеве у којима су Црногорци у мањини, Бијело поље и Мојковац, гдје су обишли Централни градски вртић и малишанима на перфидан начин демонстрирали како се требају понашати приликом интонирања химне... Уз то, да подсјетим, што иритира већину Бокелја – на вртићима у Боки даноноћно се вију црногорске заставе и када се ништа не празнује. Очекују ли мудри господари ЦГ да се може у Европу лукавом индоктринацијом и асимилацијом дјецe од предшколских дана без сагласности родитеља? То је реализација најављеног стварања „новога Црногорца“. Срећом – без Бокелја. Неки Црногорци нису задовољни са оним каквим их је Бог створио, па хоће новијег Црногорца. Створитељи (очеви) новог Црногорца нека раде са својом дјецом што желе, али нашу бокелјску дјецу нека оставе на миру. Но они тако не мисле и не задржавају се на предшколским малишанима него безобзирно раде што су научили, Не само да су дошли до студената него и до њихових баба да подрже НАТО пакт. Лист *Vijesti*, од 24, марта 2015. (стр. 2) пренио је мудри савјет Бранимира Гвоздевића студентима универзитета Медитеран из чега издвајам цитат дословно како је објављен као цитат и у *Vijestima*: „Није нормално да будете неутрални. Јако сте важни ви, ваши родитељи, ђед, баба и сви треба да дате свој глас.“

То се случајно, а можда и каузално (узрочно-последично) поклопило са временом мање-више успјешног експериментисања са клонирањем животиња. Није потребно доказивати да није исто биолошко клонирање животиња и људи јер људи имају и душу. Овца и након клонирања остаје овца. Клонирани људи би остали кловнови. Знају ли мудри господари ЦГ да силом, законима и другим притисцима није могуће моделирати осјећаје и особине личности, без постизања ефеката супротних жељеним?

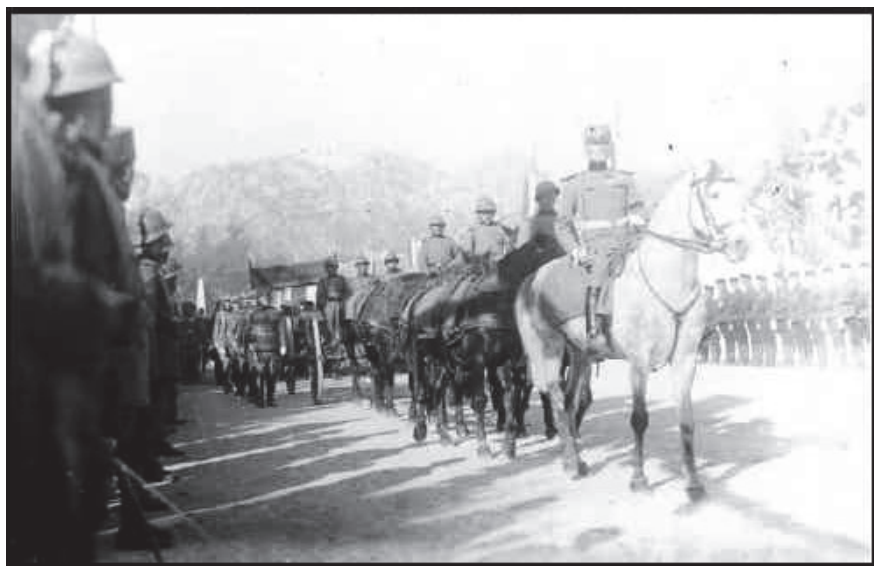
Док још није касно „Упамет се браћо Црногорци!“ - што би поручила најмудрија српска глава Црне Горе и Боке.

Хвала на стрпљењу и сарадњи на заједничком задатку!

СТАВ

СТАВ

**Весна ТОДОРОВИЋ:
ИСТИНА ЈЕ ЦЈЕЛИНА**

Чело поворке са ковчејом Њејошевих косију на војном лафеји

*Силазак народа и косију са Ловћена после свечаној полајања
Њејошевих косију у гроб 1925. године*

Весна ТОДОРОВИЋ

ИСТИНА ЈЕ ЦЈЕЛИНА

У ТВ емисији *Жива истина* (која са наше тачке гледишта нема никакве везе са истином), а затим и у експозеу на конгресу своје партије (нагласивши да је то један од њених примарних задатака!), црногорски предсједник Мило Ђукановић изрекао је, у својој „спасилачкој“ идеји о обезличавању Српске Православне Цркве, своју жељу и намјеру да, реорганизујући и ујединујући праву, истинску Христову Цркву са нецрквеном и анатемисаном распоповском дружином Мираща Дедеића и његових слѣдбеника, да **СПЦ**, одредницу српска, **буде дио рјешења, а не традиционално проблем у држави Црној Гори.** Постављамо питање: Шта је у овој изјави толико иритантно, неподношљиво лицемјерно, злокобно и застрашујуће?

Прво, што наш предсједник не зна, а требало би да зна да Црква није удружење или организација коју треба да уреди суд или државна администрација, која је уз то највећим дијелом атеистичка, већ је то заједница слободних људи коју је основао Христос, па су и њено постојање, њен статус и начин живота у рукама његових апостола и насљедника, људи који вјерују у Њега. Само мајка Црква може да роди нову помјесну Цркву, никако то не може неки појединац или група људи који окупе око себе своје присталице и назову се црквом. За истинску Цркву, таква организација се назива сектом или се на њу гледа као на духовну јерес или отпад.

Друго, господин предсједник има велики проблем са схватањем традиције. Традиционални проблеми у Црној Гори су разне окупације, немаштина, неразумијевање међу појединцима и племенима, убитачна гордост и високоумље, незнање, братоубиства, плаховитост и неразборитост. Традиционално добре ствари су хришћански морал, борба за слободу, дубоки осјећај своје народности и заједништва, храброст, гостољуб-

ље... Традиционално, а то значи осам вјекова, од када је основао Свети Сава, СПЦ је у Црној Гори била фактор јединства народа, кровна институција из које се развила држава и све њене институције, прве законике у Црној Гори писали су српски калуђери, учили су Црногорце писмености, прогресу, духовности... Кромпир је, своје гладном народу, у Црну Гору донио из Русије, калуђер Петар Први. Други српски калуђер Владика Раде, национални јунак и духовни вођа, наш најдубљи продор у Смисао, пјесник српског бића и језика, који је у свом искуству сабрао сву нашу тешку прошлост и дао нам смјернице будућег живота, у свом је дјелу, као у камену граниту, уписао најљепшу метафору о борби Црногораца за духовну и физичку слободу. Отворио прве школе...Трећи српски калуђер Свети Василије, као велики чувар православља, учинио је Острог највишом тачком наше земље, иако тога често нијесмо ни свјесни. Монашки подвиг и пјесничка ријеч су есенција сваког зрелог народа, ту се, а не у јефтиној и лажливој политици, траже одговори не би ли се очувала народност, вјера, своја посебност и генетски код који наслеђују покољења... И да не набрајамо даље. Господин председник не зна, или неће да зна да је то традиција. Традиција и традиционална Црна Гора сва је ослоњена и извире из Митрополије Црногорско- приморске. Оне вриједности које баштини он и политичка групација којој председник припада највише одударају од вјековног бића ове земље. Он има проблем са свим што је традиционално, не само са Црквом. Пошто је самог себе одсјекао од духовног бића свога народа, тражи и од нас, који то нећемо и не можемо, да изгубимо памћење. При томе, председник није свјестан једне мале истине, а то је да је српски дух у Црној Гори њена кичмена мождина, неразорива тврђава, нема сигурнијег мјеста на које би човјек могао овдје да се склони и утемељи. Навикао на страдање, српски дух се не боји страдања за истину. Невјероватно је да се председник чуди што још увијек шљива рађа шљиву. Он би и то да промијени.

Треће, као дио председничковог рјешења (каквог рјешења и шта то он рјешава!), СПЦ не може да стане у исти ред са лажном црквом, лажним језиком, лажним академијама, лажном историјом, лажним народним симболима, лажним слободама, и надасве са убитачном србофобијом... Вјера чини најдубљу и најубједљивију основу моралности, она тежи истини као цјелини. Црква зна да вук који огрне јагњећу кожу

не постаје јагње, тако да зна да и све оно што почива на идеолошким претпоставкама и лажима не може донијети добар плод. „Лукавство је гнусоба“, учи нас Свето Писмо. По плану бјелосвјетских моћника, и њихових глобалистичких настројења, који кроје наше судбине, држава, на чијем је челу г. председник, требало би да постане гробница српског народа. Никада, нико у историји и ниједан спољни непријатељ, није успио да толико понизи, подијели и завади овај несрећни народ колико је то њему пошло за руком. Да понижење буде веће, сваки дан од представника владајуће политике слушамо, како они сигурно знају да српски народ није обесправљен у овој, по њиховој мјери грађеној, накарадној творевини од државе, па нас, као да смо кретени и будале, убјеђују да са нама нешто није у реду, да ми не видимо колико нам је добро, или да смо у крајњем сами криви за своју несрећу, јер смо изабрали да будемо Срби, народ без политичког права и без сопственог језика и културног живота.

Четврто, колико г. председник „поштује“ српске жртве, показао је увођењем наше државе, као да је то његова бабовина и као да ми, који љубимо своју земљу, а не љубимо њега, немамо никаквог права у тој земљи коју је присвојио, и не питајући народ, који је листом био против, у злочиначку НАТО алијансу, која је своју „добру намјеру“ према Црној Гори показала не тако давним бомбардовањем Мурина и Даниловграда. Треба ли, у циљу његовог рјешења, заборављајући срамно бомбардовање Србије, да заборавимо и црногорске жртве. („Општа народа српског радост и моја је радост“, „Кад гођ Србин јаукне и мене заболи“, говорио је pjesник, владика и владар Његош).

Пето, треба ли и да не видимо милитаризацију црногорске територије, која се одиграва пред нашим очима, и не само да је не видимо него да се радујемо „прогресу“ у који нас уводе они од којих, кроз историју, никаквог добра видјели нијесмо ни ми, а ни други народи у свијету којима су доносили плодове своје крваве демократије и бомбардовали их својим бомбама, необичним милосрдним анђелима. Треба ли, у циљу председничковог доброг рјешења, да са равнодушношћу гледамо мучну сцену усташке прославе Олује, којој присуствују црногорски официри и тиме дају легитимитет једном од најтежих и најтужнијих догађаја у историји српског народа. Никада, до данашње власти, Црна Гора није на српским гро-

бовима правила параде! Тај 4. август 1995. године, када је прогђерано 250000 Срба са својих вјеконих огњаша и убијено преко 2300, Хрвати, а изгледа са њима и званична црногорска власт, славе као „Дан побједе и домовинске захвалности“, док је за Србе, ма гдје они живјели, то дан жалости. Разлика у поимању је огромна...

Шесто, никада се, г. председник мора и то да зна, традиционална Црна Гора не би одрекла косовског завјета. Признавањем албанске државе на светој српској земљи, црногорска власт је нанијела огромну штету не само Србима, већ и тамошњим Црногорцима. Признавањем те и такве „државе“ настале систематским истребљивањем Срба и неалбанаца, црногорска власт је, опет не питајући народ, аболирала рушење и скрнављење више од 150 православних храмова, стравичну Жуту кућу, а прихватила за нормална и сва друга шиптарска непочинства: вађења органа, киднаповања, свирепа мучења и убијања ненаоружаних људи, жена и дјече. Недавну сахрану у Андријевици, мученичких остатака петочлане породице Шутаковић из Ђаковице, од које није остао нико, и коју су 1999. албански терористи киднаповали на њиховом путу према цркви у којој су потражили спас, па их потом убили, режимски медији и црногорски господари наших малих и јадних живота пропратили су бесрамним ћутањем. Та је равнодушност и мјерило човјечности идеологије коју су пригрлили и са чијих позиција чине све што чине.

Седмо, мислимо да г председник види, да смо одавно схватили да сваки наш покушај да се одупремо свијету и друштву које свој идентитет, заборавивши све што је био, тражи у двадесет првом вијеку, званично бива протумачен као злочин. Као атеиста, међутим, он не види и не схвата да вјерник, ма колико његова вјера понекад и била слаба, у крајњој дубини ипак остаје слободан од било какве подређености, било чему на земљи: власти, идеологији, друштву, вођи. Све му томе, у некој мјери, вјерник се потчињава и то поштује само уколико оно није у противурјечности са Божијим законом који је за њега апсолутан, непромјенљив, па према томе и вјечан. Држава је за вјерника само администрација, начин организовања послова једне заједнице, никада и никако предмет обожавања. Мржња према СПЦ и њеним вјерницима, а што је и један од темељних стубова државне организације црногорских властодржаца послушних разним иностраним

центрима моћи, у ствари је мржња према исконској слободи, према њеном метафизичком принципу.

Осмо, политичка групација коју предводи г. председник је, на нашу срамоту и пред нашим очима, људску срећу свела „на срећу добро угојеног стада“, а заснивати људски живот и правдати све политичке поступке материјално-економским условима - „да живимо боље“, површност је у њеном најчистијем и најопаснијем облику. Та површност, то грабљење, постало је идеологија, мисао водила којом се оправдава свака одлука и којој се прилагођава прошлост, садашњост и прогнозира будућност. Став да се кроз економију могу ријешити сва, чак и она људска нерјешива питања, довео је до става да је морал непотребан, да је сметња, остатак прошлости. Недостатак етичности, губитак здравог расуђивања и логике довео је и до трагикомичног и параноичног поништења одлука Подгоричке скупштине 100 година послје њеног одржавања. Па нијесу, ваљда, наши преци били толико незнавени да их ми, правећи отклон од њиховог осјећаја народности, данас исправљамо. Само људи несигурног и пољуљаног идентитета пате од потребе да тај свој идентитет испоље на сваки могући и немогући начин, док паметан човјек зна да се научне истине и политички циљеви често разилазе и не поклапају.

Девето, г. председник мора да зна да истина никада није љепљива и љигава, него отворена и чиста. Укидањем српског језика, опет не референдумом и не снагом аргумента, него подмукло и силом (Црногорски језик је државни пројекат, обавијестио нас је г. председник у једној ТВ емисији), језичко стање у Црној Гори је добило гротескну конотацију. Као стручњаци за језичка питања политичари владајућих странака су по својој ћуди и памети, а уз одобравање и глупо пристајење опозиционих првака избацили нормативни српски језик из употребе у Црној Гори, а озваничили његову, у књижевности и у науци неутемљену, сужену и „посељачену“ варијанту под називом црногорски језик. Писац Орвел је у роману-антиутопији „1984“ дао убједљив опис тоталитарног режима у коме главно средство тлачења представља новогovor – намјенски измишљен језик који мијења смисао свега постојећег. Мијењањем имена језика, мијењањем школских планова и програма, увођењем у наставни план писца „за које ни њихови укућани нијесу чули да су писци“, а избацивањем српских класика, школство је пало на веома ниске гране, а промијење-

ни културни образац ствара „новог човјека“, ослобођеног моралности и без дубљег поимања сопственог народног бића и искуства. Међутим, наша Црква учи да је само Христос, као највећа и вјечно обећавајућа човјекова могућност, једино ново под сунцем, и да су сви наши преци, иако давно умрли, вјечно присутни у нашим животима, у нашим днк записима, трептајима душе, у нашем искуству и језику. Велики руски писци Толстој и Достојевски, о чему пише чувени теолог А. Шмеман, су знали и цијелим својим стваралаштвом доказивали да тамо гдје умре Бог на власт долази звијер.

Десето, г. председник можда мисли да ће, по примјеру језика, и питање Цркве свести на своју мјеру и ускладити га са својим идеолошким и атеистичким погледима на стварност. Морамо га упозорити да се, у овом случају, дебело преварио. Човјек који нема искуство вјере не схвата ни њену вриједност. Истински свјedoци вјере, за разлику од других свјedoка, одувјек су били спремни и да умру за њу. За разлику од наших лаковјерних опозиционих политичара, који су више штете него користи донијели српском народу у Црној Гори, СПЦ, држећи нас на окупу, зна да је истина цјеловит приступ људима и проблемима и да је двоструко наоружан онај који се бори за своју вјеру, истину и љепоту. Поред тога, наша Црква нас подстиче на одговорност, јер народ који бира корумпиране и однарођене политичаре, преваранте и камелеоне, људе дискутабилног и идеологизованог знања, који не држе чак ни до својих ријечи, ставова и обећања, такав народ није жртва тих политичара него је њихов саучесник у сопственом сатирању и нестајању.

Вјерујући у Божји промисао о сваком бићу и свакој твари на земљи, па и о нашем хришћанском и трпеливом српском народу и нашој Цркви, као слободни људи и не бојећи се страдања, станимо уз наше дивне и честите духовне оце и учитеље митрополита Амфилохија и владикау Јоаникија, па г. председнику, који нас је толико пута изиграо и који више не разликује погрешно од истинитог, гласно и јасно поручимо: „Даље руке од наше Светиње!“

КЊИГА СЛОВА

КЊИГА СЛОВА

Милутин МИЋОВИЋ:
Црнојорски и денјийиетј (II)

*Одношење ковчеџа са Њејшовим косћима са Иванових кориџа
на Ловћен*

Ношење вијенаца на Њејшовев гроб

Милутин МИЋОВИЋ

ПРЕВАСПИТАВАЊЕ ПРЕДАКА

Ни мртвима не дају с миром

Лако је са живима, није лако с мртвима. Живи се дају убиједити, подмитити, устрашити – код мртвих то не пали. Живи увијек покушавају да нешто поправе или покваре, онако, по свом, мртви знају на чему су.

Кад мртви дочекају слијепо непријатељство живих, могу да се боре све док има неко жив од њихових потомака да се бори у њихово име. Тада им постају велики, одушевљени помоћници. Позајмљују им силе којима су се и сами борили у свијету, тајна искуства која су стекли по смрти. С великом силом прискачу им, посебно кад живи у свом црном надахнућу крену да преврну гробове и темеље на којима живе. Тада мртви – који су живљи од живих, измоле од Бога Огањ који побјеђује сваку земну силу, и расвјетљава сваки људски мрак.

Али ако мртви остану без иког живог у својој држави, падају у очајање. Морају да трпе насиље својих, минотауризованих потомака, завезаних уста. То је насиље утолико страшније, што га заборављени потомци више не доживљавају као насиље, него као борбу за свој нови живот, ново вријеме. А њихови несретни преци у гробовима, падају у очајање, јер их њихови рођени потомци не виде, не разумију, а стављају их на најтеже муке.

Мртви су, на крају, непобједиви. Кад виде да их живи не виде и не чују, призову таму ада, подземне утваре, и крену на своје живе, иако су им најближи. Зачас могу да их излуде. Да њихову државу напуне мраком и издајом. Да у њој нико не може остати у својој памети. Сем оних које то не занима. Који чекају исход битке хладне главе и готових рачуна.

Мртви су за све криви. Такву су пресуду донијели нови Црногорци. Кажу – они су први почели. Први кренули куд не

треба. Зато морају да плате. Да им више никад на памет не падне такво нешто.

Што су били веши, имају више да плате, јер су нас увели у веће невоље.

По позитивним црногорским законима и по загријаном црногорском мњењу, мртви су криви што су били оно што су били. Још су кривљи, али то као мртви не могу да схвате, што нијесу ни били оно што су мислили да јесу. Зато њихови потомци имају потпуно право, слободу и обавезу да им бар сада, кад ови то нијесу знали прије, покажу ко су. Да их преуреде по новој слици и прилици. Ако су им неки преци, послушаће их. Помоћи ће им у њиховим намјерама, па макар трпјели велике посмртне муке. Што су их рађали него да се муче за њих и живи и мртви.

Што су били већи, што су више знали ко су, којем народу, којој култури припадају, све им је то сада минус. Боље би им било да нијесу ништа знали и да су били нигдје и нико. Сад би имали шансу да постану неко и нешто. Јер, нови Црногорци имају ту привилегију, да од нигдје и никог, створе негдје и неког.

На велику муку ставили су их они који су стварно били негдје и неко. С ким се није било шалити ни за живота, а камоли по смрти. Јер, треба те умове савладати. Треба те кости раставити и скратити. Треба та достојанства рашчинити.

Наша прошлост, по замисли нових Црногораца, без икакве перспективе је са таквим људима. Она нам, по њиховој рачуници, може донијети само будућност с којом немамо никакву будућност.

Зато у прошлост морамо увести неки ред. Све из почетка, говоре нови Црногорци. Свакога довести на мјеру. Ко не може да сagne главу и да послуша – нема га. Није га ни било. То бар могу извести уз помоћ државне моћи. Што имају власт, ако не могу учинити што желе, било гдје на својој територији, било на којем свијету своје државе.

Зато се мртвима прецима једноставно мора рећи: заборавите ко сте били, којим сте језиком говорили, у коју сте цркву ишли – ми ћемо вам казати све што треба. Заборавите и да сте постојали, ми ћемо вам дати нови живот, ако покажете вољу да сарађујете с нама. Без сарадње нема новог живота.

Силовање живих је ужас, а мртвих ужас и више него ужас. Ништа се ужасније мртвима не може десити. Ништа ужасније не могу ни помислити. Него да им рођени потомци крену предијевати имена, уметати други језик у суве вилице, правити друго памћење и другу душу. Како су то кренули да раде у Црној Гори.

Прво их оптуже на суду да нијесу знали ко су били, да нијесу знали шта су причали, писали и потписивали. Да нијесу знали ни у којем народу, ни у чијој држави живе. Надахњивали се туђим идејама. Сва њихова духовна и национална надахнућа и подвизи, потплаћени су из центара за асимилацију Црне Горе. Нијесу бринули о онима који су били прије њих, ни о онима који ће доћи послје. Тако су своје заборављене претке издали, или, боље рећи, убили, а потомке довели на руб пропасти.

А мртви, такву пресуду, наравно, не могу да приме. Споља може да изгледа да то и примају, да се уопште не буне. Да су потпуно предани својим потомцима, који боље знају шта је боље за њих. Али, изнутра је све другачије.

Живи могу да мисле, да су мртви у незнању, непостојању, да су земљурина коју могу да обликују како хоће и да је упакују у што хоће. А мртви, наравно, живе са онима са којима су живјели, боре се са онима са којима су се и прије борили, говоре истим језиком, моле се истом Богу за своју земљу и своје потомке. И док их ови стављају на највеће муке.

Зато је у Црној Гори настао такав џумбус. Минотаур је дигао камен с главе, скидао Аријаднин конач гдје га је год нашао у црногорском лавиринту, изашао на површину и почео да заводи ред. Невидљиво је ушао у памет свих којима је памћење постало терет, траума, немогуће бреме, тама доњег свијета.

Ту се намјестио да живи, и смишља како Црној Гори да измакне најдоњи камен и изведе побједу из доњег свијета. То што су новоцрногорци његову памет узели за своју, једна је од његових највећих побједа и одушевљења. То што се сакрио у њима, и допустио им помисао да је то њихова рођена памет, њихово ново сазнање и разоткривање прошлости, његова је екстаза и мистична оплодња њиховог ума.

Тако је то чудесно, далекосежно и животворно откриће, мисле они, да ће и мртви, ако их има, и – ако их уопште

више интересује овај свијет и живот, пожељети да уђу у игру, и по други пут да живе. По први пут, свој прави живот. И очитом истином, у другом животу, да ослободе себе још очитијих лажи из првог живота. И да се оправдају пред својим потомцима, без којих би закаснили да се икад роде.

Државна пропаганда и минотаурска екстаза није на свом нивоу, ако и мртве не заведе и не опјани. И мртви, мртви пијани, крену да воде ново црногорско коло. У које ће ускочити живи и више се неће знати ко је жив, ко је мртав. Као у свакој наопакој земљи и наопаком народу. Као у још нечувеној бајци.

Ко остане тријезан и посумња у те заводљиве игре, сувишан је грађанин и никакав Црногорац. Ништа чоек. Без разлике, био жив или мртав. Потенцијално опасан по државни суверенитет.

Има таквих, али се држава још понаша као да их нема. За њу не постоји нико ко не мисли њеном главом. Ако буде потребно да се присјети и таквих, њихове ће се главе наћи у великој опасности. Па живјеле оне на овом или оном свијету. Биле оне држављани ове или оне државе. Држава Црна Гора има власт над оба своја свијета. И зна коме ће дати право гласа. И може, ако то нађе за државни интерес, да једне пошаље мало, на онај свијет, да се одморе, а друге да доведе мало у овај, да нешто више сазнају. Она зна, шта данас значи стицати обострано повјерење и тоталну комуникацију.

Његоше, нека си Његош, али нам више нећеш, и мртав, србовати. Доста је било твога. Ако ћеш србовати, казаћемо ти како и колико. Не може више по твојем, па нека си владика. Ми данас владика купимо за шаку долара. Никакву утвару, него човјека од овог свијета. Није више владика никакво чудо. Чудо је од владике правио примитиван народ. Њима је владика представљао Бога живог на земљи. Ето им памети.

С владицама данас немамо никакав проблем. Није ово средњи вијек. Не чекамо да се роди у Петровића. Владика данас може бити комунедраго. Обучемо га, ставимо му капу, златни ланац око врата и за нас је владика. Водимо га куд нам прасне на памет. И све му кажемо шта ће да ради. Прошла су времена кад су владике заповиједале неписменом народу. Сад сви више знају од владике. И он је тога свјестан и слуша сва-

кога. То је прави народни слуга, прави црногорски мученик. Ако није већ, биће.

Колико је наш владика народни слуга, толико је владика. То је стара формула за све владике. Од првог до последњег. Нема он шта да размишља кад народ нешто изгласа. Мора да се покори гласу народа. Глас Бога, њему долази из простог народа с улице. Нема он другога Бога. Друге гласове не треба ни да чује. Ако ће бити наш суверени владика.

Доста је Црногорцима Владике Данила који је ударао у луде вјетрове. И никад није знао шта хоће, измишљајући себи муке. Мучећи се мукама свих Словена. Правећи се важан и велик међу Црногорцима. Топећи се у српске несреће. И потезући умовања која немају везе са стварним животом. Кад он није излудио Црногорце, неће нико!

Данас нам треба владика по нашој мјери, а не самовољник коме никад није доста распињања свога народа. Нема више распињања, хоћемо нормалан живот без владичиног жезла. Данас нам треба овакав владика, а сјутра онакав. Нема владике за сва времена. Ни Бог нам не треба један за сва времена. Него данас један, сјутра други. Данас овакав, сјутра онакав. Кад нам затреба никакав, таквога ћемо имати. И једном се ослободити свих владика и свих богова да нам више нико не богује!

Свако вријеме има свог бога. И своје свеце. Богови и свеци које створи народ – они су нешто. Сувереном народу не треба бог, да би створио свог свеца. Зна народ, какав му светац треба, и без бога. Нема народа, ако му још треба бог да би створио свеца. Кад га створи без бога, чисто својом вољом, тај је тек светац. Чисти народни светац. Прави људски светац. Који може да учини нешто у овом свијету. А не светац оног свијета. Светац је светац, ако је бог и светац у овом свијету. Том се свецу ваља клањати. Тај је заслужио клањање. И побједу на сваким изборима. Не требају нам ништа онострани свеци. Него да им се напразно клањамо, и узалудно страхујемо.

Какав је, неће мријејџи

Његош замислио да је жив и да нам још владикује. И да Горски вијенац остаје његов за сва времена. Није више он његов, него наш. Штампали смо му га по стотину пута, све о

нашем трошку. (Он га је једва једном печатао. И за то је морао да проси паре до Беча. Неписмени Милош Обреновић му се насмијао на то у Бечу, ко стари силеција и циник. У том гесту Милошевом, видио је Владика сав апсурд пјесничког посла, међу тиранима душе благородне. Али, као пјесник, морао је да настави својим путем, без обзира на његове муке.)

Дакле, нека се владика већ поздрави с Горским вијенцем, ако није. Ваљда га је, више заборавио. Шта ће му Горски вијенац у гробу. И то, у онаквом. У оном гробу нема гдје да чита, ни да пјева, ни да мисли. Нека муком замукне. Вакат му је. А Горски вијенац је за скупштину. Прво ћемо га вратити у наш властити црногорски језик. Да не тумара више по страним језицима. Још се не зна на којем је језику Његош писао. И мислио. То је једна романтична славено-сербска и славјано-филска мјешавина. Можда је мислио да ће га Руси читати. Не знају ни Руси шта ће са њим. Кад се то преведе на један рационалан језик, нема ту више онога чиме се ми заносимо. С чим небесамо. С чим богујемо и звјездамо. И откривамо велике тајне и дубине. Мислећи, да то нико нема него ми. И да се у то нико не разумије него ми. Зато и страдамо, у општем неразумијевању. Мислећи да смо неко и нешто.

Неће нас више Горски вијенац уводити у мистерије чију тајну постић' не можемо. Неће нам се више правити важан. Погибосмо од његове важности. Скинућемо га с главе, и бацити под ноге. Па нека је најљепши вијенац на свијету. Вијенац од неувенљивог цвијета. Он је узрок цијелог нашег страдања. Којим више немамо кад да се бавимо.

Све је то тако што је писан на неком језику који стварно нико не разумије и који стварно не постоји. Све је то више нејасно но јасно. Више мистерија, слутња, него нешто конкретно. Више прича, забава причањем и тлапњама, него ријеч којом се нешто рјешава. Противречнијег, конфузнијег, мрачнијег владике нема од владике Данила. Никад није излазио из свог небоземног лавиринта. Толико противних мисли, само је муња могла разријешити. Он је унио толико чуда у Црну Гору и Црногорце, да нам је већ хитно потребна модерна инквизиција и модерна медицина да то из нас истјерају. То су људи који су уживали у томе што ништа нијесу могли да домисле. У свакој им се мисли понор отварао. А никад ништа нијесу могли да ураде у свијету. Свијет је за њих пакао, а људи паклени духови. Не можемо у хуманистички свијет с таквим

свјетоназорима. То нам је саопштено за округлим столом. У институту за међународну сарадњу и евроатлантске интеграције. Добро смо ми и остали у памети, с таквим владиком. Тако нам је саопштено. У преводу на српски језик. Јер не разумијемо језик на који нам те ствари саопштавају. А наш још нијесмо научили.

Напустиће нас Владика, иако он не би по цијену живота. Него би да нам владикује и с онога свијета. Једном ће и он да сазна гдје је, а гдје смо ми. Срушили смо му олтар да се више нема гдје Богу молити. Бацили смо га низ Ловћен, с пјесмом и крицима. Расуо се као што су се расуле његове кости. Нека се смири већ једном, несмирник. Мора да зна да је забетониран у гробу и да му нема више никаквог служења. Посебно не на погрешној страни.

Кад га преведемо на наш јасни црногорски, свако ће знати шта ту пише. А ако нам не буде јасан ни на црногорском, превешћемо га на албански или, још боље на турски. Да га Турци већ једном узму под своје. Да и њима нешто плати. Зна он шта. А ни они нијесу заборавили. А ми ћемо га читати као страног писца. Друкчије га се не можемо ослободити. И вратити му мило за драго. Па нека прецркне од јада. Неће му бити први пут.

Ево, нека погледа шта смо му све урадили. А тек смо почели. Не може више ни свој гроб познати, а ни свој народ. Кад може без свог гроба, може и без свог народа. Моћи ће иако неће моћи. Јер га више његови Црногорци неће. Нека се мучи ко сирак тужни без икога свога. То је бар научио. Сам је себи свој живот пророковао.

Неписмени су га знали напамет зато што су били неспособни за рационална знања. Неписмени немају цензуру рација над собом па примају у себе оно што им срце жуди. Тако нас је некад и Горски вијенац преварио. И ушао у нас без икакве рационалне контроле. Радио је с нама шта је хтио ево сто педесет година. Немајући од њега никакве одбране. Више нам се тако нешто не смије десити. У модерном свијету, срцу су прописана правила понашања. Што не прође кроз ту процедуру, не може да уђе унутра. Нема више слободног улажења унутра. Ни слободног срца. Па нека је Његош. Што је улазио и улазио. Не види, да ово више није његова кућа. Па и све да је, не може више слободно да улази. Као што је улазио. Сад мора

да куца и да клечи и да пише молбе, ако буде требало. Што није ни Турцима чинио.

Нека Његош његошује и србује Русима. Замислио је, да припада неком великом народу. Не ни народу, него универзуму. Ето му тамо нека оснива Душаново царство и подиже лавре Немањића. Немањића и Грбљановића, које су овдје већ добро поткопане и опсадиране. Нема њему слободе без неба. Можда ће те немогуће пројекте тамо неко прихватити. И на земљи се он боље разумијевао у небеске него у земаљске послове. Зато смо дошли до овога.

Његоше, за све си нам крив. И крив ћеш нам бити, док си год жив.

Тако говоре нови Црногорци.

Оца би њрогао

Његоше, знаш шта смо ти све урадили. По неколико пута сваку смо ти кост претресли. И мало их пораздвојили. Немаш више снаге у костима. Вараш се, ако мислиш да имаш. Не можеш ти више никуд мрднути. Крени, па да видимо можеш ли.

Сањаш, да можеш. Пусту снове и маштања, доста си маштао, памет си нам био замаштао.

То маштеније држало нас је ево сто педесет година. Не може више. Свака част, али доста је. Отријезнили смо се од твог духовног пиа. И постали рационални и хладни људи. Нови, најновији Црногорци. Најновије издање Црногораца. У луксузном, колор издању. На лакираном папиру. Извезено латиничним курзивом. Увезано пластифицираним колор корицама. О том издању и издавању хоћу да кажем неколико ријечи.

Издавачка дјелатност често је занимање нових Црногораца. Многи су у том пронашли занимање од посебног државног интереса.

Док нијесмо кренули да се активније бавимо издавачком дјелатношћу, кажу нови црногорски издавачи, нико за Црну Гору није знао. Али, све зависи од Главног уредника и директора издавачке куће. Који зна шта и како треба издати. За Водећег издавача ништа није свето – то је прво и свето правило успјешне издавачке дјелатности. Нема тога што не би

могао издати такав издавач. То је, просто, услов да би издавач стекао водећу улогу и повјерење за издавање капиталних издања.

Као да се у Црној Гори одавно чека на таквог Издавача, који ће, напоскон, да изда Сабрана Дјела Црногораца.

Под будним оком Главног издавача, тимови стручњака и експерата нестрпљиво ишчитавају Сабрана црногорска дјела, да, напоскон, објасне црногорском народу о чему се ту ради. Око чега су се Црногорци толико мучили и мозгали до неба. Зашто су гинули откад знају за себе. Какву су урођену грешку имали у свом уму те су тако високо мислили и ниско пали. Једном им се, кроз објективну процедуру читања и вредновања догађаја своје историје и митологије мора показати – о чему се ту ради. Једном им неко мора објаснити њих саме, да они, сами од себе, не би до краја пострадали.

Послије објективне процедуре читања, и још објективније интерпретације свих Црногорских дјела, напоскон, Црногорци ће да схвате, шта треба да знају, а шта могу да баце у воду. Ко остане жив послије тог губитка (сувишних знања, доступних само тајнознанцима), биће нови, најновији Црногорац, ослобођен сваке мистике, тајне, непотребних емоција и пристрасности према својој историји и поезији.

Капитално издање, наравно, доводи у питање и саме каноне на којима је стајала локална култура. Главни уредник зна: ако његово издање не потресе и не раскопа устаљене вриједности народа којим се бави, не може да рачуна на међународни успјех, преводе и иностране награде, друга и допуњена издања.

Важно издање постаје предмет анализа интелектуалне и политичке елите, врућа тема, не само у култури, него још више, у привреди, у међународној и унутрашњој политици. Оно испуњава медије различитим интерпретацијама и хистериијом одушевљења. У хистериији одушевљења великим издањем, не чују се другачија мишљења, отпори, којих, наравно, има. Зна се да их има, али не могу да се чују. Затворена су им уста поред већ толико зинутих. А није ни вријеме за кварење општег расположења.

Важан сегмент публике стратешких издања управо су они који уопште не читају. Који то немају кад да раде. Обузети су издавачким одушевљењем, као да су сами нешто издали. Они само купују готов производ и убрзавају промет. Без чита-

ња све знају. То издање само разлаже оно што је њима и прије било јасно. Упропастили би своје одушевљење узалудним сједењем за столом, немогућом концентрацијом, непотребним памћењем, упоређивањем, провјеравањем. То упропаштава елементарност одушевљења. Славу и животну убеједљивост. Издања највећег црногорског издавача данас се читају по свим трговачким и политичким центрима свијета.

Без својих Издавача, Црна Гора остала би у Црној Гори. живјела би, ко и прије у свијету и изван свијета. Поносна на Косово и Његоша којих више нема. Мислила би ко и прије, да има неку улогу у свијету, у српству. жудила би опет да роди људе који ће освијетлити не само црногорски, него и свесрпски и свељудски лавиринт.

Црногорски издавачи, када су црно на бијело, детаљно и прецизно показали Црногорцима ко су били, зашто су живјели и гинули, ослободили су их неподношљиве тежине вјековно узалудних проблема и митова: Српства, Косова, православља, Његоша, Октоиха - свих митских наслага, и извели из ходника безизлазног лавиринта.

Сада Црногорци имају шансу да постану врло рационални грађани Медитерана, не разликујући више себе од других и не знајући да ли су више Црногорци, Албанци, Бошњаци, Млечани, Агарјани, Илири, црвени Хрвати... Или нико од свих. Толико јасан (до непостојања), цивилизован, прагматичан и транспарентан народ, ослобођен сваког непотребног сјећања.

Чак и оног - да су некад постојали.

Ни мртвоме не смију ирић

Не смијемо још на Светога Петра цетињскога ударити, али смјећемо. Нема нас ако не смједнемо. Осмјелили смо се, посебно на мртве. Не могу нам више мртви заповиједати. Нема народа којим управљају мртви. Црногорци су, просто, заробљени прошлом причом, подземљем нејасних доказивања и домишљања, безизлазним лавиринтом. Сами су себи смислили Минотаура, који им пријети да ће их прогутати, ако се тезејски не снађу у лавиринту свог сјећања, ако не прочисте своје приче, и свака ријеч не дође на своје мјесто. А Минотаур је митолошка прича коју је измислила примитивна памет. Не

могући да се ослободи сопствених фантазија, притиска своје подсвијести, оностраног свијета. Док су над Црногорцима владале прошле приче, боље рећи, подземне приче, ништа ново нијесу могли сазнати. Нити се укључити у нормалан живот. живећи ван свијета и људи.

Сад смо се очистили тог лавиринтског наслеђа. Знамо, шта треба да знамо, шта да не знамо. Нема тога свеца на кога не смијемо. Посебно, ако је наш. Посебно ако су му кости увећане. А језик сасушио. Што је очито, ако очи помажу. Доказаћемо и Петру Светом шта и како мислимо, шта и колико можемо. Није он велики, но нас је убиједио да је велики. Нема више великих и недодирљивих Црногораца. Не може бити више Црногораца који се праве свеци. Међу паметним и нормалним, нема светаца. Нека се свеци праве свеци тамо гдје могу. Ако још игдје могу.

Ухватићемо на супер-интернету његову тајну мисију. Његову шифру. Његова чуда. Његове ноћне путеве. Његове тајне службе. Не може он да прави чуда по Црној Гори, а да никог не пита. По чијој се он држави креће? Проширили смо му је десет пута и као да нам нимало не захваљује на томе. Шта, да га затворимо у Катунску Нахију коју нам је једва доранио? Па никуд даље. Као да не размишља о томе. Не зна шта га може снаћи од нас, ако тако продужи. Не зна он ко смо ми. Натјераће нас да му покажемо. Ако до тога дође крив је за своју пропаст.

Понекад изгледа, да он још мисли само своју мисао, а нас као да нема. И да не држи до нас више но да нас нема. И да смо ми у лажима а он у истини. И да је Црна Гора његова вјечита духовна задужбина, а ми пролазна прича. Која не зна ни шта прича. И ми живимо у његовој кући, а не он у нашој. И не либи се још да нам заповиједа и да нам пријети ко да смо дјеца. И то, његова. А не зна колико смо до сад очева промијенили. Ни ми то не знамо.

Он мисли само своју, видимо то. Потпуно сигуран, да је његова и данас јача но наша. Ко зна шта нам је смислио. Сигурно нас је, већ унапријед, о неком великом чуду забавио. Мајстор је био за чуда док је био жив, а по смрти се само у томе вјежбао. Ништа друго није ни радио. Опасан је такав чудак међу нама. Његовим се чудима мора стати на крај. Нико међу нама не може се бавити чудима и тајним мисијама без државне дозволе.

Кад му кажемо, каква чуда може да прави, нека прави. Треба и он да зна, шта ће, и за кога ће да ради. Да се научи неком реду. Зна ли он, у чијој је држави. Зашто га чувамо, и зашто му се клањамо толико година. Мора да се прилагоди нашим приликама. И да већ једном нешто направимо од Црне Горе.

Ући ћемо у његов код и декодирати га. Није он више недодирљив. Напредовала је техника. Увући ћемо га у нашу игру. Служиће нама и радити по нашем упутству. То једино од њега тражимо. Није наш, ако не служи нама. И није неки човјек и дух, ни светац, ако му ми нијесмо најближи. Нико га за свеца и не признаје но ми. И тамо Бог. Али то му је много мало да би га свијет признао. Ми сад можемо како хоћемо. Ако хоћемо да не буде светац у свијету, неће бити. Ако хоће да буде црногорски светац, који ће да ради на црногорској ствари, на отварању према модерном свијету, онда нека се, о свему, с нама договори. Нека нам послужи, па да га прослаavimo. Ваљда ми боље знамо шта нама треба него он. Око тога се нећемо погађати. Нијесмо ми затуцани православци који држе да он боље, из ћивота зна шта нам треба, него ми из Народне скупштине. Који зарађујемо свакодневни хљеб на свакађим пословима, и гледамо SNN. И не скидамо се с интернета. Готово је с том причом. Нека се прилагоди приликама. Кад може бити светац може и то. То му је лако, ако је уопште светац. А ако случајно, није светац, него га само умни Његош прогласио, онда само има шансу да ми од њега нешто направимо, пошто он ништа не може. Нека се потпуно препусти и повјерује нама. Које ће да вјерује ако неће нама. Ко ће му казати, каква је Црна Гора данас, ако нећемо ми, и Американци, који се ваљда у све разумију. И држе космос под микроскопом.

Још у деветнаестом вијеку, Ниче је промовисао превредновање свих појмова, историје и традиције. Хришћанство је наглавачке окренуо и на комаде сасјекао. Тек се ми сјетили тога у двадесет првом вијеку. Колико смо заостали, толико морамо пожурити. Да бисмо игдје стигли. Све има, на брзу руку, да наново прочитамо и превреднујемо. Зна се како треба наново ишчитати историју и традицију, чуда и подвиге. А

кад знамо како, онда може свако да чита. И нема шта да се чита кад знамо како све треба да изгледа.

Доста је Петар Свети пријетио Црногорцима. Доста нас је клео, и заклињао и преклињао. Страшио нас Богом и свецима, пакленим огњем и својим пандурима. Нијесмо заборавили његове Посланице. Многу нам је грку рекао. Послао нам је ријечи које нам нико други није могао послати. Многима је погасио огњиште својим ријечима. Много се залијетао на црн народ који се о свом јаду забављао. Који је од свог зла живио. У злу а о злу. А није имао хљеба да једе у његовој држави. Узалуд је Владика просио хљеб небески. Који многи нијесу никад ни окусили у животу. Нити знају како се до њега долази. Нити знају како се то чудо једе. Нити вјерују да тога хљеба има. Од чега је ако га има. И како се једе, ако је за јело. А он је казивао, да га има и да су пуне горње ризнице, и да је љепши и хранљивији од најљепшег, најсвечанијег и најхранљивијег хљеба на свијету. Излуђивао је гладан народ причом о том хљебу. Ето какав је то био владика. Више је био небески дух но жив човјек.

Али, народ тада није ништа знао. Па му је могао обећавати небески хљеб. Пријетећи, да ће поцркати од глади ако се не смири и Богу не помоли. Нека данас кога устраши Богом и клетвама. Није ово средњи вијек. Људи су отворили очи. Сад и дјеца све знају и Бога се не боје више но да га нема. Нема више играња ни са нашом дјецом. Могу очи да изваде само ако им се каже коме. Дјеца данас могу да праве и државу и нацију и цркву. Нема ту ништа страшно, ништа тешко ни непознато. Све се то срачуна. За све постоје формуле. Платиш и добијеш програм. Нико се више не мучи око програма, ни националних, ни културних, ни религијских. Само паре. Зна се тарифа. И код које фирме. И шта добијаш.

Дошао је онај Марксов комунизам, како-тако. Позабавио се док је испливао из мора крви, коју је сам просуо. Прошао је кроз толику смрт, и жив остао. Јахао је свог надахнутог Минотаура, изјахавши га из подземља, као вилу. А Минотаур је једва дочекао да се напије људске крви и надахне људског мрака, – еликсира од којег добија снагу и надахнуће подземља.

Изашавши из подземља са својим Јахачем, Минотаур је улетео као олуја у лавиринте народа којима је памет помрачио, и од њихових кућа, и градова и лавирината, направио зачас грдне и страшне рушевине. Које је, потом, једнако дорушавао и урушавао минотауризовани пород људски, као да разара остатке сатанских градова, не разликујући човјека од ђавола (ђавола).

Послије огромног посла, огромног надахнућа и пијанства, Минотаур се вратио у своје подземље. А тамо није могао да свари свог Јахача, кога је последњег прогутао. Утроба му се од њега запалила. Планула је људска крв. И вратио га је назад, на земљу. Додавши му нешто и своје крви. И крви од свих оних које је прогутао. Сад се комунизму не може ништа, нити му се зна шта је. Нема више свог имена. Крије се под новим и другачијим. И ради стари посао. У договору са својим Минотауром, с којим је постао крвни сродник.

Нема више ништа што би му могло нашкодити. Толико страдање учинило га бесмртним. Некад смо све учинили, да дође, па није дошао, а сад, кад смо га били прежалили и заборавили, покопали, он дошао. Неко је мислио: толика се крв узалуд просула. Сад видимо – ни кап крви није узалуд пала. Свака донијела род. Посебно оне међубратске. Нема више нико снаге за своју мисао, своје лице, своју ријеч, своје срце, небо, правду, монархију, царство. Толиким поразом, дављењем у својој и братској крви, давиле су се у блату наше најдубље и највише мисли. Сваког своја рука задавила и пушка убила. Појео нас је наш лавиринт. Пало је наше небо на земљу, и пропало у земљу. Нема Атланта који ће га подићи.

Неће нас више ни Свети Петар Цетињски, ни Његош држати за главу. Нијесмо ми њихова вјечита заморчад. Па и ми нешто знамо. А ако они данас више од нас знају, онда нас нема, а њих има. И боље, ако је тако, да нас нема, па нека њих има. Па нека они воде ову државу и њену модерну мисао, а не ми.

Кад ми не можемо заслужити да нас има, нека има њих који су то давно заслужили. И ако се они боље разумијевају у наше проблеме, онда смо ми једна незнанија која није имала право ни да сања да постане суверен народ.

Ако су нам они још суверени, онда од нашег суверенства нема ништа. И нека нема. Кома мртви могу бити суверени, нијесу заслужили ни да живе. Такви живи свог суверенства неће гледати. Не знам што би им суверенитет послуже. Послуже га свакако нико неће имати. Осим оних који га добију од јединог Суверена. А тај никоме не даје суверенитет осим својим рођеним синовима. А међу нама нема божијих синова, не дао бог. Наш бог нас не прави, и не рађа, не дај, боже. Као тамо неке који ништа у свијету не могу да ураде ако им бог не прискочи у помоћ. Ако се не смилује на њихову немоћ и биједу усред свијета. И да им неки посао, који ником не треба.

Наш је бог чисти бог, чиста идеја, чисто непостојање. Стварно постајање, за нашег бога, нешто је прљаво, и никада му тако нешто не пада на памет. Ми не дозвољавамо нашем богу да упрља руке о нас и о наше послове. Тако га високо држимо да, практично, немамо никакве везе с њим. Зато ми радимо шта хоћемо, а бог, ако га има, нека ради шта хоће. Нека ради шта хоће, и ако га има и ако га нема. Што се нас тиче свеједно нам је. Ми се не мијешамо у Његове послове, али ни он у наше. Нити мислимо, да је то уопште могуће. Данас још само затуцани Православци и Византинци мисле да Бог има посла с људима. Тако је код њих Бог спао на ниско. Код Њих је Бог – Њихово кућно чељаде. Са којим се о свему договарају, иако га нико никад није видио. Али, то њима не смета да кажу: ту је наш Бог. Даћемо живот за Њега. Ми га видимо, а ви не видите. Тако су у њих усађене њихове средњовјековне заблуде и митологије, да се тога никад не могу ослободити.

Али, нама нешто фали, иако смо слободни од свог бога и од своје историје. Фали нешто, али не знамо шта. Узалуд нам је дао слободу, кад са њом ништа не можемо учинити. И све што причамо је магла работа, док нам се из живота подсмјехују Петровићи. Не само Петровићи, него и Немањићи. Ено колико их је.

Ништа док се из проба не дише

Кад Немањићи узму неког да мјере и премјеравају својим прозорљивим, византијским очима, од њега неће ништа остати, него оно што је. Јер они су научили да скидају и са себе и са других све што је лажљиво. У томе су били не само

мајстори, него виртуози и протомајстори. Дизали су се из гроба, прогледали ископаним очима. Убијали насилнике и мачем и ријечју. Кротили звјерове, отварали изворе из камена, нероткињама давали дјецу, хрстовима давали вјечито зеленило. Стварали ново небо и нову земљу.

Преварио се свако ко мисли да их више нема. Не дају се они сахранити људским рукама, ни људском памећу. Њих је Бог посахрањивао у својој памети. Па их подиже кад му год затреба да поново учине какво чудо на својој земљи. Није он дао ову земљу никоме другом. Шта ради Стефан Дечански скрштених руку у Дечанима. Само се људима чини да је скрстио руке и да вјековима ништа не ради. Али још држи Дечане и Косово. Ако неко други мисли да их држи, не држи. Само му се чини да држи, као што му се чини да живи.

Давно су нас једном Немањићи сахранили, па ево хоће опет. Немања нас је прегазео прије десет вјекова, и ево опет диже се, и седла коња. Седлају му га његове слуге и синови. А у гриву му златну цвјетове стављају његове златне кћери. Нема смрти староме Немањи. Тај за смрт не мари више но да је нема. Нико му ништа не може, кад је такав. Тајне службе, државни апарат, не зарезује. Давно је он превазишао државне апарате.

Сад посоколио страшни Немања све своје. Излазе однекуда, нико их прије није видио. Сад је свима њима Немања отац. Као да је Мироточиви рађао синове и кћери из ћивота. Све је могуће том византијском чудаку. Код тих примитивних православаца све је могуће. Њихове су главе још пуне чуда. Страшне су те фантазије средњовјековне. Које ни данас не умијемо истјерати из главе.

А има Немања још гдје доћи, није он ни у каквој фантазији. Ено му Црква у Котору коју је градио својим рукама. Чува му је Свети Лука, не да на њу вјетром мајат. Лијепа је ко у први дан. Ено плочник испред ње. Ено кућа поред ње. А ено му град на Рибници. Разорен Град, али је остао плац. Нико ту од њега није смио закопати. Знали су да ће доћи кад-тад. Бојали су се од његовог лада, иако њега нико није видио. Ето такав је Немања. Има да нас нема, кад он дође.

А весели се Свети Сава, наш стари непријатељ. Све ћу их покрстити, каже одушевљен. Дивно се загријавају, хвата их религиозно узбуђење. Траже да им опет дођем. Да им ударим печат дара Духа Светога. И покренуо Сава своје Немањиће.

Његови синовци кажу: Идемо у нашу Морачу и у Турђеве Ступове да саставимо ово седам-осам стотина година. Па Вледислав каже: Идем ја у моју Милешевку. Па краљ Милутин, направио се важан са његових четрдесет цркава одавде до Јерусалима. Ђе ми је Косијерево пита, ђе ми је Тврдош? Не пуштам ја то лако. Па још Душан силни, кад он потегне свој списак, катастарске листове, и друге тапије, од нашег Приморја не би ништа остало. Па Балшићи, па Црнојевићи кад крену са својим тапијама. Па се саставе с Петровићима. Ништа од нас неће остати.

Па ће бити, да су они све створили, а ми све измислили. И да смо ми измишљотине, а они стварни људи.

Тако мисле данашњи Црногорци.

Пушии ме, ничеја више не моју да се сјећам

Модерна Црна Гора више неће да има везе са класичном Црном Гором. Класика је превазиђена. Модеран и супермодеран дух подсмјехује се свему класичном. То је прихватио модерни Црногорац. Који више неће ничега да се сјећа. Сјећање отвара провалију која тражи да нас прогута. Отели су се модерни Црногорци од сваког сјећања. И залупили врата свему иза себе. Ко хоће напријед, нека се не окреће назад. Нека их неко подсјети чега би требало да се сјете. Па се тај више никад неће сјетити да их на нешто подсјећа.

Ваљда више нико не чита класике. Класици су последњи које би, данас, модерни људи читали. Сахрањени су у дубокој таме музеја и библиотека. Предани тихом сну покојника. Чији нам сан може још само доћи у сан, кад немамо миран сан. Иначе, у мирним данима, поред њих људи пролазе као да их и нема.

Смишљање будућности је слобода, креативност, имагинација, а не: хватати се у коштац с документима, с голим чињеницама које је давно прогутало минотаурско подземље. С чињеницама нико не може изаћи на крај здраве главе. А са разбијеном главом, можемо само сањати самосталну и суверену државу и самосталну цркву. И умријети сањајући.

Ради номиналног обезбјеђења историјског трајања, направићемо чврсте везе с раним средњим вијеком. Са оним периодом у којем немамо ништа поуздано и неприкосновено.

Гдје можемо све да уредимо по свом. Нула је најбоља мајка. Јер може бити мајка и ономе ко се није родио и кога нема. То је модерно, бесконфликтно рјешавање проблема, а не, улазити у грубу стварност, у родослове и богослове, у документе и тестаменте, пола нагореле, више сагореле. Улазити у свој безизлазни српски лавиринт, водити их прежвакане из уста српског Минотаура. Тим путем више себи нећемо. Не дао Бог. Боље кренути од ништа, него од свега тога. Црну Гору су наши преци стварали онако како су морали. А ми ћемо је створити, онакву какву хоћемо. Човјек није слободан ако га нека историја, неко памћење, обавезује. Ако је већ неко у њему уградио неко памћење, натоварио му време без његове воље.

Тај митомански концепт историје, памћења, идентитета, прошлост је. Робовали смо тим митским категоријама, и старим задужењима ко ико. Како се може робовати само на митолошком Балкану, испод кога већ десет вјекова риче гладни српски Минотаур. Надахњујући несретне Тезеје на надљудске подвиге и погибију. А Црногорци су, у томе, предњачили, као и у свему другом. Њихова слобода да гину била је њихово ропство херојској причи. Мислећи да их гледају они коју су ту причу некад испричали. Само се пред њиховим очима нијесу смјели осрамотити. Држећи да свуда морају бити први. Вјерујући, да је то част црногорска коју морају увијек изнова заслужити, и задивити свијет. Који би умро у апатији да га неко из ништа не покреће. Ко луди Црногорци. Само су ишли тамо гдје ће више и узалудније пострадали. Страдањем су се опијали. Мислећи, пјанећи се, да је то оно што све на свијету превазилази. Зато до свог живота нијесу држали. Само гледали зашто треба пострадали. Трчали су на страдање ко на ватру. И погорјели на тој ватри без икаквог смисла. И, горећи, мислили да горе за нешто највише у животу. Немајући кад да виде како им је неко тај подвиг намјестио, сладећи се са стране њиховим узалудним страдањем. За које су се ухватили као луди.

Та митоманска прошлост за нове Црногорце постала је неподношљива, минотаурска пећина. Из тог лавиринта треба изаћи и рационално промислити о свему. Тријезне главе све прорачунати, измјерити, упоредити, доћи до најхладнијих чињеница. Макар више не били Црногорци

Ништа му се не може доказати

Чувено српско, словенско робовање прошлости, недостатак је елементарне виталности, интелигенције, креативности, слободног односа према стварности. Многи су рекли да је Словенима прирођено робовање, служење. Лавиринтска затрављеност у своје снове. Без улоге у свјетском историјском развоју. Допола у сновима отпола у стварности. И од хаотичне стварности, у којој се не сналазе, лијече се месијанским сновима који их распињу. Справили су себи такав алкохол, да им нема тријежњења. Тај им је алкохол ушао у крв. И више га нико не може истјерати, док им се та замућена крв не пушти.

То што увијек страдају опомена им је да у реалном свијету не умију да се сналазе. Али они и страдање прихватају као надахнуће. Неко чудно, страдално одушевљење. Што више страдају, што их више Минотаур растрже у свом безизлазном лавиринту, све више мисле да имају неку улогу међу народима. Што их свијет више убија, све више мисле да врше неку тајну службу Богу. И да је та служба на спасење свијета. Такво мучење само рођени мученици могу себи смислити.

Као да још живе у средњем вијеку. Модерног свијета неће гледати. Док су у таквој памети. А каква је, неће је убрзо промијенити. Неће се промијенити, него ће са њом нестати. Не треба им други непријатељ.

Зато свијет према њима мора да предузме оштре кораке. Да их отријезни огњем, отровом, тешким убојима и санкцијама, пуштањем крви, убијањем. Боље их је и убијати него да живе како мисле. Боље је то и за њих, иако не знају. То је свијет прорачунао хладне главе. Мислећи и о њиховом добру и о општем успјеху човјечанства. Стратешки циљ је успјех човјечанства, а не удовољавање прохтјевима појединих народа, њиховој необузданој машти и мегаломанији. Стратези човјечанског добра на то су посебно осјетљиви. И кад треба да казне тако бандоглав народ, чине то без сентименталности. Хладно и прецизно. Пуштају крв, и казују да је пуштају за њихово добро, али они то не могу сад да знају. Сазнаће тек кад добро омалокрве. Зато могу само да вјерују да им крвници добро желе. Ако не дођу до тог новог разумијевања ствараности, неће их бити ни толико колико их има.

Опијени сновима и утопијама имају једну предност. Тако су склопљени да им је лакше вјеровати него се сусретати са голим чињеницама. Чињенице их ограничавају, замарају, немају времена за њих, не постоје. Постоји вјера. Зато они и највише вјерују, кад највише страдају.

Друкчије не могу да дођу себи, до своје најдубље чињенице. Да разгледају гдје су, у којем свијету живе. Која су правила понашања. Али, изубијани, рањени, преполовљени, опет не могу да прихвате свијет, не могу да слиједе тај корак. Зато су упослене велике хуманитарне службе, мисионари, едукатори, трансформатори, фармацеутска индустрија да их опоравља. Не би ли шта од њих било. Не би ли тако окрпљени послужили општем циљу, кад цијеле главе нијесу могли ништа да ураде.

Модеран човјек каже – измислићу прошлост каква ми треба. Тако каже и модерна држава. А не, да је надахњују њени свијетли гробови. Нема свијетлих гробова. То је пјесничка измишљотина. Нећемо, ваљда, пјесничку фантазију да прихватимо за стварност. Једино су код нас пјесници били историчари, законодавци, државници и владике. Тога нигдје, ни у једном нормалном народу није било. Зато смо и овако настрадали. Стварност нас је уништавала, а поезија стварала. Зато смо више утваре и пјесничке фантазмагорије него стварни људи. Поезија у стварности не постоји. То је свакоме јасно ко реално сагледава ствари. Па не постоји ни наша пјесничка повјесница. И нормално је, да се сва та памет згрува о голу стварност. Тако пролазимо. То је једина истина и гола чињеница. Заслужила је да нестане наша поезија, да се с гнушањем заборави, кад нас је у такав безизлаз увела. И да се више нико паметан не хвата тог посла. Ако неће да буде, унапријед, лудак о свом трошку.

То прво треба установити. Донијети државни закон. Озваничити непостојање те религијско-родољубиве, спиритистичко-митоманске, онострано-окултне преоцбе. Свијетле гробове измислили су пјесници и фантасте да би за бесмисао храбрили непросвећен и луд народ.

Црна Гора увијек се, по правилу хватала неког немогућег посла. Неких непотребних мука. То је њен чувени сукоб

са реалношћу. Али, сад ово ради да би преокренула ситуацију. Да би са себе скинула терет прошлости, њене мрске завјете. Сви су завјети смртоносни – и стари и нови. Ко се завјетује, он је већ умро. И више него умро, јер је постао живи (г)роб. Нема више права на свој живот. Ако ће да живи мора да се помири са својом смрћу.

Пјеснички свијетли гробови су мајстори за копање најдубљих јама и најцрњих мука. Прво, у нашем уму, а онда, у голој стварности.

Црногорци највише воле немогуће подвиге. То је њихов усуд. Што су били немогућији, више су их узбуђивали. Тај апсурд наметнули су себи као посвећење у тајну. Тако и ови данашњи. Али, у потпуно другом правцу. Јер, знали су први Црногорци да се с мртвима нема куд ратовати. Да је ту битку свако унапријед изгубио. И да је кретао у ту битку само ко је памет преврнуо. Јер кад мртвима дојади насиље и незнање живих, дигну се из гроба, ко Јован Косовац. Устраше сву ту малоумну ситнеж и зелену памет која је кренула да мртвима мозак преправља.

Мртви су видјели и тамо и амо. А ови који у тај бој крећу, нијесу видјели ни тамо ни амо. Нијесу видјели ни амо, а не тамо. Нити знају шта им главу носи. Да су нешто видјели не би кренули ко ћорави, да се баве најћоравијим послом. Црњег ђавола нијесу могли наћи да их учи памети. Мефистофел, који се разумијевао у најцрње послове, и у сваког ђавола, није кретао у овакав посао. Ако се није за ових двјеста година, откад је Гете дигао руке од њега, нечему новом досјетио. Имајући у доњем свијету препреденије саговорнике, савјетнике, сценаристе и фантасте. Сналазећи се у оба свијета као у рођеној кући, као у најпростијем лавиринту. Нудећи размјену министара доњег и горњег дома, све да би заједничка влада боље функционисала. И људи никад не знали стварно гдје су, и коме више припадају.

Можда су Црногорци нашли везу са њим. Мислећи да је то она јака веза. Преко које ће стварно да учине оно што су почели да сањају.

(Насћавак у наредном броју)

ПОВЕЉУ

ЗА НЕГОВАЊЕ СРПСКЕ ЈЕЗИЧКЕ КУЛТУРЕ

ЗА 2012. ГОДИНУ

МАТИЦА СРПСКА

ДОДЕЉУЈЕ

ГРУПИ ПРОФЕСОРА И НАСТАВНИКА СРПСКОГ
ЈЕЗИКА из Црне Горе,
која је пружила одличан утицај на српскога језика

У Новом Саду
8 априла 2013. г.

Генерални секретар

Председник

Штампање овог броја помогло је Министарство спољних послова
Републике Србије, Управа за сарадњу с дијаспором и Србима у региону.

Првих шест бројева овога часописа изишло је
под именом **Распеће језика српскога**.
Часопис је настао 2004. године као израз отпора
групе никшићких средњошколских професора
насиљу над именом српског језика у Црној Гори.
Од августа 2006. излази под именом **Слово**.